FOLKELIGE FOREDRAG.

EFTER INDBYDELSE AF FOREDRAGSFORENINGER I KOLDING,

FREDERICIA OG AAGAARD

HOLDTE

AF

R. NIELSEN.

KJØBENHAVN.

FORLAGT AF DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL (F. HEGEL).

TRYKT HOS J. JØRGENSEN & CO.

1875.

Indhold.

Side

Første Foredrag. Tidernes Vilkaar: et gammelt Grundlovsbrud **1**
Andet Foredrag, Christus som Folkenes Lærer og Fører **18**
Tredie Foredrag. Hvad Christus lærer om den historiske Fremtid **35**
Fjerde Foredrag. Nutiden: Lys og Skygge **54**
Femte Foredrag. Kirke og Religion: Magtsprog og Myndighed **70**
Sjette Foredrag. „Gudsdomme“ i Historien **86**
Syvende Foredrag. Den danske Folkekirkes Ordning ved Lov **103**
Ottende Foredrag. Universitet og Folkehøiskole **120**
Niende Foredrag. Et lille Folk **139**
Til Minde om Istedslaget, en Festtale **156**

Første Foredrag,

holdt i Kolding.

Den nærværende Tid er fuld af Spørgsmaal, thi Verden er fuld af Tvivl og Uro. Er det end stille paa Overfladen, saa koger det dog i Dybet; Stilheden er som et Havblik. De Mægtige tale om Fred, men see! de staae væbnede indtil Tænderne, de maale hinanden med Øinene: et rynket Bryn, et Trusels Ord, en graalig Sky paa Magtens Pande aftegner sig strax som et draget Sværd, et Varsel, der vækker Angst, og sætter Sind og Tanker i Røre. Anelserne tynge, Spændingen voxer; den ene Forklaring tyer hen til den anden, det ene Spørgsmaal kalder paa det andet: hvorfra kommer det? hvad sigter det til? hvor fører det hen? *[1]*

Vi see paa det, som ligger os nærmest; men dette os Nærmeste viser hen til Noget, som er længere borte, dette igjen til Noget, som endnu er fjernere. Hvorfra udgaaer det første Stød? Hvor er Bevægelsernes Udspring, det store Drivhjul, der holder det Hele i Gang? Vi bæres af en mægtig Strøm, men hvor munder den ud? Hvor er vort Maal, vor Ankerplads, vor trygge Havn, naar Stormene komme?

At give en alsidig, fuldstændig, i alle Maader tilforladelig Besvarelse af saa store Spørgsmaal, overgaaer menneskelige Kræfter, ingen Dødelig skal formaste sig til at raade saa mørke Runer. Dog, uden Veiledning ere vi ikke. Der er i alt det Uvisse Noget, som er ubedragelig vist. Historien er en opslagen Bog; vi have et aabenbaret Sandhedsord til at lyse paa vor Vei: der er Ledestjerner paa Aandens Himmel. Enhver, som har seet i den dybe Flod og derhos givet Agt paa de ledende Stjerner, har en Antydning af Bevægelsernes Retning og vil fra sit Stade kunne yde, var det end kun et ringe, Bidrag til Spørgsmaalenes Besvarelse. Jeg skal bestræbe mig for at yde et Bidrag. Hvad jeg har at meddele, angaaer ikke ligefrem Øieblikkets brændende Spørgsmaal, ikke saadanne praktiske Anliggender, som ellers i Folkeforsamlinger drøftes og bør drøftes af indsigtsfulde, sagkyndige Mænd, Mænd, som med uhildet Blik for det virkelige Hele og for alt det Enkelte, kjende de foreliggende Midler og de nærmeste Veie, som fører til Maalet. Udenfor — men dog ingenlunde ligegyldig for — de politiske Bevægelser i Nutiden, er jeg ifølge min Livsretning nærmest henviist til en beskuende Opfattelse, en Opstilling af almene Synspunkter, en Iagttagelse af de store Love, hvorefter Bevægelserne foregaae. Jeg skal fremsætte min Opfattelse saa jævnt og klart, saa aabent og frit som det er mig muligt. Hvad jeg da ved denne Anledning har at udtale, anbefaler jeg til den ærede Forsamlings velvillige Opmærksomhed og *[2]*

alvorlige Prøvelse.

Prædikeren siger, at Alt er Forfængelighed, „Forfængeligheders Forfængelighed. En Slægt gaaer og en Slægt kommer, men Jorden staaer evindelig. Solen gaaer op og
[3] Solen gaaer ned og iler hen til det Sted, hvorfra den skal gaae op igjen. Alle Bække løbe til Havet, men Havet bliver ikke fuldt; thi det Sted, hvor Floderne gaae hen, derfra gaae de atter tilbage. Alle Ord afmattes; Ingen kan udsige det, Øiet bliver ikke træt af at see og Øret ikke fyldt af at høre. Hvad der har været, det vil være, hvad der er skeet, det vil skee, og der er intet Nyt under Solen."

Dersom dette var Forklaringen; dersom de skiftende Tider intet Nyt og Eiendommeligt bragte, men det Samme og det Samme i uendelige Gjentagelser; dersom det Nærværende kun var et Gjenfærd fra Forbigangenhedens Grave, hvor huult og spøgelseagtigt vilde det mangefarvede, rigt bevægede Menneskeliv da ikke være! Det er Prædikerens sidste Tanke, at *Gudsfrygt er Viisdommens Begyndelse*; tages Gudsfrygtens Tanke bort, da er det Hele et Op og Ned. Til at begrunde denne korte, fyndige Tanke er den opstillede Betragtning af Kredsløbet at forstaae som en vidtløftig Indledning; det er den falmede Stormandserfaring, den mølædte Verdensklogskab, den livstrætte Viisdom, der taler.

„Hvad der har været, det vil være; hvad der er skeet, det vil skee;" det er uimodsigelig sandt, saa længe Talen kun er om Tilværelsens almindelige Love. Der er og der har altid været Synd og Forkrænkelighed med i Slægternes Levnetsløb; der er og der har altid været en høist betænkelig, her og der oprørende Splid mellem Mægtige og Ringe, Rige og Fattige, Nydende og Lidende, Bedrøvede og Glade. Hvad der er skeet, det vil skee, at de Stærke overvælde de Svage, at der beiles til Magten, at dens
[4] Tyngdepunkt snart er foroven og snart forneden, snart hos nogle Faa og snart hos Mængden. Det er skeet og det vil skee, at de, der komme til Magten, misbruge den, enten i den Enkeltes eller i Mængdens Navn, hvis ingen Modvægt opstilles. Det er skeet og det vil skee, at Menneskene misunde hverandre Magtens Brug i samme Grad som de smigre de Magthavende. Er Magten hos den Enkelte, og den Enkelte enevældig, saa bliver den Enevældige hadet som en Djævel og hilset som en Gud. Er Magten hos Mængden, saa er Fleertalsrøsten Guds Røst, saa er Klogskaben paa Færde med at udspeide Hobens Lidenskaber, benytte dens dunkle Instinkter og bilde de Uvidende ind, at de virkelig have en Villie: saa smigrer og kryber man for Mængden. Er det kun dette Syn, hvorved der skal dvæles, da har Prædikeren Ret: Forfængeligheders Forfængelighed; der er intet Nyt under Solen.

Men Synet bør ikke standse ved Bevægelsernes bølgende Overflade, ved den eens-

formige Gyngen op og ned eller ved Skyggerne paa den brede Flod, som forbiilende Skyer kaste; dybere i Bunden staaer et Billede, Viisdommens Billede, Fingerpeg af et Forsyn, som styrer Bevægelserne hen til et Maal. Hver Tidsalder har, naar vi see nærmere til, sine Arbeider, sine særegne Opgaver og faaer i Forhold hertil sit Præg og sin eiendommelige Charakteer. Det skeer saaledes, at een stor Bestræbelse faaer Magt og optager de andre i sig, een Livstanke hæver sig og behersker de mange Tanker, een Villiesretning arbeider sig frem og faaer Overhaand over de mange Villier, i denne Livstanke og den tilsvarende Villie har Styrelsen indlagt et Maal.

I Middelalderen var det Kirken, som blev det høieste Styrende. Menneskene kunde *[5]* vende sig, hvorhen de vilde, forsøge det med hvadsomhelst, privat eller offenlig, i Familielivet eller det borgerlige Samfund, de mødte overalt den kirkelige Myndigheds aarvaagne Øie: kun hvad der fik Kirkens Velsignelse, kunde voxe og trives; hvad der blev ramt af dens Forbandelse, maatte visne og døe. Middelalderen var Kirkens Tidsalder.

Mellem Reformationen og den franske Revolution (1517—1789) ligger et Tidsrum, i hvilken Samfundsforholdene efterhaanden omdannedes paa en saadan Maade, at den verdslige Magt fik afgjort Overvægt over den geistlige. Det var Staten med sin Enevælde, som under Form af det absolute Kongedømme udstrakte sit Scepter over Høie og Lave. Fra Kronen udstraalede Livets Lys; Smaaurterne fandt Læ, og de høie Planter voxte i Thronens Skygge. Det var intet Paafund af Enkeltmands Vilkaarlighed, men en naturlig Følge af Tingenes Gang. Staten var Maal, alt Andet kun Middel. De Store nød deres Forrettigheder, deri var ingen Uret; det var jo som Statens Støtter, for Statens Skyld, til Statens Forherligelse. Mængden trællede og sukkede, deri var ingen Uret; det var jo i Statens Tjeneste, for Statens Skyld, til det Heles Bedste. Saaledes er Statens Enevælde modsat Kirkens; Ingen kan tage feil af de to Tidsaldere.

Men nu vor egen Tidsalder, den Nutid, hvori vi leve, hvad Charakteer har den, og hvilket Navn vil den bære? Den er endnu i sin Begyndelse, i sit tidlige Foraar. Men i det tidlige Foraar er Veirliget gjerne ustadigt: Solskin vexler med Rusk og Slud. Mange Sædekorn og mange Slags Frø ligge skjulte i Jorden, og Ingen kan see, hvad *[6]* det er, før det ret har spiret og er kommet op. Adskilligt af det, der kommer først op, er end ikke altid det Bedste, thi hvor Jordbunden ikke er dyrket og renset, voxer Ukrudtet nok saa frodig som Kornet. Ikke desto mindre har Tidsalderen allerede saa faste og eiendommelige Træk, at vi ikke kunne være i Tvivl om dens Charakteer og Væsen. Dens Fødsel og Herkomst er ingen Tilfældighed; den er sin Fortids ægte Barn, født af Tilskikkelsernes Moderskjød og døbt i Begivenhedernes Strøm. Det var i 48,

et bevæget Aar, at Traaden brast, og den Nyfødte rørte sig kraftig i Svøbet. Paa en Uveirsdag blev den holdt over Daaben; sorte, lynsvangre Skyer formørkede Himlen, men Skyerne skiltes, og Solen brød frem, da Tiden fik det nye, dog ældgamle Navn: *Folkets Tid, Folkenes Tid!* Det er store Forventninger, rige Forhaabninger, der knytte sig til dette Navn; maatte den unge Tid dog fatte sin Opgaves Storhed; maatte den holde sit Vaabenskjold uplettet og blankt og blive sin Sendelse tro; maatte dens Folkedaab være mere end en Vanddaab, maatte den gjøre sit Navn Ære!

Der melder sig strax en Vanskelighed, naar Talen er om Folkets Tid, thi hvorpaa skal den egentlig kjendes? Naar den høieste Styrelse har sit Sæde i Kirken, da er det let at sige, hvad Kirken er. Den er som Staden paa Bjerget, en storartet Foranstaltning med eiendommelig Lære og Love. Den stiller sig til Skue som en guddommelig Tingenes Orden; den kjender sine Venner og den kjender sine Fjender: det kan nøiagtig angives, hvorvidt dens Herredømme naaer. Det Samme gjælder om Staten, naar den har faaet
[7] sin rette Skikkelse som eneraadende Magt paa Jorden Men at paavise nøiagtig, hvor Folket er, og hvad det er, at gjøre tilbørlig Forskjel mellem dets Venner og Fjender, er ingenlunde nogen let Opgave. Hvor er Folket? I hele Befolkningens Mængde. Mængden maa med, naar Folket skal med; og dog er Mængden ikke Folket: Folket som Folk staaer høit over Mængden. Mængden maa aves og styres; men Folket maa styre sig selv og sin Mængde. Uden folkelig Selvstyrelse intet sandt Folkeliv; men hvorledes er en folkelig Selvstyrelse mulig?

Under Kirkens Enevælde kunde Folkelivet ikke trives; thi Selvstyrelsen var udelukkende i Kirkens Haand. Kirken alene havde at byde, Folkene maatte troe og lyde; dermed var Sagen afgjort. I en saadan Tilstand af blind Underkastelse maatte Folket, idetmindste deelviis, synke ned til blot at være Mængde. Ligesaa under Statens Enevælde. Det er i denne Henseende lærerigt at mærke sig den Lighed, der er imellem de to Stormagter, Kirken og Staten, hvad Opfattelsen af Folket angaaer.

Naar Mængden, den store Hob, synker i Knæ for Paven, troer paa hans Mirakler og gaaer andægtig med i Processionen, saa er det ikke Mængden, der knæler, nei, det er Folket, det fromme, troende Folk; og Kirken er folkelig, den elsker Folket. Men vaagner der i Folket en dybere religiøs Trang, rører der sig i dets Sind en Følelse af, at det Indre er Maalet, at det Guddommelige vanhelliges ved udvortes Gøglerier: da bliver Kirkens Øie mørkt; det seer da slet ikke Folket, det seer kun Mængden, den vantro Hob, fordømte Kjættere, som skulle udryddes.

[8] Naar, i Statens Tidsalder, Herskeren viste sig offenlig, og Hoben raabte Hurra, og Mængden jublede, da var det ikke Hoben, ikke Mængden, der raabte Hurra, nei!

det var de gode Borgere, det kjære, trofaste Folk; og Eneherskeren var folkelig, han elskede jo sit Folk. Men vaagnede der i Folket et Spørgsmaal om Ret, en Følelse af Undertrykkelse og oprørende Ulighed, og der hørtes uhyggelig Mumlen, da maatte Politiet frem. Det var naturligviis ikke Folket, der mumlede, det var kun Mængden, den raa Hob, og Mængden, den raa Hob, skulde tugtes.

Var det endda blot saadanne selvstyrende Tugtemestere som den enevældige Kirke eller den enevældige Stat, Folket havde imod sig, vilde det for længst være voxet fra Riset; men det har en Modstander at bekæmpe, der er langt farligere, fordi han ikke blot er udvortes, men ogsaa indvortes. Han melder sig ikke som Fjende, men som Ven og Broder; hans Væsen er saa naturlig sammenvoxet med Folkets Tilværelse, at han hvad Øieblik, Leilighed gives, kan træde op og sige: det er mig, der er Folket. Denne falske Ven, denne farlige Broder er — *Mængden.* At ville lade Mængden styre eller lægge an paa at indføre folkelig Selvstyrelse efter Mængdens Sind, er det Urimeligste af Alt, thi Mængden kan ikke styre sig selv: dens Væsen er at være ustyrlig. Man lægge vel Mærke til, at Mængden akkurat har samme Forestilling om Ret og Magt, som det meest oprørende Enkeltmandstyrannie. Samme Feltraab, samme Løsen; Vi ere stærke, thi vi ere mange; Løsenet er: *den Stærkeres Ret.*

Det er, under dette Synspunkt, en sørgelig Belæring, Historien giver. Hver Gang en Folkevillie er i Færd med at danne sig, en Villie, der ligelig omfatter Alle, Smaa og Store, *[9]* en Villie, der vil det Gode og Rette, fordi den i Sandhed vil det ægte Menneskelige, saa er der strax en Underfundighed med i Spillet, et listigt Bedrag, som forstyrrer det Hele. Snart er det en begavet Stormand, som i Folkets Navn faaer Mængden med sig og bringer Orden paa sin Viis ved at tage Løvens Part og øve Vold imod Folket. Snart er det Mængden, som under Afsyngning af Frihedshymner sønderriver Ordenens Baand og tilsidst, trods Raab og Skrig paa Lov og Ret, ender med en Uorden, hvoraf Tyranniet fødes. Det er en Skæbne, som Aartusinder igjennem har hvilet tungt paa Folk og Slægter. Hvoraf kan det vel komme? Af gammel Synd, af indre Splid mellem Villie og Villie, mellem Naturvillie, egenraadig Driftvillie, og Aandsvillie.

Der er et gammelt Mellemværende mellem Aanden og Slægten, et Grundlovsbrud fra Arildstid, et Oprør mod Aandens Love, hvormed Historien begynder. Verdensbegivenhederne danne et Væv, som skjuler derover; men det aabenbarede Ord drager Sløret tilside og viser os, hvad Aanden vil. Der er i Tidernes Morgen holdt Dom saa vel over Stormandsegoismen som over Mængden.

I første Mosebogs sjette Kapitel berettes Følgende. „Og det skete, da Menneskene begyndte at formere sig paa Jordens Overflade, og der fødtes dem Døttre, da saae

Guds Sønner Menneskenes Døttre, at de vare skjønne, og de toge sig Hustruer af Alle, hvilke de valgte. Kæmperne vare paa Jorden i de Dage, og ligeledes siden, efter at
[10] Guds Sønner vare gaaede ind til Menneskenes Døttre. Disse ere de Stærke, som fra Arilds Tid vare navnkundige Mænd."

Der en nu dem, som have meent, at heri var noget Forblommet og Mythisk, noget Uklart og Hedensk, at Gudssønnerne (Elohimssønnerne) enten maatte være Sønner af lavere Guder eller maaskee faldne Engle, Dæmoner. Disse Grublerier ere overflødige; hvad Ordet aabenbarer, er tydeligt nok. De Sønner og Døttre, hvorom her tales, ere af fælles Afstamning, alle, naturlig forstaaet, Børn af samme Slægt, alle, aandelig forstaaet, Guds Børn, skabte i Guds Billede. Adam kaldes jo Guds Søn (Luk. 3, 38); de Mægtige paa Jorden, Fyrster og Dommere, kaldes Guder. „Gud holder Dom iblandt Guder" (Psalm. 82, 1). „Jeg sagde: I ere Guder, alle tilhobe ere I den Høiestes Børn, men nu skulle I døe som Mennesker" (Psalm. 82, 6—7; Joh. 10, 34—35). Den samme Menneskenatur bliver her fremstillet fra to Sider: i Mandens Styrke sees det Guddommelige, i Kvindens Skjønhed det Mennneskelige. Stærke Mænd og skjønne Kvinder, det er Slægten med dens rige Udstyr, en kraftig Slægt, som ikke Arbeidets Møisommelighed eller Trældommens Aag endnu har bøiet.

Det Næste og mere Overraskende er det Blik, hvormed Jehova seer paa denne Slægt; thi det er ikke i Mildhed og Naade, men i Fortørnelse og Vrede. Heri har man da især villet skimte en Rest af Hedenskabet, en mythisk, endnu halvt afgudisk Opfattelse af Aandens Væsen. Jehova, siger man, er ifølge den hele Fortælling aabenbart blevet misundelig og bange. Han er misundelig paa denne overvættes Fylde af Kraft og
[11] Skjønhed; han er bange for at disse navnkundige Mænd, disse vældige Kæmper skulle — ligerviis som Titanerne i den græske Mythe — forsøge paa at storme hans Himmel og kuldkaste hans Throne. Det er et lille Exempel paa Nutidens formeentlig høiere Viden om det Guddommelige, men for Resten en uhyre Misforstaaelse. Den Aandens Vrede, hvorom her tales, gjælder ikke de rige Naturens Gaver, hvormed Skaberen selv fra Begyndelsen af har udstyret Menneskeslægten; nei, den gjælder disse Gavers Misbrug. Jehova seer, at den rigt udstyrede Slægt, der nu skal prøve sine Kræfter og betræde Frihedens Vei, ikke vil bruge Gaverne i Aandens Tjeneste; han seer disse Kæmper give sig hen i selviske Naturtilskyndelser, han seer dem vildt arbeide paa deres egen Navnkundighed og bruge den Stærkeres Ret; og Dommerens Stemme høres: „Ikke skal min Aand herske iblandt Menneskene evindelig, eftersom han er Kjød, og hans Dage skulle være eet hundrede og tyve Aar."

Naar Aandskræfterne hos de Begavede forvandles til Kjødkræfter, naar en ubændig

Egenvillie kun anvender disse Kræfter til at mætte Rovbegjærligheden, Ærgjerrighedens Hunger og Nydelsens Lyst, saa vender Aanden sig med Væmmelse bort fra de Stærke; deres Grændse er sat, deres Dage ere talte, deres Dom er fældet. Det er forfærdelige Ord, Aabenbaringens Ord om Kæmpernes Æt med de store Bedrifter: „Jehova saae, at Menneskets Ondskab var stor paa Jorden, og alt hans Hjertes Paafund ikkun ondt hver Dag." Aandens hellige Vrede kan ikke skildres med stærkere Farver end, naar det siges: „det angrede Jehova, at han havde dannet Mennesket paa Jorden, og det fortrød ham i hans Hjerte." Striden mellem Aandsvillien og det naturkraftige *[12]* Menneskes egenraadige Driftvillie er allerede her paa sit Høieste. Vi kunne være forvissede om, at hvad Aanden alt ved Historiens Begyndelse har dømt om den brutale Navnkundighed, der vindes ved Vold og Uret, det Samme dømmer den endnu den Dag idag. Ligesom hine første Kæmpeforsøg, ved hvilke Jorden blev „fordærvet for Guds Ansigt" og „var fuld af Vold," løste sig op og skyllede bort i Syndfloden, saaledes har Historien i sit fortsatte Løb været en Ødelæggelsens Flod for alle Storværker, som ikke vare byggede paa Sandhed og Ret, og ikke havde Aandens Indvielse.

Og nu Mængdens Storværk. Stedet findes i første Mosebogs ellevte Kapitel. „Og hele Jorden var eet Tungemaal og eet Sprog. Og det skete, der Folkene droge fra Østen, da fandt de en Dal i Sinears Land, og de boede der. Og de sagde, den Ene til den Anden, velan, lader os stryge Teglsteen, og brænde en Brænding; og Tegl tjente dem som Steen og Jordbeg som Kalk. Og de sagde: velan! lader os bygge en Stad og et Taarn, og dets Spidse skal naae til Himlen, og lader os gjøre os et Navn, at vi ikke skulle adspredes over Jordens Overflade."

Der er i denne Begivenhed Noget, som ved første Øiekast maa vække vor høieste Forundring. Hvad er det vel for Folk, hvorom her tales? „Noahs Sønners Slægter;" altsaa Jehovas, Aandens, eget Folk, thi Jehova havde jo gjort en Pagt med Noah. Hvad Ondt kan der da være deri, at disse Mange give sig til at arbeide i Forening og bygge paa en Stad og et Taarn? Her er da ingen Kæmper, som slaae ned iblandt Dværge, ingen Voldsmænd, som forkue de Svage, ingen Slavefogeder, som pidske de *[13]* Trælbundne til at samle Straa og stryge Tegl. Tvertimod! Alt gaaer saa ligelig, saa flinkt og fredelig, at den uhyre Mængde af travle Hænder gjør Indtryk af en stor, samdrægtig Arbeiderforening, i hvilken den Ene uophørlig opmuntrer den Anden med et: velan, velan! Det er jo et skjønt Syn, en storartet Anvendelse af Folkekræfter, som arbeide, ikke paa Adsplittelse, men paa Enighed og broderligt Sammenhold: hvad kan herimod indvendes? Og dog er Aanden vred; Jehova stiger ned og forvirrer de Arbeidende og forstyrrer deres Arbeide. Hvorledes er det muligt, at Forvirring og Forstyrrelse kan

udgaae fra Aanden? „Og Jehova sagde: see, det er eet Folk og eet Tungemaal er for Alle og dette have de begyndt at gjøre, og nu skal Intet kunne formenes dem af hvad de tænke paa at gjøre.“ Saa dunkle, ja meningsløse som disse Ord vilde være, dersom vi opfattede dem paa en saa barnagtig Maade, at den Almægtige virkelig skulde være tilsinds at ville adsplitte Folkene og svække Folkevillien af Frygt for det høie Taarn; saa klare, og forstaaelige ere de, naar vi fatte dem som Udtryk for Sandheden i den alstyrende Villies Tanke. Taarnet, hvis Spidse skulde naae til Himlen, var ingenlunde bestemt til at gjennembryde Himmelhvælvingen; det var et Storværk, som alene skulde have Betydning paa Jorden, et fremragende Foreningspunkt, som ved at trodse Tidernes Omskiftelse skulde være et talende Vidnesbyrd om, hvad Menneskekræfter formaae.

De arbeidende Folkefærd tænke ved denne Anledning slet ikke paa enten at fornærme Himlen eller trodsig udfordre Aanden; deres Tanke er meget mere den, at
[14] de bedst kunne gjøre det Hele selv; saa lade de Himlen være Himmel, og Aanden Aand, og tage fat paa Arbeidet. Ældgammelt og dog som fra igaar! Aanden er, om vi saa maae sige, ikke fortørnet paa sine egne Vegne, fordi den bliver overseet af Menneskene og ikke nyder den Ære at komme med. Det er for Menneskenes Skyld, paa Folkets og Folkelivets Vegne, at Aanden vredes, thi uden Aandens Medvirken er Folkelivet umuligt.

De travle Folk, der bygge i Sinears Dal, have givet Afkald paa, hvad der i dybere Forstand kan minde om Aandens Krav, og staae i Begreb med at synke ned til en slet og ret Mængde. De have glemt det Oprindelige, deres Stamfaders Forhold til Jehova og det Pagtens Tegn, der blev sat i Skyen. Hvad er vel en Regnbue? Et flygtigt Lysskjær uden Virkelighed, uden Paalidelighed; saaledes forholder det sig, efter deres Mening, ogsaa med Aanden. Nei, da er et Taarn noget ganske anderledes Virkeligt og Varigt; og saa er det desuden deres egne Hænders Gjerning, det udødelige Værk, hvorved de „gjøre sig et Navn“. Jehovas Ord, hans Almagtstegn og hans styrende Viisdom, det vidste man ikke, hvad var; det var Noget man slet ikke kunde faae fat paa, det var altsammen flygtigt og luftigt som Regnbuen. Teglsteen, Leer og Jordbeg, det vidste man, hvad var, det var Ting af Værdi, Noget man kunde føle og tage paa. Saaledes har da denne mylrende Mængde med sin Travlhed, sin Arbeidsdygtighed og kolossale Stræben fornegtet Menneskelivets dybeste Forudsætninger, brudt med Aanden, brudt den hellige Pagt med Jehova.

Dette er Livets og Frihedens Vilkaar: fornegtes det Oprindelige, faaer Aanden ikke
[15] Lov at komme med i levende Tro, i indre Tilegnelse og fri Lydighed, da samler den

Usynlige sin Vredes Sky over den aandløse Selvraadigheds Myretue, forstyrre dens Værk og spreder, hvad den har samlet. Det er umuligt, at der i et menneskeligt Samfund kan være sand Enighed uden dybere Enighedsgrund; men Enighedens dybere Grund er en Villiesgrund. Enighedens Grund er i Erkjendelse af det Gode og Rette; den sande afgjørende Villie er Aandsvillie. Hvor Grunden og Villien mangler, er Enigheden indbildt og forbigaaende; Sindene skifte, Driftvillien yttrer sig i vexlende Udslag af selviske Tilbøieligheder og Lidenskaber: Uenigheden kommer pludselig bag paa de Enige, naar de mindst vente det.

Paa Enighedens Grund og Villiens Art skal man kjende Forskjellen mellem Folket og Mængden. Dersom den store Plan med det store Taarn i Sinears Dal virkelig havde havt et sandt, i Menneskevæsenet dybt rodfæstet Villieskrav, da maatte vi unegtelig indrømme, at her var mere end en Mængde, at de mange Folkefærd vare eet Folk, et driftigt, dygtigt, opadstræbende Folk, som arbeidede paa noget Ophøiet og Ædelt; den Gud, som af vilkaarligt Lune vilde forstyrre et ædelt Menneskeværk, maatte vi reentud erklære for en Afgud. Men de babyloniske Taarnbyggere have ingen saadan Enighedsgrund; havde de en saadan Grund, saa maatte de jo nødvendig havt Aanden med, men det er netop Aanden, der er udelukket. Det er ikke Folket, det er Mængden, som her har slaaet sig sammen om at fuldføre et udvortes Overordenligt, som ret kunde falde i Øinene. Lad os see Sagen naturligt og spørge: hvorledes skulde Enigheden om et saa uhyre Fællesforetagende vel kunne tænkes at holde sig? Var der ingen Ledere, *[16]* saa var der heller ingen Byggeplan; Enhver maatte gaae efter sit eget Hoved, og det kunde da umulig føre til Enighed. Var der Ledere, Overbestyrere, saa maatte disse jo enten anvende Tvang eller Overtalelse. Tvang kunde de ikke anvende, thi naar Mængden skal under Tvang, saa giver den sig øieblikkelig ud for Folket, og saa hedder det strax, at der øves Vold imod Folket. Lederne have altsaa maattet indskrænke sig til at anvende Overtalelse. Nu er jo vist nok Intet lettere end at overtale Mængden til at gjøre Noget, som den i Grunden har Lyst til, Noget, hvortil den mener at føle en indre uimodstaaelig Trang; men at overtale Mængden til at gjøre Noget, hvortil den ikke har Lyst, det er det Vanskeligste af Alt. Det er altsaa, kan man tænke sig, da Arbeidet begyndte at blive haardt og Taarnet skævt i Sinears Dal, kommet til en alvorlig Opposition imod Overbestyrelsen, til Forhandlinger saa brogede, brede og langtrukne, at Sprogene forvirredes, og Talerne tilsidst ikke forstode hverandre.

Og hvad er det saa Aanden gjør? Den fremskynder Afgjørelsen og fælder Dommen. Det er dens Villie, at den i Egenraadighedens Væsen skjulte Splid skal blive aabenbar; den gjør det vitterligt, af hvad Art et saadant Sammenhold, en saadan Enighed er.

„Velan, lader os stige ned og forstyrre deres Tungemaal, saa at den Ene ikke skal forstaae den Andens Tungemaal. — Og Jehova adspredte dem over hele Jordens Overflade, og de lode af at bygge Staden."

Vi lære heraf, at det tidlig er kommet til et Brud mellem Aand og Folk. Som Følge
[17] af dette Brud maatte de mange Folkefærd med de mange Tungemaal da vandre hver sine Veie — til Seire eller Nederlag, Ophøielse eller Fornedrelse, Hæder eller Vanære. Aandsvillien er ikke skeet Fyldest; der er Vrede i Aandens Blik, og dog er Aanden Kjærlighed: der er Lysning af Aand i Folkenes Naturgrund. Lysskjæret er forskjelligt i Forhold til de enkelte Folkeslags særlige Begavelse og ejendommelige Anlæg; men der rører sig noget Guddommeligt hos dem alle. De hige, de kæmpe, de famle og snuble; men Bevægelsen gaaer med ustandselig Fart — bestandig fremad! Paa tusinde Skær, af Stormandsvælde, af Ordenstyrannie og den vilde Mængdes Had til Orden, er Folkeskibet hidtil strandet: Mindets Kyster ere bedækkede med Vrag. Det er den gamle Brøde, det gamle Grundlovsbrud, som atter og atter har hævnet sig. Altid den Stærkeres Ret! „Men saa maa jo Retfærdigheden selv tilsidst blive den Stærkere"; det er den inderste Tanke i Folkenes Sind. Det er dette Syn — en Regnbue i Skyen — hvorefter de hige; det er det Virkelighedsmaal, hvortil de stræbe hen. Efter tusindaarige Kampes Forvirringer, Lidelser og Nederlag er omsider et Vendepunkt indtraadt. Oplysningens Sol er i vore Dage kommet saa høit paa Himlen, at vi kunne see, hvor vi ere. Vi kunne endnu ikke see Kampens Udgang, langt fra! men vi kunne dog see Maalet. Skal Maalet naaes, da maa der Villie til. Det er ikke Enkeltmandsvillie, ikke Mængdevillie eller Fleertalsvillie, hvorom det gjælder; nei, det er Folkevillie. Men den sande Folkevillie er uadskillelig fra Aandsvillie; skal Folket seire i den haarde Kamp og naae sit Maal, da maa det erfare Indvielsens Kraft: det maa døbes med Aand.

Andet Foredrag,

holdt i Fredericia.

Det læres i den hellige Skrift, at Menneskeslægten boer paa den ganske Jordens Kreds *[18]* af eet Blod. Men det berettes jo ogsaa, hvorledes det gik til, at den ene Slægt blev til mange Slægter, den ene Folkefamilie til mange Folkefærd, det ene oprindelige, fælles Sprog til mange forskjellige Tungemaal. Adsplittelsen og Forskjelligheden er nu saa stor, at Forskerne i vor videnskabelige Tid maae begynde Undersøgelserne forfra og forelægge sig selv det Spørgsmaal: er hele Menneskeslægten virkelig af een Herkomst? Kunne alle disse hvide, sorte, olivengule og kobberrøde Mennesker antages at nedstamme fra eet Par Forældre? Uligheden er mere end udvortes, den indskrænker sig ikke til Huden og Haaret, til Hjerneskallens og Ansigtets Form, Øiets Regnbuehinde o. d. l.; den er lige saa stor i det Indvortes som i det Udvortes. Nogle Folkestammer ere vidunderlig begavede, andre ikke; nogle udmærke sig ved en høi Grad af Oplysning og Dannelse, andre befinde sig endnu paa Raahedens laveste Trin. Selv iblandt de Begavede er Uligheden stor, Inderne, Ægypterne, Grækerne, Romerne og Nordboerne have jo havt hver sin Aandsretning, hver sit eiendommelige Syn paa *[19]* Livet. Det sees især af deres Guder, thi det er Folkeguder; disse Folkeguder vare saa at sige, Ihændehavere af de aandelige Kapitaler, paa hvilke Folkene tærede.

Hvilken Forskjel mellem to saadanne Gudekredse som den græske og den nordiske; med alt det Beslægtede er der, hvad Dybde og Inderlighed angaaer, en betydelig Afstand imellem dem: Odin forstaaer ikke Zeus, Aphrodite og Freja kunne ikke leve sammen under eet Tag. Disse Guder ere Folkeeiendommelighedens oprindelige Bærere; naar de ældes, blegne og synke, hensvinder Folkelivets Kraft. Dersom nu det vi kalde Folke-Aand kun var en taaget Indbildning, et Væv af uklare Rørelser og stærke Drømme: da kunde vi jo vel forklare os Guderne som de første lyse Skikkelser, i hvilke det menneskelige Væsen, det med Tanker, Anelser og halvforstaaede Længsler overfyldte Sind, fandt en farverig, mangfoldig Afspeiling af sit eget bevægede Indre; men saa maatte vi da ogsaa med det Samme nedsætte Folke-Aanderne til forsvindende Tidsaander. Enten maatte vi da antage, at Folkelivet i Nutiden skulde kunne trives og blomstre uden Aand, eller forvente, at den gamle Folketro med de gamle Guder skulde staae op fra de Døde og fortrænge den nye Oplysning. Det Første er lige saa urimeligt som det Sidste. Vi maae da betragte Folke-Aanderne fra Hedenold som aandeagtige Magter, spredte Glimt og dunkle Forkyndelser af den ene evige Sandhedsaand, hvis

Lys aldrig har ophørt at skinne i Mørket.

Naar Lyset gaaer igjennem Lag af Skyer, blive Straalerne brudte og Farverne mange;
[20] saaledes ogsaa, naar det aandelige Lys skal bane sig Vei igjennem Folkenes uligeartede Naturgrund. Vi kunne meget vel tillægge Folke-Aanderne Gyldighed uden at gjøre dem til Personer eller stille dem op som selvstændige Væsener. Sandhedsaanden vil ikke udslette Folkenes Eiendommelighed, men den vil fjerne det Fremmede, det Fjendtlige, og efterhaanden som den faaer Lov at raade, adle det Særegne og forherlige det Eiendommelige. Sandhedens Aand er personlig i den sande Religion; dens Menneske-Aabenbarelse er Christus. For at see, hvorledes Christi Aand forholder sig til Folke-Aand, ville vi i dette Foredrag betragte Christus og Folket.

Christus og Folket: dette Forhold er ikke det samme som: Christus og Menigheden. For Menighedens Tro staaer Faderens Eenbaarne som Gudsaabenbareren i Kjød og Blod, Forsoneren, den Korsfæstede, der led og døde for Verdens Synder, opstod af Graven og indgik til Herlighed; i et saa inderligt Forhold staaer Christus ikke til Folket som Folk. Det folkelige Øie seer det Guddommelige i ham fra den menneskelige Side, betragter ham som en heroisk Skikkelse, en fremragende, enestaaende Charakteer i Verdenshistorien, og dvæler ved hans offenlige Liv. I sit offenlige Liv viser Christus sig som Folkets Mand, dets Fører, Lærer og Leder. Hvad han lærer Folket, hvad han dømmer om Folket, hvad han vil gjøre for Folket og hvad han vil, at Folket skal gjøre, bliver altsaa fra dette Synspunkt Hovedsagen.

Strax ved sin første Optræden udsender Christus et Lys, der adskiller Mængden og Folket; Mængden søger ham, og i Mængden søger han Folket. Hans Tale paa Bjerget er en Tale til Mængden og dog i allerhøieste Forstand en Folketale. Her er Noget, som
[21] skiller Folketaleren i Galilæa fra Talerne i Athen og Rom. De store Talere i Verdens Hovedstæder begyndte saa gjerne med at minde de Forsamlede om deres naturlige Rettigheder og Fordringer. „Atheniensere! — Kviriter! Frie Borgere, fribaarne Mænd, I vide jo, at I selv have Magt til at give Love; I vide og føle, at det er Eder uværdigt at adlyde andre Love end dem, I selv have givet.“ Ved slige Taler kom Lidenskaberne i Røre, og Mængden fik Mod. Forstaaer sig, der blev ikke ligefrem talt om Mængden, der blev udtrykkelig, med en fuldt tonende Veltalenheds hele Klang og Styrke, talt til Folket om Folket, ene og alene om Folket. Ikke desto mindre var der noget Betænkeligt bagved. Der var noget Politisk, for ikke at sige Polisk, i den hele Fremgangsmaade. Det saae livagtig ud i Mængdens Øine, som om Friheden kom med et Spring, som sprang den ud af Talerens Hoved, ligerviis som den voxne, fuldt rustede Minerva fordum sprang ud af Jupiters Hoved. Saa slog Mængden sig løs, men Folket var og

blev en Fange, det skiftede kun Ledebaand: det lød paa Frihed, men endte med slavisk Afhængighed.

Folketaleren i Galilæa gaaer anderledes tilværks. For at frigjøre Folket, begynder han med at binde Mængden. „Mener ikke, at jeg er kommen for at opløse Loven eller Propheterne; jeg er ikke kommen at opløse, men at fuldkomme. Thi sandelig siger jeg Eder: indtil Himmelen og Jorden forgaae, skal end ikke det mindste Bogstav eller en Tøddel forgaae af Loven, indtil det skeer altsammen." Idet han saaledes taler fra Bjerget, taler han fra Aandens, fra Evighedens Høie — ikke om borgerlige Love, der kunne omdannes og skifte, men om den uforanderlige Lov, den hellige Grundlov, som er *[22]* skreven i Menneskenes Hjerter, den Sandhedens, Retfærdighedens og Kjærlighedens Lov, der bestaaer, om end Himmel og Jord forgaae. Og han skærper denne Lov og gjør den endnu strengere. „I have hørt, hvad der er sagt til de Gamle; men jeg siger Eder" . . . . Det er ikke nok med en Sum af udvortes Bud; det kommer væsenlig an paa det Indvortes. Idet han saaledes indprenter de lyttende Skarer, hvad det er, der oprindelig fordres, en indre Forandring, en gjennemgaaende Sindets Omdannelse: ikke at ville, fordi der er Tvang, men oprigtig at ville, fordi det er en Hjertets Trang, bliver Strengheden selv til Mildhed. Saaledes forvandler han Loven fra en Bogstavlov til en Aandslov, fra en Tvangs- til en Frihedslov, og hjælper Folket til Frihed.

Man skulde befrygte, at Mængden vilde knurre og føle sig krænket over en saa dristig Tale af en enkelt værgeløs Mand — thi at Christus ikke den Gang kunde staae for de Manges Øine i det Lys, hvori han nu staaer for os, er en Selvfølge. Han stod iblandt dem som En, der alene vilde bedømmes efter sine Ord og Gjerninger. Men han forstod at gribe Samvittighederne og forvandle Mængden til Folk. Indtrykket af Talen er — betegnende nok — gjengivet med de Ord: „Folket forundrede sig saare over hans Lærdom, thi, han lærte dem som den, der havde Myndighed, ikke som de Skriftkloge." Som den, der havde Myndighed, hvor besynderligt! Havde de Skriftkloge da ingen Myndighed? Efter det Udvortes at dømme skulde det jo udelukkende være dem, der havde Myndigheden; de vare jo Landets Øvrighed, Lovens Fortolkere og Haandhævere, Folkets beskikkede Formyndere. Men deres Myndighed var kun et Skin. Folket havde *[23]* en Fornemmelse af, at disse Skriftkloge med al deres Ordkløveri og Lovlærdom uden Livskraft, vare uden dybere Sands for Sandhed, uden Aandsoverlegenhed. Det hele Bestaaende var et tomt Udvortes, noget Udlevet, der holdt sig ved Former og Vedtægter.

For at gjenoprette den sande Myndighed, maa Christus begynde fra Grunden af med at nedrive den falske. Han gjør det som Folkets Leder uden endelig Hensyntagen, uden Omsvøb, uden Skaansel. Han river Masken af Hykleriet; i hele Folkets Paahør

raaber han Vee over „de kalkede Grave“. Hans Ord kunde falde som Himlens Dug, husvalende som milde Lufte, der vifte om Bjergets Kind; men naar Frækheden saarede ham, og den hellige Vrede brød frem, da var Talen en Torden, og Lynene knittrede. „Paa Mose Stol sidde Skriftkloge og Pharisæer. Alt det derfor, som de sige Eder, at I skulle holde, det holder og gjører; men gjører ikke efter deres Gjerninger, thi de sige det vel, men gjøre det ikke. Thi de binde svare Byrder, vanskelige at bære, og lægge Menneskene dem paa Skuldrene, men selv ville de ikke røre dem med en Finger.“

Vi kunne forstaae, at de Skriftkloge og Pharisæerne, Ordenens, Besindighedens og den gamle Gudfrygtigheds Mænd, maatte hade den nye Prophet med et grundigt Had. Gribe ham aabenlyst turde de ikke, fange ham i Ord kunde de ikke. De lurede da paa Leilighed, og gave imidlertid deres Følelser Luft i forskjellige Domme. Snart hed det sig med en lærd Fornemheds paatagne Overlegenhed: han er en Idiot, et uvidende
[24] Menneske, der ikke kjender Skrifterne; snart med brutal Bagvaskelse: han fraadser og drikker og lever med den gemene Hob; snart med ufordulgt Harme: han haver Diævelen, det er en udlært Folkeforfører, et djævelsk Menneske. Andre, der vilde gaae for at være mere billigttænkende, meente maaske, at hvad han saadan sagde om sit Riges Oprettelse, sit Davidskongedømme og sin Throne, ikke var saa ligefrem at forstaae efter Bogstaven. Men saa maatte man da høilig beklage, at han fyldte Mængden med Indbildninger og talede til Folket om Noget, som langt overgik dets Fatteevne.

Hadets Ord og Forblindelsens Udbrud anfægte os ikke; men det Spørgsmaal, om Christus som Folkelærer virkelig kunde forstaaes af Folket, ligger os paa Sinde. Hvis det Modsatte var Tilfældet, vilde ikke blot Christi Gjerning være forgjæves; men de, som endnu i vore Dage befrygte Alt af en folkelig Oplysning og indstændig advare imod at tale til Folket om høie Ting, vilde jo have fuldkommen Ret. Vi kunne trøste os over denne Misforstaaelse. Talerne i Athen og Rom vidste neppe altid, hvad de gjorde, naar de talede til Folket og meente Mængden; men Folketaleren i Galilæa er sig klart bevidst, hvad han gjør, naar han taler til Mængden og mener Folket: „hvo, som har Øren at høre med, han høre“.

Christus vidste fuldt vel, at der i den hele Befolkning var ikke blot ædle, men ogsaa uædle Elementer; han kjendte Hjerternes Haardhed, de Seende, som dog ikke see, de Hørende, som dog ikke høre. Han sammenligner sit Riges Ord med en Udsæd og taler om Sædemanden: Noget falder ved Veien, Noget paa Steengrund, Noget iblandt Torne,
[25] men der er ogsaa Noget, som falder i god Jord og bærer, tredivefold, tredsindstyvefold, hundredefold. Alt Folket hængte ved ham og hørte ham, og han vidste godt, at det

kunde forstaae ham, naar det oprigtig vilde. Da ikke alene de tolv, men siden ogsaa de halvfjerdsindstyve Disciple, som han havde udsendt, vendte tilbage og glade forkyndte ham, hvorledes Ordet var blevet modtaget, „frydede han sig i Aanden og sagde: jeg priser dig Fader, Himmelens og Jordens Herre, at du haver skjult disse Ting for de Vise og Forstandige, og aabenbaret de Umyndige dem." Her er for Folkelivets Sag et Tidernes Vendepunkt. Der er Noget, der overgaaer det menige Folks Fatteevne, det er i Lærdom og Videnskab: Stjernernes Gang, Jordklodens lange Udviklingshistorie, de levende Slægters naturlige Afstamning fra lavere til høiere i opadgaaende Led; her er i disse Oplysninger noget Herligt og Stort, Noget, som det folkelige Samfund ikke kan undvære. Og dog kan det menige Folk ikke forstaae det, et Beviis for, at det vel er et Høiere, men ikke det Høieste. Altsaa: det Høiere kan hele Folket ikke forstaae, men det kan med Sjælens Inderlighed, i Hjertets Eenfoldighed forstaae det Høieste. Vidunderlige Viisdom! Det er denne Livstanke, der kom til Verden med Christus; det er ham, som staaer inde for en ligelig Forstaaelse af de store Grundsætninger om Lighed og Frihed, en Forstaaelse, der væsenlig er forligt med Forskjellen mellem Vise og Eenfoldige, Lærde og Ulærde. Ved at sætte denne Livstanke i Kraft har Christus grundlagt den folkelige Oplysning og gjort det første afgjørende Skridt til Folkenes Befrielse.

Den Folkeoplysning, Christus har grundlagt, er imidlertid blevet misforstaaet fra *[26]* to mod hinanden stridende Synspunkter, et eensidig verdsligt og et lige saa eensidig gudeligt.

Fra verdslig Side har man vel villet indrømme, at der er Menneskekundskab, Stemning og dyb Følelse i Alt, hvad Nazaræeren siger. Hans Ord om Lilierne paa Marken og Fuglene under Himlen ere egnede til at skaffe det af Næringssorger og Bekymringer nedtrykte Sind en velgjørende Lindring. Men, indvender man, det er ikke nok med Stemninger. Vi leve paa Jorden i jordiske Forhold. Driftige Folk maae passe deres Næringsvei; de maae arbeide og spinde, de maae saae og høste og samle i Lade, de kunne ikke som Lilierne eller som Fuglene være ubekymrede for den Dag imorgen. Det skulde altsaa — mene de Verdenskloge — være en Mangel ved Christi Underviisning, at han ingen Hensyn tog til det Praktiske, det Nærmeste, det Nyttige. Istedenfor at lade sine Tilhørere betragte Lilierne paa Marken og Fuglene under Himlen burde han strax have lært dem at læse, skrive, regne, sat dem ind i Statshuusholdningen, især i Politiken; hvilket altsammen maa ansees for nyttigt og nødvendigt. En stor Misforstaaelse. Hvad her anføres som Mangel, er netop Fuldkommenhed. Det, som Christus meddeler Folket, indeholder netop Forudsætning og Betingelse for alt det

Praktiske, alt det Nyttige, hvori der er Velsignelse.

Der er noget Usundt i den feberhede Iver og hensynsløse Graadighed, hvormed et verdsligt Sind kan give sig hen til Vinding og Vinding i Landbrug, i Haandværk, i Handel og Industri, kort sagt, til Alt, hvad der skaffer Fordeel, Forskjønnelse og
[27] Nydelse af det nærværende Liv. Især er intet farligere for et Folk, der skal lære at bruge sin Frihed, end at kaste sig voldsomt og hovedkulds ind i et politisk Røre, menende, at Politik er det Høieste paa Jorden. Er Sindet ikke fyldt og bevæget af noget Høiere, vil det lettelig skee, at Rethaveri, Egenraadighed og urene Lidenskaber forvirre Synet og rive selv de Bedre hen til en sørgelig Efterligning af de Konstgreb, der plette Stormandspolitiken, det Uretfærdighedernes Væv, hvori Trældommen sidder.

Christi Ord er eenfoldigt og dybt: „Søger først Guds Rige og hans Retfærdighed, saa skulle og alle de Ting, som I have Behov, tillægges Eder." Hvorledes dette Ord bliver at opfatte i Menigheden, skal her ikke omhandles. Vi tage det i denne Sammenhæng som et Ord til Folket; vi skulle overbevise os om, at det finder en stor, afgjørende praktisk Anvendelse. Langt fra at lamme et Folks Arbeidskræfter eller gjøre det ligegyldigt mod de timelige Opgaver, er dette Ord tvertimod det eneste, der giver fuld Besvarelse af et afgjørende praktisk Spørgsmaal. Hvad er det et Folk trænger til for at blive det driftigste og vindskibeligste i Verden, blive et Folk, der har Sands for alt Ophøiet og Skjønt, et arbeidsomt Folk, der er i Stand til at bære endogsaa tunge Byrder? Til Guds Rige — Aandens Rige.

At være i Aandens Rige og føle sig baaren af en usynlig Magt er med andre Ord at føle sig opløftet over det Timelige. Men at føle sig opløftet over det Timelige er en Betingelse for at kunne sænke sig deri og arbeide dermed uden Fare for at gaae under. Dén, der veed med sig selv, at han, om end Ulykken bryder ind, har en større Kapital i Baghaanden, kan vove det Yderste, og den, der ikke behøver at være angst for
[28] Følgerne, kan benytte Øieblikket. Vi tage Livet som det er; lad os betragte de Nydende. Hvem nyder vel Timelighedens Goder allerbedst, enten den, som sætter sit eneste Maal i Nydelsen, eller den, som midt i Nydelsen er hævet over Nydelsen og har Aand og Kraft til at bryde af, hvad Øieblik det skal være? Dog vel den Sidste; thi den Første er en fortvivlet Sjæl, der jamrer sig, naar Nydelsens Mulighed hører op, og døer af Kjedsommelighed, hvis den er kjedsommelig nok til at holde ud med ham. Lad os betragte de Kæmpende. Hvem er den Tappreste, enten den, hvem Saar og Død er den største Ulykke, eller den, som veed sig hævet over Stridens Udfald og kan falde, om saa skal være? Den Sidste er midt i Faren opløftet over Faren, og Faren selv er næsten bange for ham; den Første er en Stakkel, hvem Faren altid er efter og ligesom har sin

Fornøielse af at kyse, fordi han saa inderlig gjerne vil løbe fra den. Lad os saa tage Sagen i Alvor, tænke paa Christi Ord og betragte det timelige Livs Vilkaar. Hindringer og Forviklinger, Modstand og Skranker allevegne! ikke blot for de Smaa, men ogsaa for de Store; dog efter Hverdagsreglen især for de Smaa.

En fattig Mand har mange Byrder at bære, hvordan skal han holde det ud? Han mander sig op, han tager sig sammen, han vil i sin Strid med det Timelige opløfte sig over det Timelige. Dersom der nu i hans Sind ikke er Andet end timelig Kraft og timelig Attraa, hvad bliver saa Enden? Den Timelige overvindes af det Timelige, taber Modet og lader Hænderne synke. Men dersom der er i hans Sjæl en Evighedsgnist, en Funke af Aand, da næres han af usynligt Brød, da holder han ud; hans Mod forvandler *[29]* sig til Taalmod, og Taalmodets Mod er uovervindeligt.

Et lille Folk maa i de store Verdensforhold fra mange Sider føle sig som den fattige Mand. Om det just ikke lider af Næringssorg, ja selv om det bugner af Velvære: saa er der dog et Tryk, en Bekymring, som ikke vil ophøre. Overmagten kan komme med Vold og Rov, hvorledes skal det lille Folk finde Midler til at værge om sin Ret, forsvare sin Selvstændighed og holde Modet oppe? Er der nu i et saadant Folk ingen Aand, ingen høiere Villieskraft, ingen Evighedstanke; er Alt kun timeligt, timelig Beregning af timelig Vinding og timeligt Tab, da vil det skee, at den Timelige overvindes af det Timelige: Anstrengelsen mattes, Kræfterne slappes, Mismodet hvisker: hvad kan det hiælpe? Men dersom Aanden er med, en Evighedstanke, en Villiesreisning, som griber Folkets Sind og løfter det op over timelige Brydninger, da forandres Tilværelsens Vilkaar. Alt, siger den kolde Forstand, gaaer efter Love. Rigtigt. Men — lad os ikke glemme det — der er i Verden to Slags Love, Nødvendighedslove og Frihedslove, Naturlove og Aandslove. Hvor inderlig de end hænge sammen, saa ere de dog forskjellige. At ville bygge paa Friheden og dog troe paa den blinde Nødvendighed, er en Modsigelse, er: at ville raade selv for sit Liv og dog give sig ind under Skæbnen. Christi Ord vil bryde Skæbnens Aag og stille det kraftigvillende Folk under Forsynet. Det styrende Forsyn, som lader sin Sol opgaae over Onde og Gode, forvandler Mod til Taalmod; det faderlige Forsyn, uden hvis Villie ikke en Spurv falder til Jorden, forvandler Taalmod til Mod: „frygter ikke, I ere bedre end mange Spurve." *[30]*

Den lysskye Gudelighed seer Sagen fra en anden Side; den vil slet ikke indrømme, at Aanden i Christi Ord har Noget med Folkelivet at gjøre. Den forstaaer Formaningen: „Søger først Guds Rige", som om det Høieste var naaet, naar man blot kastede det Jordiske bort og ikke befattede sig med Andet end med at græde og hyle over Verdens Synd og Daarskab. Vi tør ikke glemme det hellige Ord: „Salige de, som sørge"; men den

Sorg, hvori der er Salighed, kan umulig bestaae i at slukke alle Glædens Lys for blot at see suurt til Verden. Dersom det i sig selv var en Synd at bruge det Timelige og arbeide med det Verdslige, da var ikke blot Folkelivet i særlig Forstand, men Menneskelivet, fra hvilken Side man end betragter det, med eet Slag gjort umuligt. Den sygelige Fromhed har aldrig formaaet at gjennemføre sin Livsbetragtning, har aldrig drevet det til at opgive alt Timeligt. Den er blevet staaende ved en Halvhed uden at giøre sig Rede for det Aandeliges Krav paa det Naturlige; den har villet være med og dog ikke være med i det fremadskridende Samfund, den har af lutter Ærbarhed ikke vidst, om den turde leve blandt virkelige Mennesker. Middelalderens Eremiter og Munke gik frem med en ganske anden Følgestrenghed; men Historien lærer os, hvorledes det endte.

Et af To: enten har Christus villet hjælpe ogsaa Folkelivet frem eller han har ubetinget villet standse det; han var — vi tale menneskeligt om ham — ikke den Mand, der blev staaende paa Halvveien. Havde det Sidste ligget i hans Plan, da havde han
[31] visselig ikke afviist den fastende Hellighed; han havde brudt Staven over hele den retlige Samfundsorden, og fremfor Alt: han havde begyndt med at forbyde Ægteskabet og banlyse Slægtens Forplantelse. Naar han nu gjør lige det Modsatte. Naar han nu betragter den menneskelige Orden, de givne Forhold mellem Fyrster og Folk, Øvrighed og Undersaatter, Forældre og Børn, Herrer og Tjenere som Noget, der naturlig følger af sig selv, ja som en guddommelig Orden; naar han atter og atter anvender disse Forhold som Underlag for sine Lignelser om Himmeriges Rige; naar han rolig og fri gaaer ud og ind i Menneskenes Huse, seer paa deres Færden og Virken med milde Øine, deeltager i deres Gæstebud, hjælper de Lidende, trøster de Bedrøvede, velsigner de smaa Børn og lader Glædens Viin iskænkes for Brud og Brudgom: hvo tør da sige, at Christus har brudt Staven over det Timelige, det Menneskelige, det Folkelige? At velsigne Familielivet er at velsigne Folkelivet, thi hvad er vel Folkelivet andet end et vidt forgrenet, mangfoldige Familier omfattende Familieliv?

Hvad Englene forkyndte Hyrderne, „en stor Glæde, som skulde vederfares alt Folket“, det har Christus som Folkes Lærer og Fører i høieste Maal villet gjøre til Sandhed. At han, der var Sjælenes Frelser, ogsaa vilde være sit Folks Frelser, har han selv udtrykkelig viist. Det laae ham tungt paa Sinde, hvorledes det skulde gaae med det lille Folk, hvis store Time nærmede sig. Det var et kraftigt, men gjenstridigt Folk, der tærede paa store Minder. Han saae det adsplittet i Partier, Pharisæere, Sadducæere,
[32] Herodianere, Romersksindede, Saadanne, som ivrede for det Gamle, og holdt paa det Nationale, Saadanne, som higede efter Nyt og beundrede det Fremmede; han

saae dets Lærere uden Aand, dets Øvrighed uden Myndighed, den menige Hob som Faar, adspredte paa Bjergene uden Hyrde; han saae den mægtige, lurende Fjende, Romerørnen med de skarpe Kløer, der snart skulde gribe sit Bytte; han saae det Alt, og han sørgede.

Ved hans Indtog i Jerusalem, da Disciplene jublede og Mængden raabte Hosianna, var Folkefesten ingen Glædesfest for ham. „Da han kom nær til og saae Staden, græd han over den og sagde: Vidste du dog, ja end paa denne din Dag, hvad der tjener til din Fred. Men nu er det skjult for dine Øine. Derfor skulle de Dage komme over dig, at dine Fjender skulle kaste en Vold op omkring dig, og beleire dig rundt om og trænge dig allevegne. Og de skulle lægge dig slet øde og dine Børn i dig, og ikke lade Steen paa Steen i dig, fordi du ikke kjendte din Besøgelses Tid."

Han *vilde*, men de *vilde ikke*, det var hans Klage. Selv da han gik til Golgatha og bar sit Kors, og Kvinderne græd over ham, forglemte han sine egne Lidelser ved Tanken om, hvad der forestod det ulykkelige Folk. „I Jerusalems, Døttre! græder ikke over mig, men græder over Eder selv og over Eders Børn."

Der er Knudepunkter i Folkenes Historie, Vendepunkter, om hvilke det gjælder: nu eller aldrig. Forsømmes den beleilige Tid, misbruges de gode Vilkaar, gribes der feil, gjøres der Overgreb: da maa Slægter bøde derfor igjennem Aarhundreder. Intet Folk paa Jorden har kæmpet med et saadant Løvemod, en saa storartet Fortvivlelsens Kraft for sin Ret og Selvstændighed som det jødiske Folk paa det Sidste. For silde, *[33]* Hjælperen var borte: vee det Folk, som ikke kjender sin Besøgelses Tid. Mere end halvandet tusinde Aar, fulde af Lidelser, skuffede Forhaabninger og bittre Erfaringer, ligge mellem hiin Tid og os. Nu kommer Besøgelsens Tid igjen; thi Folkene vaagne.

Folketaleren fra Galilæa vil atter frem. Troer ham, han glemmer ikke sit Alter og svigter ikke sin Menighed, fordi han endnu en Gang viser sig, som han menneskelig er, paa Verdenshistoriens Strøm; han har Kræfter tilovers. Længe nok have Folkenes selvbeskikkede Tugtemestere, geistlige som verdslige, holdt ham indespærret som i en lummer Luft indenfor officielle Kirkemure. Han vil ud i det Frie, under aaben Himmel; fra Bjerget, blandt Lilierne paa Marken og Fuglene derude vil han sees af Mængden og høres af Folket.

Vi kunne ikke af os selv begynde det store Værk; vor Styrke er for ringe, vort Syn for mat, vort Hjerte for svagt. Men kommer Han selv, den Vældige i Aandens Kraft, da vil hans Røst kunne høres af Alle. Han veed, hvad der boer allerinderst i Mennesket, han veed, hvad Opoffrelse er, og hvad det er, der kaldes Mod. Han har Ordet, han er jo Ordet selv, det Sandhedens Ord, som gaaer til Hjertet, det Retfærdighedens Ord, som

rammer Samvittighederne, det Broderlighedens Ord, som hævder Frihed og Lighed, det Kjærlighedens og Forsonlighedens Ord, som jævner al Strid mellem Smaa og Store.

„Ville I nu?“ det er hans Spørgsmaal til alle Folkefærd; ville I? — Han sætter sin
[34] Tornekrone i Pant, at Værket skal faae Fremgang. De kunne høre ham, hver i sit Tungemaal; de kunne alle forstaae ham — thi Folket forstaaer det Høieste; de kunne alle følge ham, hver paa sin Vei, i hvilket Land, de end boe, og hvilke Farver de end bære. Det Fælles, han byder, det første Fornødne, er netop skikket til at fortære det Fjendtlige og nære det Eiendommelige.

Vilde dog vort Folk, vort lille Folk med de store Minder under det tunge Tryk, modtage ham med aabne Arme! Vi bære jo hans Bannermærke; den røde Dug med det hvide Kors, det er hans Seiersfane. Fremad, frem, hvor Fanen veier; fremad, frem, for Sandhed og Ret; fremad, frem, hvor han selv fører an, Folkenes Konge, Folkenes Lærer og Leder.

Tredie Foredrag,

holdt i Aagaard.

For at kjende Menneskelivet, dets Anlæg og Maal og Veien, som fører til Maalet, *[35]* maae vi, saa vidt vi formaae, udforske Tilværelsens Love. Vi maae gjøre grundigt Bekjendtskab med den virkelige Verden, vi maae raadføre os med Natur og Historie. Det kommer imidlertid ikke alene an paa, hvad det er, vi see, eller hvormeget vi faae at see; det kommer ogsaa, og det fornemmelig, an paa de Øine, hvormed vi see, det Lys, hvori vi see, det Stade, hvorpaa vi stille os.

Her er det nu strax indlysende, at Mennesket ikke blot lever i een, men i flere Verdener. Den udvortes Natur med dens mange Skabninger, Dannelser og Frembringelser ligger udbredt for vort Blik; dens Sommer og Høst, dens Vinter og Vaar taler til os i et eget Sprog og kalder os til forskjelligt Arbeide. Men vi have jo ogsaa en indre Natur, en Verden af Følelser og Tanker, vi bære i os selv, og denne indvortes Verden, hvor kan den dog være forskjellig. Vi gjøre da ogsaa den Erfaring, at det fornemmelig er den indvortes Verden, der spreder sit Lysskær over den udvortes. Naar vi ere glade, saa smiler Alt i Mark og Skov; men ere vi bedrøvede, saa kan Solen skinne saa meget *[36]* den vil, det er som bar den hele Natur paa en stille Sorg. Det indre Øie kan være meget forskjelligt, og Forklaringen kommer fra det Indre; den Ene seer i Naturen et forunderligt Spil af Stoffer og Kræfter, et Nødvendighedsvæv af blinde Love; den Anden seer Guds Viisdoms Spor, en Aabenbarelse af Skaberens Almagt.

Noget Lignende gjentager sig, naar vi betragte Historien. Menneskeslægtens Levnetsløb skrider frem uafhængigt af os, thi Enhver af os er kun et forsvindende Led i Slægten. Men hvert enkelt Menneske har dog sit eget Levnetsløb, sin egen lille Historie; dersom de mange smaa Historier skulde fortælles udførlig, oprigtig, hvor vilde de, med alt det Fælles, være forskjellige. Herved er da ogsaa det Mærkelige, at Verdenshistorien og vor egen Historie, den store og den lille Historie, hvad Forstaaelsen angaaer, væsenlig svare til hinanden og vise sig for os i en fælles Speiling af et fælles Lys. Det er ikke Begivenhederne, de udvortes, endelige Tildragelser, hvorom vi her tale; det er Tydningen, Dommen, Opfattelsen af det Hele, hvorpaa det kommer an. Den, der ikke kan finde Guds Forsyn i sit eget Liv, hvorledes skulde han vel opdage det i Verdenshistorien.

Vi have mange Historielærere, og vi ere dem taknemmelige; vi have lærde Forskere, som vide at skjelne mellem Sandt og Falsk og udbrede Lys over Begivenhedernes

Sammenhæng; vi have Tænkere, som arbeide paa at udfinde Historiens Love: vi ere dem meget taknemmelige. Skulde det engang lykkes at opdage den Grundlov, hvorefter
[37] Verdenshistorien bevæger sig, lige som man jo allerede har opdaget den Grundlov, hvorefter Kloderne bevæge sig i Himmelrummet: da maatte vi vel tilsidst komme saa vidt, at vi kunde udregne, hvad der vil skee i Fremtiden. Mon det nogensinde vil lykkes? Hidtil lyde Dommene om Fremtiden, vi mene ikke blot om vor egen nærmeste, men om den historiske Fremtid i det Hele, høist afvigende. Der er dem, der vente sig en stor Tid, en herlig og lyksalig Tid, skjøndt de rigtignok ere indbyrdes uenige om, hvori Herligheden og Lyksaligheden skal bestaae. Andre see Fremtiden an med mørk Bekymring.: Hvirvel, Opløsning overalt, Brud paa gamle Vedtægter, Hensmuldren af de gamle Samfundsstøtter, hvor ængsteligt, hvor sørgeligt!

Vanskeligheden med at opdage Historiens Love ligger deri, at det ikke blot er Nødvendighedslove, som i den materielle Natur, men ogsaa Villieslove, Frihedslove. De, som slet ikke kunne faae Øie paa andre Love end de saakaldte uforanderlige Naturlove, maae komme til hvilken Forklaring, de ville, deres Forklaring er altid eensidig og falsk; og det af den eenfoldige Grund, at Historiens Love ere mere end blotte Naturlove: de ere Aandslove.

Skulle vi tænke paa en Historielærer, som kan holde Speilet op og vise os Træk af Fremtidens Ansigt, da maa det være ham, som i Aandens og Guddommens Fylde selv er Historiens Vendepunkt; det kan ikke være nogen Anden end Christus. Men hvad er det, Christus lærer os om Historien, særlig om den historiske Fremtid? Synerne forfærde os, vi gribes af Rædsel. Først Jerusalems Ødelæggelse og saa strax derefter —
[38] Verdens Undergang; „Strax efter de Dages Trængsel skal Solen formørkes, og Maanen ikke give sit Skin, og Stjernerne falde af Himlen og Himlens Kræfter røres. Og da skal Menneskens Søns Tegn aabenbares i Himmelen; og da skulle alle Jordens Slægter hyle“. (Math. 24, 29—30).

De, som bygge deres historiske Betragtning paa rene Naturlove, have let nok ved at befrie sig fra Forfærdelsen. Naar de hyle, saa hyle de kun til Ære for „de uforanderlige Love“, og nedlægge desaarsag de allerbestemteste Indsigelser mod den hele Spaadom. Deres Beviis er kort og klart: „Det forudsiges, at Verden skal forgaae *strax efter* Jerusalems Ødelæggelse. Verden har siden den Tid ikke desto mindre nu staaet i atten hundrede og fem Aar; altsaa er Spaadommen gjendreven. Hertil kommer, at den hele Betragtning af Himmel og Jord er forældet. Jorden er ikke det Midtpunkt, hvorom Alting dreier sig, Stjernerne sidde ikke saa løst paa Himmelhvælvingen, at de skulde falde ned“, o. s. fremdl. Saalænge man udelukkende følger Naturlærens

Anviisning, ville disse Indvendinger være uigjendrivelige. Vee dem, som have paataget sig det overmenneskelige Hverv at forsvare Aabenbaringens Ord om Tegnene i Sol og Maane med videnskabelige Grunde: deres Fremtid er mørk, de ere ilde stedte.

Anderledes, naar vi stille os paa Personlighedens Standpunkt og spørge om Aandslovene. Jorden er da Midtpunkt, forsaavidt Mennesket, det Væsen, hvori Aanden boer, er Midtpunkt. Christus, „Verdens Lys", er Historiens Midtpunkt. Hvad han har udrettet paa Jorden, vilde ikke blive forhøiet ved at være udført paa en større Stjerne, var det end det fælles Tyngdepunkt, hvorom Solsystemerne dreie sig. Enhver, som har *[39]* Aand, vil forstaae, hvor falsk det er at anlægge en Maalestok for udvortes Storhed i Rummet, naar Talen er om aandelig Storhed. For Christi prophetiske Syn svinder den hele historiske Fremtid ind til nogle faa Dage; thi han maaler med Evighedens Maal. Hvad er vel en Dag imod hundrede tusinde Aar, og hvad er selv hundrede tusinde Aar mod Evigheden? Derfor siger Christus: „Strax efter de Dage". Men hvorledes, spørger man, kan Solen formørkes, og Stjernerne falde af Himmelen? — Det maa vel skee, naar Himlens Kræfter røres, og Menneskens Søns Tegn aabenbares i Himlen; det maa vel skee, saa sandt det er Aanden, som bærer Naturen.

Naturlæren er god og dens Veiledning fortræffelig, naar vi tage den for, hvad den er, en Opklaring af det Virkelige, en Belysning af de naturlige Aarsager, en Paaviisning af de givne Love. Men naar den anvendes til at bevise, at „de givne Love" ikke *ere givne*, fordi der ingen Lovgivning er og ingen Lovgiver: da er dette et videnskabeligt Overgreb og en Krænkelse af Aand, thi Aanden er det Oprindelige. For Aanden selv, den almægtige Eenhed af Viisdom og Villie, er den timelige Natur under alle Skikkelser i al dens Varighed med al dens Storhed en forsvindende Størrelse. Aandens Magt i Materien er evig den samme, enten Massen kun er et Fnug eller tusinde Gange større end Solen, thi Aandens Magt er Almagt.

Christus, Aandens, den Almægtiges Aabenbarer, veed med sig selv, at det inderste Bevægende i ham er det, som bevæger Himmel og Jord. Fra dette Høidepunkt maa hans prophetiske Fremtidssyn opfattes. Den uklare Blanding af Sandt og Falsk, af *[40]* Godt og Ondt, som forvirrer os, saalænge Endeligheden med de mange Betingelser, staaer i Forgrunden, forsvinder, naar Alt føres tilbage til det første Udspring. Historien viser sig her i overhistorisk Belysning. Ikke nok, at Folk staaer op imod Folk og Rige imod Rige, at der er Hunger og Pestilentse og Jordskjælv her og der; det Inderste i „Veerne" er, at Aand staaer op imod Aand, at de skærende Modsætninger blotte sig og støde sammen uden mæglende Mellemled: Sandhedens og Løgnens, Lysets og Mørkets, Livets og Dødens Magter færdes her i den sidste Strid.

Hvor haard end Striden er, saa er dens Udfald dog ikke tvivlsomt. Seieren er i Grunden allerede vundet. Christus seer sig i Synet som Seierherre, skjøndt hans Lidelse og Død endnu forestaaer. „Jeg saae," siger han „paa et andet Sted, Satan falde ned af Himlen, som et Lyn"; det Ondes Magt er i evig Forstand en Afmagt, hvormegen Magt det end kan have i det Timelige. Det er den samme Tanke, som i Johannes' Aabenbaring (12, 7—12) er fremstillet under følgende Billede: „Og der blev en Strid i Himlen; Michael og hans Engle strede mod Dragen, og Dragen stred, og dens Engle. Men de mægtede Intet; ei heller blev deres Sted ydermere fundet i Himlen.... Derfor fryder Eder, I Himle, og I som boe i dem; Vee dem, som beboe Jorden og Havet; thi Djævelen er nedsteget til Eder! Han haver stor Vrede, fordi han veed, at han kun haver liden Tid." Den historiske Kamp mellem det Gode og det Onde bliver altsaa at opfatte som de sidste Optrin af et stort Slag, hvori Fjenden har tabt, men strider
[41] endnu Fortvivlelsens Strid. Den sig fortsættende Historie er den lange Slagdag, der strækker sig ud i Tiden, at Befrielsen maa fuldendes i Virkeligheden, at saa mange, som ville, maae deeltage i Kampen og blive deelagtige i Seieren.

Men — her reiser sig en ny Indvending — naar den hele historiske Fremtid kun skal betegne Verdens fortsatte Undergang, hvad bliver der saa af vor Forventning om Menneskerettighedernes Tid, den nye Folkets og Folkenes Tid, hvoraf vi love os saa meget? Skal Christus være vor Historielærer, da er det nok bedst at lade den Slags Indbildinger fare og slutte os til dem, som klarlig see, at Alt bliver værre og værre. Kan det Gode kun seire ved, at Verden gaaer under, saa gjøre vi jo bedst i at arbeide med paa dens Undergang.

Hvad betyder saa al denne Talen om det Folkelige, det Nye, det Store, det hidtil Useete; med mindre man da vil forstaae Sagen saaledes, at Folkevækkelse, Folkeliv og Folke-Aander skulle være de kraftigste Midler til at fremskynde Verdens Ødelæggelse? — Den kolde Spot forraader en dulgt Fortvivlelse. Paa Fremtidens Vei ligge mange Stationer. „Lærer en Lignelse af Figentræet: naar Vædsken er kommet i dets Grene, og Bladene skyde ud, da vide I, at Sommeren er nær." Denne Lignelse passer ikke alene paa det allersidste Gjennembrud, den passer ogsaa paa de mange mellemliggende. Mange Somre kunne komme, hver med en Tidens Høst, før vi naae til Evighedens Sommer.

Udviklingsloven er nu denne: En Tidsforvirring opstaaer, hver Gang et Bestaaende løser sig op, og noget Nyt skal frem. Det gamle falder hen; det Nye, som er i Færd
[42] med at danne sig, har endnu ikke vundet Skikkelse: af Gjæringer, Forstyrrelser og vild Uorden udklarer sig saa, vistnok under voldsomme Anstrengelser, efterhaanden en ny

og bedre Tingenes Orden. Samfundet kommer i Ligevægt, fordeler sine Arbeider, saaer og planter og bereder sig paa en rig Høst. Men jo rigeligere man nyder alle timelige Gaver, jo almindeligere man drømmer om evig Fred og ubegrændset Velvære, desto føleligere bliver Overraskelsen, naar den Omvæltning, som en snigende Fordærvelse længe har forberedt, pludselig indtræder. Der maa da af nye Gjæringer og nye Kampe danne sig en ny og bedre Tilstand, altid paa andre og høiere Betingelser; men enhver, selv den fuldkomneste, Tilstand paa Jorden er forbigaaende. Hvor inderlig denne Tanke hænger sammen med den christelige Hovedtanke, kan udtrykkelig paavises.

I Johannes' Aabenbaring (20, 1 — 3) møde vi følgende Syn. „Og jeg saae en Engel fare ned fra Himmelen; han havde Afgrundens Nøgle og en stor Lænke i sin Haand. Og han greb Dragen, den gamle Slange, som er Djævelen og Satanas, og bandt ham for tusinde Aar, og kastede ham i Afgrunden, og tillukte og forseglede over ham, at han ikke mere skulde forføre Folkene, indtil de tusinde Aar fuldendtes; og efter dem bør det ham at løses en liden Tid." Det er det tusindaarige Rige, hvis Komme bliver bebudet; men hvad betyder det tusindaarige Rige? Vi tør ikke sammenblande det Overhistoriske med det Historiske og hengive os til Sværmerier. Hvorledes Forventningen om et tusindaarigt Rige skal opfattes i Menigheden, er en Sag for sig: her staae vi paa folkelig Grund og have slet og ret med en Aandslov at gjøre. Hver Gang en ny og *[43]* bedre Tingenes Orden seirer, bliver Mørkets Aand bogstavelig kuet; den onde Villie lænkebindes, tvinges ned i Afgrunden, og maa holde sig skjult til en Tid, da den igjen kommer løs: det er den almene Tanke. At selv det tusindaarige Rige, hvor herligt og mægtigt det end skal være paa Grund af „den første Opstandelse", ikke desto mindre er beluret af stærke Fjender og udsat for store Farer, skildres med levende Farver (Joh. Aab. 20, 7—8). „Naar de tusinde Aar ere fuldendte, skal Satanas løses af sit Fængsel. Og han skal udgaae at forføre Folkene fra Jordens fire Hjørner, Gog og Magog, at forsamle dem til Strid; deres Tal er som Havets Sand."

Det er en vigtig Lære, vi heraf kunne uddrage. Vi tør ikke forgude det Folkelige eller sætte et Folkerige istedenfor det Himmeriges Rige, i hvilket Christi Aabenbarelse fuldendes. Ikke desto mindre kan Tusindaarsriget dog være os et Billede paa, at Christi Aand vil give sig Afpræg ogsaa i jordiske Tilstande: Sjælenes Frelser er ogsaa Folkenes Frelser. Man kan nu sætte det Folkelige saa langt under det Tusindaarige, som man vil, saa maa dog dette staae fast: skal Sandhed og Ret vinde Overhaand over Løgn og Uret, da maa det skee i Kraft af Retfærdighedens og Sandhedens Aand. Er Timeligheden for ringe og Endeligheden for ussel til at afgive Stof for den opad stræbende Aand, hvad har saa Fremtiden at byde? Villiesslaphed og Sindstomhed, svækkede Nerver og

udbrændte Hjerner, raae Masser og ubrugte Kræfter, Overmættelse og dog Hunger, Planer og dog Raadvildhed, Væmmelse ved Alt og dog graadig Higen efter Nydelse,
[44] alt dette i et Mellemhverandre, rørt sammen til de besynderligste Blandinger og Bundfældinger, skal da ikke give Menneskelivet et høiere Værd, skal ingenlunde svække den eenfoldige Tro, at det er Christi Aand, der maa komme med Foraarstegn, at Sommeren kun da er nær, naar Figentræet faaer Safter i Grene og Blade.

Den historiske Drivkraft kan maales med Spændingen mellem det Evige og det Timelige. Der voves meget, naar det gjælder Livet, allermeest dog, naar der er en stærk Følelse af, at det gjælder det evige Liv. Det Aandelige kan ikke gjøre Indtryk paa Mennesker, allermindst paa et heelt Folk, uden at der paa en eller anden Maade er noget Sandseligt med. Christi Formaninger ere indklædte i Lignelser; det er lutter spændende Optrin, afgjørende Øieblikke, der gløde i Aand med sandselige Farver. „Vaager derfor, thi I vide ikke, i hvilken Time Eders Herre kommer. Men dette skulle I vide, at dersom Husbonden vidste, i hvilken Nattevagt Tyven vilde komme, da vaagede han og lod ikke bryde ind i sit Huus. Derfor værer I rede, thi Menneskens Søn kommer paa den Time, som I ikke mene." Det er ingen ørkesløs Venten; alle Hænder faae travlt: her er Noget at gjøre. Det er ligesom, naar „en Mand, der drog udenlands, kaldte sine Tjenere, og overantvortede dem sit Gods; den Ene gav han fem Talenter, den Anden to, og en Anden eet, hver efter hans Evne. Da gik den, som havde annammet fem Talenter, hen og kjøbslog med dem, og vandt andre fem Talenter. Ligesaa og den, som havde annammet de to Talenter, ogsaa han vandt andre to. Men den, som havde annammet det ene, gik bort og grov i Jorden, og skjulte sin Herres Penge." Hvor
[45] haard og streng er ikke Dommen over denne sidste Tjener. Han træder dristig frem, som om han havde en retfærdig Sag: „Herre, jeg kjendte dig, at du er en haard Mand, som høster der, hvor du ikke saaede, og samler der, hvor du ikke spredte. Frygtende herfor gik jeg hen og skjulte dit Talent i Jorden; see, der haver du, hvad dit er." Ak, det bekommer ham ilde.

Det Timelige maa bruges, thi Aandsgaverne maae bruges. Det Aandelige er ikke til for det Timeliges Skyld; det er omvendt det Timelige, der er til for det Aandeliges Skyld. Kjendemærket paa, at det Timelige bruges paa den rette Maade, er, at Aandskræfterne voxe ved Brugen. Der er i alle timelige Livsforhold, de være private eller offenlige, smaa eller store, Betingelser for en Udvikling af Aandslivet: haardføre Mænd med veirbidte Ansigter og barkede Næver kunne fuldt saa vel have Aand, som de, der bevæge sig i den fine Dannelses parfumerede Atmosphære. Særlig maa det fremhæves, hvad Lignelsen indskærper, at Ingen tør undskylde sig med, at hans Begavelse kun er

ringe. Den Tjener, som fik det ene Talent, fik samme Forpligtelse til at arbeide med det ene, som den, der fik de fem, til at arbeide med de fem. Hvad der gjælder om det enkelte Menneske, gjælder om et heelt Folk: at begavet Folk har en stor Forpligtelse. Ikke at bruge Aandens Gaver er at synde imod Aanden; men Synd imod Aanden straffes dobbelt. Den første Straf er, at Gaverne tages bort, at den Paagjældende bliver aandløs. „Tager derfor det Talent fra ham, og giver det til den, som haver ti Talenter. Thi hver, som haver, ham skal gives, og han skal have til Overflod, men hvo som ikke haver, ham skal endog fratages det, han haver." Den næste Straf er, at den Aandløse bliver dømt som Aandsforbryder. „Kaster den udygtige Tjener ud i det yderste Mørke; *[46]* der skal være Graad og Tænders Gnidsel."

At Forventningen af Verdens Undergang kan i Historien falde sammen med storartede Omdannelser af Verdensforholdene og tilsvarende Gjennembrud af Aandslivet, beroer just paa, at den er sammenknyttet med Forventningen af „Menneskens Søns" Gjenkomst. Den aandelige Lov, som heri er udtalt, viser nemlig, at ligesom det Timelige kun er til for det Eviges Skyld, den ydre Natur kun for Aandens Skyld, Verden kun for Menneskesønnens Skyld, saaledes er det ogsaa baade her og hisset Menneskelivet og dets Fuldendelse, hvorom det Hele dreier sig. Hvorledes det Overhistoriske under de fremadskridende Bevægelser griber ind i det Historiske, kan sees ved at kaste et Blik paa de alt tilbagelagte Stationer. Tre Tidspunkter: Aposteltiden, Korstogenes Tid og Reformationstiden frembyde sig for Betragtningen.

I Aposteltiden stod Modsætningen mellem Aandsriget og de aandsfornegtende, men dog saa mægtige Verdensriger paa sit Høieste. Nogle Fiskere fra Galilæa, værgeløse Mænd og eenfoldige Kvinder, det var den hele Udrustning; det var de Vaabendygtige, hvormed den nye Aand skulde optage Kampen og fuldende hans Værk, der var død som en Misdæder paa Korset. Mørke — og dog lyse Udsigter! Den store Bortgangne havde hvisket dem Noget i Kammeret; det skulde de prædike paa Tagene. Han var ikke forblevet i Graven og havde glemt de Forladte; han havde besøgt dem igjen, han havde hilset dem som Dødens Overvinder, og lovet dem, at han snart skulde komme — veludrustet. Han havde ikke skuffet dem med et forfængeligt Haab, som *[47]* var det strax en Seiersfest. Han kjendte Verden, de Mægtiges Had og Mængdens Blindhed. „De skulle overantvorde Eder til Trængsel og slaae Eder ihjel; og I skulle hades af alle Folkene for mit Navns Skyld. Og da skulle Mange forarges, og forraade hverandre og hade hverandre. Og mange falske Propheter skulle opstaae og forføre Mange. Og efterdi Uretfærdighed vil være blevet mangfoldig, skal Kjærligheden blive kold i Mange. Men hvo som bliver bestandig indtil Enden, han skal blive salig." Den

første Forudsigelse har fundet rigelig, bogstavelig Opfyldelse, et Pant paa, at ogsaa den sidste bestandig bliver opfyldt.

„Maran Atha, Herren kommer, han staaer for Døren og banker!“ Disse Varsler, som idelig hørtes, virkede elektrisk paa det synkende Mod og vakte de. Stridende, hver Gang de begyndte at falde i Søvn. Det var besluttet i Himlen, at „Dyret med de syv Hoveder“, Verdensstaden paa de syv Høie, Romervældens rige Stad, „Babylon, den store Skjøge, et Fængsel for alle urene Aander og for alle urene og afskyede Fugle,“ skulde falde. Skildringen af dens Fald er anskuelig og gribende. „En vældig Engel fra Himlen opløftede en Steen som en stor Møllesteen og kastede den i Havet og sagde: saa skal Babylon, den store Stad, nedkastes med Hast, og ikke findes mere. Og Harpelegeres og Sangeres og Fløiters og Basuners Lyd skal ikke høres i dig mere; og ikke nogen Konstner i nogen Konst findes i dig mere; og Møllens Lyd ikke høres i dig mere. Og Lampens Lys skal ikke skinne i dig mere, og Brudgoms og Bruds Røst
[48] ikke høres i dig mere; fordi dine Kjøbmænd vare Fyrster paa Jorden, fordi ved din Trolddom ere alle Folkene bedaarede.“

Historien har her leveret sit meest storartede Beviis paa, hvad Sandhedsaanden med aandelige Vaaben formaaer i timelig Strid, naar Himlens Kræfter røres, og „Menneskens Søns Tegn“ skal aabenbares i Himlen.“

I Middelalderen var Sammenblandingen af det Himmelske og det Jordiske saa eiendommelig, og Adskillelsen af Gudeligt og Verdsligt derhos tillige saa udvortes, at Aand og Aandløshed næsten flød over i hinanden. Den Uro og Retløshed, som indtraadte med Adsplittelsen af Karl den Stores Rige; Muhamedanernes Angreb, Ungarernes Indfald og især Normannernes Plyndringer, alt dette i Forening med høie Forestillinger om Klosterhellighed og munkeagtig Afholdenhed paatrykte den hele jordiske Tilværelse et mørkt Præg af Forkrænkelighed. Man meente at være i „de sidste Veer“. Pest, Dyrtid, Formørkelser og Kometer bleve anseete som Tegn for „Dragens Løsladelse“ og „Antichristens Ankomst“. Alle fromme Sjæle beredte sig paa Verdens Undergang, der blev ansat til Aaret 1000. Da Aaret gik, og Verden blev staaende, rykkede man Tidspunktet frem til 1030, og Tegnene bleve endnu mangfoldigere. En Munk i Ungarn saae en Drage, livagtig skabt som Leviathan, farende frem med Lyn og Torden; en fransk Biskop lod bekjendtgjøre, at han havde faaet et Brev fra den tredie Himmel, hvori det blandt Andet var befalet, „ikke at nyde uden Vand og Brød hver Fredag;“ o. s. fremdl.

Men saa vildt og broget det end seer ud i hine halvbarbariske Tilstande, er Aanden
[49] dog med i det mægtige Tryk; det Evige tynger paa Samvittighederne og varsler

om en stor Omvæltning og en Dommedag. Det tunge Tryk betinger et tilsvarende Opsving. De gaadefulde Tegn fik omsider en historisk Udtydning. I Pavens Ord om den hellige Grav blev Maalet klaret. Opstandelsens Grav! nu var Løsenet givet, og en brusende Flod af løsladte Kræfter fandt Afløb. Korstogenes Hovedtanke er en folkelig Troestanke; den rummer Alt, hvad Middelalderen eier af Eiendommeligt og Stort. Naar de mange frastødende Træk af blind Fanatisme, vild Grusomhed, snedig Egennytte og raa Sandselighed have vakt vor Uvillie, saa tiltrækkes vi igjen af den Fromhedens Inderlighed, den mægtige Begeistring, den bjergeflyttende Tro, som, trods Overtroens Tilsætninger, dog er øst af Golgathas Væld og smager af Kilden. Menneskesønnens Tegn bliver plettet af Forbrydelser, men Menneskeslægten gjør Kæmpeskridt fremad.

Reformationstiden betegner i det Hele Middelalderens Opløsning, og dog paa en Maade dens Fortsættelse. Vel havde Reformatorerne ogsaa et stærkt Indtryk af Verdens Forfængelighed, og Muligheden af, at den yderste Dag kunde være nær forhaanden, stod levende for dem; men det var dog fornemmelig Christi aandelige Gjenkomst, hvorpaa de haabede. Den hellige Skrift var det Speil, hvori hans Skikkelse tydelig kunde sees; saa droge de Skriften frem, og Bibelen blev en Folkebog. Hvorledes dette siden af Mange er blevet misforstaaet, som om Meningen var, at man virkelig kunde læse Christus til sig ved at læse i Bibelen, skal her ikke omhandles. Hvad vi have for Øie, er de Betingelser, hvorunder, og den Spændkraft, hvormed det halvudslukte Aandsliv brød igjennem paa Ny. Christus kom ikke ned fra Skyerne, men Menneskesønnens Tegn begyndte at aabenbare sig i Menneskenes Indre. Det var et levende Indre, der blev *[50]* sat imod et dødt Ydre. Pavekirkens Udvorteshed blev forkastet, og dens Verdslighed dømt. Rom var atter „Babylon“, den store Skjøge, som ved sin Trolddom bedaarede Folkene. Det er Kampen, en *aandelig*, men dog igjennem en Mangfoldighed af verdslige Forhold *folkelig* Kamp mellem den gamle og den nye Kirke, der gav Reformationen Spændkraft: Luther var i stor Stiil en Folkets Mand, en folkelig Mand.

For en udvortes Betragtning seer nu den hele historiske Bevægelse ud, som om Christi Gjenkomst ikke skulde skee ovenfra, fra Himlen, men meget mere nedenfra, fra det aandelige Dyb, hvori Livet grunder. Fra dette Synspunkt kunne de, som ansee Historiens Love for blotte Naturlove, paa deres Viis forklare sig det Hele. „Aanden,“ sige de, „er intet Andet end den menneskelige Naturs eget indre, almindelige Væsen. Det var dette rene Menneskevæsen, som for Apostlenes Forestilling havde antaget Kjød og Blod i Mennesket Jesus Christus. Da nu Aanden som Aand tillige er det Guddommelige, saa troede hine af Mesterens Liv og Lære opfyldte Disciple, at Christus som Guds Søn selv var baade Gud og Menneske. Det Rige, han havde grundlagt ved at

paatage sig Tjenerens Skikkelse, vilde han da efter sin Ophøielse fuldende og føre til Seier ved at komme som Herren i Himlens Skyer med Kraft og megen Herlighed. Men han kom ikke; der skete noget Andet. Istedenfor det forventede Jerusalem, den hellige Stad, der skulde dale ned fra Himlen, reiste sig et jordisk, og dog himmelsk, Jerusa-
[51] lem paa Babylons, den gamle Skjøges, Ruiner: den katholske Kirke var, med andre Ord, Virkeliggjørelsen af den forventede Gjenkomst. Dog, Menneske-Aanden forstod endnu ikke sig selv. Jorden skælvede under voldsomme Rystelser af et sønderrevet Samfund; man stirrede op i Skyerne, og troede fuldt og fast, hvad alle Tegn tydede hen paa, at nu maatte da Himlen aabne sig, og Dommeren komme med Englene og alle de Hellige. Men han kom ikke; der skete noget Andet. Træt af at vente paa det himmelske Jerusalem, gav man sig i Færd med at erobre det jordiske. Det var en Omsætning af Phantasie i Virkelighed. Christi Gjenkomst forvandlede sig til Pavedømmets Opkomst. Livet med de rørige Kræfter kom indenfra; Begeistringen tændte, det var som et Flammehav af sandselig Aand og hellige Lidenskaber. Først ved Reformationen begyndte Menneske-Aanden at ane, hvorledes det egenlig hænger sammen med Gjenkomsten. Menneskesønnen er Mennesket selv, og Menneskets Selv, det sande, for Gud retfærdige Menneske, er i Hjertets Indre, i Troen. Men ogsaa Reformatorernes Tro var middelalderlig behæftet med Forestillingen om et Gudsrige, der stod adskilt fra det verdslige Liv. Derfor kunde Reformationen med al den Folkevækkelse og Sædernes Rensning, den umiskjendelig fremkaldte, ikke føre Sagen igjennem. Dens officielle Kirkevæsen gik ind under Staten; Staten gjorde det Hellige til Middel, og Thronerne af Guds Naade trykkede Folkene ned til Masser. Først da Masserne reiste sig og sprængte den absolute, sig selv forgudende Stat, kom Aanden til Bevidsthed om sig selv, og den overnaturlige Gjenkomst fik en naturlig Forklaring. Menneskerettighederne: Frihed,
[52] Lighed og Broderlighed, det er Humanitetens Tegn. Dette Tegn er ikke blandt Engle i Himlens luftige Skyer, det er i Støvskyer midt iblandt Mennesker hernede paa Jorden. Hvad Tegnet betegner, skal Fremtiden vise, naar Kræfterne røre sig og der kæmpes for Menneskelighedens hellige Sag med virkelige, menneskelige Vaaben."

Denne Forklaring har i Nutidens Øine noget Tiltalende, fordi den, skjøndt ophøiet, dog svæver saa lavt og holder sig saa nær til det Virkelige. Der er noget Sandt i den, men Sandheden er kun halv; naar en halv Sandhed udgives for en heel, saa have vi Løgnen. Det er ganske sandt, at Aandens Vei er Inderlighedens Vei, at det kraftige Indre maa slaae ud og give sig Form i et virkeligt, nærværende Ydre. Men det er ikke sandt — det er i sørgelig Maade usandt — at de store Tanker om Frihed, Lighed og Broderlighed, disse Evighedstanker, der omslutte alle Menneskelighedens

timelige Opgaver, kun skulde være selviske Naturtanker, undfangne i Forbittrelse og fødte i Oprør; de saa kaldte nye Tanker ere gamle Tanker: det er forvrængede Christustanker. Det var ikke for Intet, at Christus traadte op som de Fattiges Ven, og antog sig de Ringe. Kunde de nye Tanker med de nye Fordringer virkelig sættes igjennem ved en Fornegtelse af Christi Aand, da vilde Revolutionsmændene fra 1789 og 1871 have Ret: jo blodigere, desto bedre. Men Historien møder som Vidne, og dens Vidnesbyrd er.: at det ikke blot er Tyranniet, men ogsaa Folkefriheden, som under Menneskerettighedernes røde Fane kan kvæles i Blod.

Vi befinde os med al vor „moderne Viden“ ingenlunde paa Menneskelighedens, Frihedens og Fremskridtets lige Vei; vi ere tvertimod ved at slaae ind paa en Afvei. Vor troesfornegtende Tilstand er et slaaende Modbillede til Middelalderens Overtro. *[53]* Middelalderen phantaserede med det Overhistoriske, Nutiden vil hjælpe sig med det blot Naturhistoriske. Sandheden er, at det Overhistoriske maa bære det Historiske, at Aanden fra Himlen maa være med i alle kraftige Gjerninger paa Jorden. Det er Bevægelsernes Lov; det er Folkelivets Grundlag; det er i en Hovedsum, hvad Christus lærer os om den historiske Fremtid.

Fjerde Foredrag.

(Fredericia).

---

[54] „Ondt og Godt i alle Lande, Roser sig med Torne blande“, det er en gammel Vise; den passer ikke blot paa de mange Lande, men ogsaa paa de mange Tidsaldere; vor egen nærværende Tid har Roser, men ogsaa Torne; den har stærke Lyssider, men ogsaa betænkelige Skyggesider.

Vor Tid er Oplysningens Tid; unegteligt! Natten selv bærer Vidne derom. Vore Gader og Huse, ere jo saa straalende oplyste, at vi ikke kunne andet end føle en vis Stolthed ved at tænke paa, hvor mørkt det har seet ud i „Kong Hans'es Tid“. Og Forstandens mange Lys brænde lige saa klart. Hvormeget er der ikke allerede gjort for en forbedret Ungdomsunderviisning; i hvilken Grad er Sands og Smag for Kundskab og Dannelse ikke tiltaget i de sidste to Menneskealdere. Synskredsene udvide sig; Opmærksomheden er ikke længer indskrænket og fangen af de nærmeste Hverdagsanliggender; vore Tanker vandre vidt omkring; fremmede Egne, fremmede Sprog og fremmede Sæder indbyde til Sammenligning med vort Eget. Vi forstaae, at
[55] det, som foregaaer i fjerne Lande, kan vedkomme os: vi føle Pulsslaget i det store Hele, og Verdensbegivenhederne tegne sig i Omrids saa klare, som aldrig før.

Men Skyggen følger med Lyset. Det Mangfoldige, der adspreder Sindet, kan saa let fortrænge det første Eenfoldige; og dog er det just det Eenfoldige, der giver Samling, Inderlighedskraft og besluttet Villie. Istedenfor hele Tanker, hvori Sjælen kan hvile, udklækker Kulturen en Mængde livligt spillende, men ueensartede Forestillinger, en Vrimmel af Tankebrøker, til hvilke man forgjæves søger en Generalnævner. At vide Lidt om Alt er ikke det Samme som at vide Noget tilgavns. Den, der skal være med i Alt, for ikke at være eensidig, betages af urolig Higen; og den Nyfigne, der absolut skal have Nys om Alt og en Mening om Alt, er sjælden i Stand til at fælde en grundig Dom om Noget. Det Værste er, at det gaaer ud over Charakteren. Det Menneske faaer aldrig Charakteer, som ikke er i Stand til at danne sig en fast Overbeviisning. I en Tidsalder, hvor en given Livsanskuelse hersker med myndig Eensformighed ligelig for Alle, seer det jo rigtignok ud, som om hver Enkelt i Samfundet var født med Overbeviisning; men under den stigende Oplysning begynder det Eensformige at løse sig op. Mange Livsbetragtninger, mange og modstridende Synsmaader stille sig til Skue, og hvad bliver Følgen? Der er, siger man, Noget i det Ene; men der er ogsaa Noget i det Andet: Ondt og Godt i alle Lærdomme! Det Eneste, man faaer ud, er, at

der kan siges Meget for og imod enhver Ting. Tilsidst bliver Alt uvist; man maa gaae efter Indtryk og Stemning. Men Indtrykkene forandre sig og Stemningerne vexle: *[56]* Alt beroer paa Omstændighederne. Den, som for ti Aar siden var ærkeliberal, er nu alvorlig mørk og stokconservativ: det er Omstændighederne. Grantræet, som før var Juletræ, staaer nu paa Loftet, og er „sat i Væxten“: det er ogsaa Omstændighederne. Hvor uhyggeligt at møde sin første oprindelige Anskuelse paa Udviklingens Vei og saa ikke at kunne vedkjende sig den igjen; det er jo næsten lige saa ærgerligt som at skulle møde sin „første Kjærlighed“ og see, at hun er blevet forlovet med en Anden. At tvivle om Alt, kritisere Alt og være misfornøiet med Alt bliver ofte anseet for et ubedrageligt Tegn paa Overlegenhed; og dog er denne Overlegenhed lige saa bedragerisk som Rødmen paa den Svindsottiges Kinder. Den endeløse Tvivlen er en tærende Sygdom og i Oplysningens Tid er Sygdommen smitsom.

Vor Tid er en Frihedens Tid; vi erkjende det med Taknemmelighed og sige det med Stolthed. Men Frihedens Tid er ogsaa Farernes Tid, thi i Friheden er der mange Slags Muligheder: at omgaaes med Frihed er at omgaaes med Muligheder, men at omgaaes med Muligheder er som at omgaaes med Ild og Lys i et Krudttaarn.

I ældre Tider, ja endnu langt ind i det attende Aarhundrede, var hvad nu kaldes Frihed en forbuden Frugt. Den folkelige Frihed var under Laas og Lukke, dens Tanker laae gjemte i Hemmelighedernes Bog, en Bog med syv Segl. Vee den, der vovede at bryde et af disse Segl, hans Dom var fældet. Selv med Religion og Videnskab, Tro og Fornuft holdt Statsmagten strengelig Tilsyn; den rugede over Aandens Klenodier som en Drage over sine Skatte. Naar vi Protestanter korse os ved at høre om alt det, den *[57]* katholske Kirke har faaet udrettet ved Hjælp af Censur, Inqvisition, Hexeprocesser og Kjætterbaal, da bør vi for Alting ikke glemme at tage vor egen Kirke med. Navnlig er det i denne Henseende lærerigt at gjøre Bekjendtskab med Englands Historie ved Tiden før og efter Reformationen. Efter at Forfølgelserne med blodige Straffe havde udraset, blev en døsig Orden i Høikirken og et mystisk Sværmeri hos Secterne den naturlige Tilstand. Til en Anskueliggjørelse heraf har Maleren Hogarth leveret et Billede, hvori Satiren overgaaer Konsten. I Forgrunden seer man Sectaanden drive sit Uvæsen. En Kvinde i folderige Klæder ligger henkastet paa Gulvet, og ud fra Folderne vrimler der en Mængde Smaadyr, Muus, saa vidt jeg mindes. Grupperne omkring hende ere fulde af Liv, Nogle i stille Henrykkelse, Andre i en saadan Bestyrtelse, at Haarene staae som Børster paa deres Hoveder. Det er et Mirakel, der skeer; den benaadede Kvinde føder Muus. Altsaa: et stort Musemirakel! Baggrunden er helliget Høikirken. Menigheden er samlet, Præsten paa Prædikestolen, her er Orden og Ro. Som befalet,

læser Sjælehyrden sin Prædiken op af Papiret. En Strimmel deraf underretter os om, hvad det er for en Text, hvis Indhold, han lægger de Andægtige paa Sinde. „I skulle ikke mene, at jeg er kommen at bringe Fred paa Jorden; jeg er ikke kommen at bringe Fred men Sværd." Orthodoxiens „rene Lære" er imidlertid saa betryggende, at end ikke Ordet om Ild og Sværd kan forstyrre dens Fred: Præsten seer søvnig ud, og den hele Menighed er allerede sødelig indslumret.

[58] Det, hvis Væsen er Frihed, kan ikke holdes under Tvang; det er en Unatur, der hævner sig. Thi naar der tales om Frihed, er det jo ikke nok med at tænke paa Frihed i det Udvortes, saasom Næringsfrihed, Trykkefrihed, en fri Forfatning o. s. fremdl. Den udvortes Frihed er et uskatteerligt Gode; men den faaer dog kun sit Værd ved at afgive Betingelser for den indvortes. Uvidenhed og Overtro ere uforenelige med indvortes Frihed. Videnskaben er efter sit Væsen fri, thi Videnskaben vil erkjende Sandheden, og Sandhedens Erkjendelse er i et Indvortes. At ville ved udvortes Befalinger foreskrive Tanken, hvad den skal erkjende for sandt, er det Samme som at ville befale, at To og Tre ikke maa være Fem, men Fire. Religionen er efter sit Væsen fri, thi Religion er i allerhøieste Betydning et indvortes Anliggende. For ret at bruge den udvortes Frihed, maae vi erhverve den indvortes. Det Sind, som er betaget enten af Havesyge eller af Herskesyge eller af hvilkensomhelst anden Syge, er ufrit. Der er Mange, som have ført det store Ord om Frisindethed, Sindets Frihed, og dog lidt utrolig af Herskesyge: de have da ikke undt sig selv det Gode, de saa gjerne vilde tilsikkre Andre.

Vor Tid er i særlig Forstand en Forhandlingernes Tid; det følger med Oplysning og Frihed. Meget af hvad man i tidligere Dage neppe turde tænke ved sig selv eller hviske en Fortrolig i Øret, træder nu offenlig frem i Skrift og Tale og drøftes for Alverdens Øine. Dersom vi nu turde stole paa, at de mange Stemmer, de mange Røster og de mange Meninger, der lade sig høre i den stadig fortsatte Samtale, hvormed den civiliserede Verden daglig underholder sig selv, virkelig stode i Sandhedens Tjeneste,
[59] da havde vi rige Midler til at faae de brændende Spørgsmaal belyste fra alle Sider og komme til Bunds i de virkelige Forhold. Men hvorledes er Fremgangsmaaden i det Hele?

Naar man vil prøve en ny Maskine, vurdere dens Bygningsmateriale, dens Sammensætning og Arbeidskraft, saa nøies man ikke med at høre paa de Lovtaler, hvormed Opfinderen selv anbefaler den; lige saa lidt lader man sig afskrække af deres Indvendinger, som vitterlig have Interesse af at nedsætte og dadle Maskinen. Man gaaer forsigtig til Værks, tager Erfaringen og de Sagkyndige paa Raad, mærker sig nøie, hvad der taler for og imod, og lader sig overbevise af Grunde. Det er ikke Stemninger

eller uforgribelige, forudfattede Meninger, som her faae Lov til at gjøre Udslaget: nei, det er Grunde, vægtige Grunde.

Hvad Forhandlingerne om det store, indviklede Samfundsmaskineri angaaer, synes det derimod, som om Nutidens oplyste og frie Nationer foretrak at slaae ind paa en anden Vei. Anvende vi Sætningen om Ondt og Godt i alle Lande paa den nu saa rige, alle Marker befrugtende, alle Enge overrislende, alle Veie bestraalende Bladlitteratur, da maatte det jo hedde: Ondt og Godt i alle Blade! Men nei! Naar vi see Partierne gruppere sig til Høire og Venstre, yderste Høire, yderste Venstre, høire Centrum, venstre Centrum o. s. v., saa tager det sig livagtig ud, som om den gamle Sætning med Eet forandrede sig og betød: lutter Godt i nogle Blade, lutter Ondt i andre. De, der have forsvoret sig til Høire, forsikkre, at der slet ingen Roser er i Venstrebladene, men lutter Torne; til Gjengjæld maae de, der have forsvoret sig til Venstre, naturligviis bekjendtgjøre, og det baade med Tegninger og fede Typer, at Høirebladene ere visne *[60]* Torne, og at den ægte, sande, uforfalskede Rosenduft alene maa søges i Venstrebladene. Saa danner der sig rigtignok en Overbeviisning og en Mening; men den er af negativ Art. Overbeviisningen er, at man har en Mening, og Meningen er, at man ikke vil lade sig overbevise.

Det Skib, der bærer Nutidsforhandlingernes store Ladning, er ikke dybtgaaende nok; det pløier ikke i rum Sø, men holder sig helst, hvor der er flade Grunde. Vi see det, naar vi kaste et Blik paa Forhandlingerne om Religion og Videnskab. At intet Folk kan leve uden positiv Religion, at Throner falde og Stater vakle, naar de hellige Grundpiller tages bort, derom er Statskløgten i den Grad enig med sig selv, at Personer, som for eget Vedkommende vitterlig have opgivet al Tro paa Kirkens Lærdomme, ofte ere de ivrigste Forsvarere af den bestaaende kirkelige Orden. Religionen bliver, kort sagt, offenlig anerkjendt for, hvad den er, en aandelig Stormagt. Videnskabens Ret og Betydning maa især i en Oplysningens og Frihedens Tid, være hævet over enhver Tvivl: Videnskaben bliver da ogsaa anerkjendt for, hvad den er, en aandelig Stormagt. Dersom nu disse to Stormagter kunde forene sig om at arbeide sammen til et fælles Maal, da skulde slumrende Kræfter vaagne og en ny Dag bryde frem over Folk og Stater; men det er netop Nutidens Kval, at der imellem Religion og Videnskab har aabnet sig en Kløft saa dyb og bred som aldrig før.

Det læres af Bibel og Kirke, at Verden er skabt i sex Dage; men Videnskaben beviser, at der imellem Tilblivelsen af de første Dyr og Tilblivelsen af de første Mennesker maa ligge Millioner og Millioner Aar. Det læres i Bibel og Kirke, at Sol, Maane og Stjerner *[61]* ere skabte for Jordens og Menneskenes Skyld; men Videnskaben beviser, at Jorden er

et forsvindende Punkt i det uendelige Himmelrum, o. s. fremdl. Var det endda blot Afvigelser i Opfattelsen af det Udvortes, af Forhold i Tid og Rum, det fik at gaae; men Striden angaaer Tilværelsens inderste Kjærnepunkt, den guddommelige Magt og Villie. Religionen hviler paa Miraklet; Videnskaben kan ikke erkjende Miraklet; hvorledes skulle to saa indbyrdes splidagtige Aandsmagter kunne virke sammen: hvad den ene bygger op, maa den anden jo rive ned.

I gamle Dage var Striden en Hemmelighed; Kirken sørgede for, at ingen videnskabelig Afvigelse fra den orthodoxe Lære kom til Folkets Kundskab eller at der dog i al Fald, hvis en dristig Tænker talede for høit, statueredes et afskrækkende Exempel. I vor Tid, Oplysningens, Frihedens og Offenlighedens Tid, kan Hemmeligheden ikke bevares: hvert andet Menneske veed at Naturlæren ikke retter sig efter, hvad der staaer i Bibelen. Ikke desto mindre bevæge de offenlige Forhandlinger sig henad Overfladen. Man nedsætter Commissioner til at undersøge Kirkens og Statens Rettigheder; men det falder ikke den oplyste Nutid ind at foranstalte en alvorlig Undersøgelse om, hvordan det egenlig staaer til med Religionens og Videnskabens Mellemværende. Midt i Gjæringernes, Tvivlenes, Kritikens og de urolige Tankers Tid slaaer man sig til Ro med en Underviisning, hvori det Bibelske og det Naturvidenskabelige paa den naiveste Maade anklage hinanden. Man holder Kirke for dem, der ville troe, og Videnskab
[62] for dem, der ville vide; men et afglattet Sammensurium af Tro og Viden er ikke til Opbyggelse for Folket.

„Slige Opgjørelser," indvender man, „lade sig ikke fremtvinge." — Her er slet ikke Tale om Tvang; det her fordres, er Regnskab, Redegjørelse for, hvorledes det forholder sig med de store bevægende Aandsmagter. Skulde en saadan Redegjørelse være enten farlig eller umulig, da maatte det staae daarlig til med Samfundets Samvittighed. Den eneste Indvending, som med Grund kunde gjøres, skulde da være den, at en saadan Forhandling vilde blive saa lærd og langtrukken, at den store Almeenhed ikke kunde følge med. Vi svare: hvad der væsenlig vedkommer Alle, maa kunne forstaaes af Alle; — Folket kan forstaae det Høieste. Hvad herved sigtes til, er ingen Autoritetserklæring, enten fra deres Side, der repræsentere Kirkelæren, eller fra deres, der repræsentere Videnskaben, men slet og ret en Paaviisning af det Grændseskjæl, hvorved Religion og Videnskab nødvendig maae skilles og mødes.

Det er fornemmelig tre Punkter, hvorom Undersøgelsen dreier sig: *Tingenes Oprindelse*, *Menneskets Adel* og *Samvittighedens Dom.*

Om Tingenes Oprindelse lærer Religionen, at Verden er *skabt,* at den, med andre Ord, er et Værk af Almagtens Villie. Dersom nu Videnskaben virkelig kunde bevise,

at Verden ikke er skabt, saa maatte man, om end paa lemfældig Maade lidt efter lidt see at faae Religionen afskaffet. Men hvad veed Naturlæren nu egenlig om Tingenes Oprindelse? Intet. Erfaringslæren tager Tingene som de ere givne; ved at udforske deres Kræfter, Sammenhæng og Love opdager den, at den ene Tilstand er gaaet forud for den anden. Den første Tilstand, den yderste Grændse, hvortil den kan naae, er, *[63]* som bekjendt en uhyre „Taage". Skal Aandslæren (Philosophien) gjøre sig Rede for Taagens Oprindelse, da maa den nødvendig forudsætte, at en virksom Fornuft, en guddommelig Viisdom, en almægtig formende Villie har været nærværende i Taagen. Men fra dette Synspunkt kan man da umulig bevise, at Verden ikke er skabt. Alt i Naturen udvikler sig fra første Begyndelse af efter strenge Love. Kan Skaberen forandre sine Love? Miraklet staaer som uudsletteligt Grændseskjel mellem Religion og Videnskab; men den foregivne Grundmodsigelse er hævet. Religionen har paa sin Side Ret, naar den hævder Miraklet; thi det inderste Oprindelige i Alt er den lovgivende Villies Frihed. Videnskaben har paa sin Side Ret, naar den paastaaer, at Lovene ikke kunne brydes. Men saa sandt Naturlovene ere den lovgivende Friheds egne Aabenbarelser, saa brydes de jo ikke ved at optages i Aandslovenes Sammenhæng og underlægges den frie Almagt.

Menneskets Adel og høie Bestemmelse udtaler Religionen kort og fyndigt i det Ord: Mennesket er skabt i Guds Billede. Hvad har Videnskaben herimod at indvende? Naturhistorien betragter — og fra sit Standpunkt med fuld Ret — Mennesket som et Led i Dyrerækken. Naturligviis indtager Mennesket den øverste Plads, Hædersplads ovenfor Aber og Flagermuus.

Der gjøres store Anstalter til at bevise, at ligesom de høiere Dyreformer lidt efter lidt have udviklet sig af de lavere, saaledes har Mennesket udviklet sig af en egen Dyreform, sandsynligviis en abeagtig Urform. Darwin fremhæver, at Aberne have *[64]* Disposition til Brystsyge, ligesom Mennesket; at de blive vrede, naar man gjør Nar ad dem, akkurat ligesom Mennesket; at de kunne lære at ryge Tobak, ligesom Mennesket o. s. v.

Den Forkjærlighed, hvormed mange Naturhistorikere for Tiden arbeide paa at udslette de sidste Spor af *oprindelig* Forskjel mellem Dyr og Menneske, er saa varm, at man kun kan afkjøle den noget ved at henlede deres Opmærksomhed paa Forholdet imellem Videnskaben og Mennesket. Videnskaben har veiet Kloderne, Videnskaben har maalt Lysets Hastighed, Videnskaben har opdaget Stjerner, der sidde saa høit, at det Lys, de sende ned til os, maa være Aartusinder underveis, og det uagtet Lyset tilbagelægger en Vei af over 40,000 Miil i hvert Sekund. Det er høie Ting. Naar

Naturhistorikeren nu betænker, at Videnskaben er menneskelig, er et Aandsprodukt af den menneskelige Hjerne, kan han endog gaae over til den modsatte Yderlighed og henrives til en saadan Begeistring, at han sætter Menneskets Hjerne i Guds Sted og forguder den menneskelige Aand. Hvilken Afstand imellem Dyret og Mennesket! Hvormange Millioner- Billioner-Trillioner Aar maa der ikke hengaae, inden Abens Hjerne bliver saa udviklet, at den kan veie Kloderne, inden Flagermusene drive det til at udmaale Lysets Hastighed.

Den hele Allarm med Menneskets dyriske Afstamning reiser sig ganske simpelt derfra, at en berømt Naturforsker af paaskjønnelsesværdig Iver for at paavise Slægternes Sammenhæng og gradvise Overgange har glemt, at der er Noget til i Naturen som
[65] hedder *Anlæg*. Det er i Kraft af sit guddommelige Anlæg, at Mennesket fremtræder som et Guds Billede paa Jorden.

Om Samvittighedens Dom lærer Religionen, at den er en umiddelbar og naturlig Tilkjendegivelse af den alvidende, hellige og retfærdige Gudsvillie i Menneskets Indre. Skulde Videnskaben gjøre Indsigelse mod denne Lære, da maatte den først bevise, at en alvidende, hellig og retfærdig Gud umulig kan være til; men Opgaver af denne Natur ligge udenfor Videnskabens Omraade eller, hvad der siger det Samme, udenfor dens Rækkeevne. Det er ikke med Samvittigheden som med et dyrisk Instinkt, at den strax er færdig fra Naturens Haand og altid holder sig paa samme Trin. Samvittigheden vækkes og udvikles paa det Grundlag af religiøse, sædelige Erkjendelser, som Samfundet frembyder, og betinges i det Hele af Forholdet mellem Religion og Videnskab. Det virkelige Liv med dets mange Arbeider og Pligter maa, saa at sige, bestraales af to Sole: hvad det indre Personlige angaaer, af Religionen, hvad Verdenslovene og de virkelige Forhold angaaer, af Videnskaben. Samvittigheden kan gjøre et Menneske eensomt; men den kan ogsaa hellige og styrke de Baand, som knytte Menneskene til hverandre: der gives lige saa vel en offenlig som en privat Samvittighed.

At Samvittigheden neppe kan regnes iblandt de Helgene, der hidtil have fundet særlig Dyrkelse i Politiken, tør maaskee ansees for almindelig indrømmet. Det er mærkværdigt at see, hvorledes Staterne overalt, hvor deres „Ære“ og „Interesser“ krævede det, have forstaaet at bevare fuldstændig Uafhængighed lige over for de sædelige Forpligtelser, som den statskirkelige Rettroenhed foreskriver. Af deres ind-
[66] byrdes Forhandlinger, Krige, Erobringer o. s. v. skulde man, dersom man ikke vidste det i Forveien, vanskelig kunne gjætte sig til, at de vare — hvad de jo dog virkelig ere — christelige Stater. Saadanne Vaabenmærker som Løver, Leoparder, Ørne, Dobbelørne o. desl. ere derimod mere charakteristiske, thi deri er noget Rovdyragtigt.

Oplysningens og Frihedens Tid er allerede naaet saa vidt, at den offenlige Mening er blevet en Magt: Politiken, der er saa uafhængig af Samvittigheden, er ingenlunde uafhængig af den offenlige Mening. Naar det store Rovdyr vil frem, speider det til alle Sider og trækker forsigtig Kløerne ind, hvis det mærker at den offenlige Mening bliver alvorlig vred. Men den offenlige Mening, et Produkt af Stemninger, Forstandsbetragtninger, Interesser og Lidenskaber, er med al sin sunde Sands dog ingen paalidelig Veileder; den er Øieblikkets Barn, for meget af et Verdensbarn. En klarøiet Datter af beregnende Politik, vittig og klog, men af de mange Beilere idelig udsat for allehaande Fristelser, faaer den offenlige Mening undertiden en betænkelig Lighed med den Slags Damer, man i Paris kalder Demi-monde.

Samvittigheden, Samfundssamvittigheden, derimod, er en paalidelig Veileder. Men Samfundssamvittigheden danner sig først efterhaanden, som der danner sig et folkeligt Sind og en folkelig Villie. Den offenlige Mening kan ikke paa egen Haand faae Bugt med Magthaveriets store Dyr. Samvittigheden maa med: naar Dyrets Bevægelser forraade, at det hungrer efter Bytte og tørster efter Blod, maa Folkevillien sige Nei, og Folkets Sjæl igjennem Millioner Øine fæste sit Blik paa Dyret. Det virker: Ørnens Vinge lammes, Leoparden glemmer sit Spring, det Rovdyragtige bliver tæmmet. *[67]*

Den naturvidenskabelige Betragtning af Historiens Gang er ikke meget trøstelig. Det gaaer med Folkene — hedder det — som med Individerne, de have deres Aldere. Først en Ungdomstid med gyldne Syner, mægtig Higen og stærk Tro; dernæst en Manddomstid med skarp Forstand, sikkre Planer og en velberegnet Daadskraft; tilsidst kommer Alderdommen med Kritikens Rynker, Tvivlen om Alt undtagen det Materielle, Hang til Ro og Nydelse, onde Drømme, Varsler om Opløsning og Død. De samme Love, hvorefter Oldtidens Stater sank, gjælde ogsaa for Nutidens. Europas Folkeslag ere allerede stærkt paa Heldingen; det gaaer ned ad Bakke med dem alle. Videnskaben gaaer frem, men Religionen gaaer tilbage. Den videnskabelige Forskning maa nødvendig opløse det kirkelig Overleverede; den kan ikke gjøre for det. Den kan desværre ikke erstatte Tabet. Videnskaben formaaer ikke at give Folket, hvad det høilig trænger til, en ny Religion. Almuen og en Deel af de Halvdannede holde paa den gamle Tro, det bedste de kunne; men den svinder umærkelig fra dem, den fordamper. Enden bliver, at de nuhistoriske Folkeslag omsider maae træde af, og nye Stammer med friske Rødder og unge Skud udfylde Skuepladsen.

Vi maae ved denne Anledning atter fremhæve, hvad der fra et naturvidenskabeligt Standpunkt saa let oversees, at Historiens Love ere Aandslove. Folkene ældes ikke efter samme Lov som Individerne; deres Alderdom indtræder kun da, naar Aandskil-

[68] derne udtørres. Nutidens Folkeslag leve i denne Henseende under andre Vilkaar end Oldtidens. Der er i Tidernes Vendepunkt blevet offret et Liv; en Livskapital er sat ind, som med Renter og Renters Renter er uudtømmelig. Videnskaben skal ikke bebyrde sig med at give Folkene en ny Religion; det behøves ikke. Ethvert Folk maa blive ansvarligt for, hvorledes det har forstaaet at tilegne sig og anvende den rige Arv.

Istedenfor det mørke Billede af lutter Skygger, Svaghed og Alderdom kunne vi med mere Grund udkaste et Foryngelsens Billede, et Fremtidsbillede med lyse Farver. Vi vide vel, at Intet er fuldkomment paa Jorden, at den virkelige Tilstand, hvis Træk skulle svare til Billedet, kun vil naaes i en Tilnærmelse; men derfor kan der dog være Sandhed i Billedet. Det er glædeligt at haabe; ja, det er mere end glædeligt, det er Pligt. Det er Folkenes Foryngelse, Folkelivets Fremvæxt, hvorpaa vi haabe.

Naar den da kommer, den forventede Tid, da Folket er blevet en fuldvoxen Mand, der tilfulde har lært at bruge sine Kræfter, de aandelige saa fuldt som de materielle, da ville Skranker falde, som nu synes uoverstigelige. Bliver Samfundet, det store Legeme med de mange Lemmer, befriet fra alt det, som kaldes dødt Kjød, og faaer sin rette Førlighed, sunde Safter i alle Væv, frisk Blod i alle Aarer: da vil der være Dygtighed til at optage Virkelighedens Kamp, og Mod til at møde de mulige Farer. Gaaer den sædelige Selvfølelse op for Alles Sind og Tanke, er Folkesamvittigheden saa vaagen, at Selvraadigheden maa blive undseelig, Egensindigheden krybe i Skjul, og Kortsynethed og anmassende Dumhed vige overalt for bedre Indsigt og for klare
[69] Grunde: da bliver Enigheden stor og Villien stærk; den voxer jo med Forstaaelsen. Kommer den engang, den forventede Tid, da Arbeidets Byrde og Arbeidets Løn skulle veies mod hinanden efter Billighedens Krav paa Retfærdighedens Guldvægt, da ville mange Hænder arbeide til eet Maal, og de mange Interesser gribe ind i hverandre som Hjul og Drev i en vel sammenføiet Maskine. Er det een Sjæl, een Aand, een Livets Strøm, der driver Værket med de mange Hjul, da vil Byrden ikke blive Nogen for tung, og Ingen skydes udenfor: det rummelige Værksted har Plads og Virkekreds for Smaa og Store. Ja, naar den kommer, den forventede Tid, det bliver en Sommerens Tid: lette Skyer og svale Vinde, lyse Nætter og solrige Dage. Det bliver en Høstens Tid; da bugner Kjernen i tunge Ax; da plukkes der modne Frugter af Frihedens Træ; da har Kundskabsæblet ingen Gift; Naget er kvalt, Hugormen i det høie Græs er død: da dufte alle Livets og Sundhedens Roser.

Femte Foredrag.

(Kolding).

Et sundt og kraftigt Folkeliv er umuligt uden tilsvarende Folke-Aand, Folke-Aand *[70]* er umulig uden Folketro; men Folketroen er gold, vanmægtig og intetsigende, naar den ikke formaaer at bevise sin Kraft i Gjerning. Hvad vi her kalde Folketro, er ikke Overtro, Almuetro paa gamle Sagn om Underjordiske, Gjengangere, Troldmænd og Hexe, en Tro fra Ammestuen; Folketroen er en Tro, som taaler Lyset, en Tro paa Lysets, Livets Kraft, en Tro paa Aand. Naar der ellers spørges om et Folks Tro, mener man sædvanlig dets Troesbekjendelse. Man kommer da let til at gjøre den Iagttagelse, at man ikke uden videre tør slutte fra Tro til Liv, at Troesbekjendelsen som oftest i den Grad peger ud over Livet, at man maa vælge en anden Synslinie, naar man vil have det virkelige Liv i Sigte.

Folketroen er mere end en ophøiet Følelse eller en skjøn Phantasie; den er en Virkelighedstro, en levende Gjerningstro; som Troen er, saaledes er Livet, og som Livet er, saaledes er Troen; her gjælder det ubetinget: viis mig din Tro af dine Gjerninger. Vistnok er det Guddommelige, hvorpaa der troes, et Overmenneskeligt; men *[71]* dette Overmenneskelige er efter sin umiddelbare Nærværelse dog ganske og aldeles menneskeligt: alle Hovedtræk af Menneskets Natur og Væsen ere kjendelige i dets Aabenbarelser.

I denne Henseende kunde det da synes, som om de hedenske Guder, de gamle Folkeguder, passede langt bedre til Menneskets Natur og Folkeslagenes Eiendommeligheder end Aandens evige sande Gud, den Gud, der har aabenbaret sig i Christus. De græske Guder have græske Ansigter, græske Dyder og Lyder; de ere græske Mennesker af høiere Orden. Noget Lignende gjælder i det Hele om Romernes og Nordboernes Guder. Men just fordi det kun er Menneskeguder, Guder med menneskelige Feil og Fortrin, bære de Dødsspiren i Hjertet og kunne med al deres Udødelighed kun leve til en vis Tid.

Det var Asalæren, Troen paa de høie Valhals Guder, der holdt Nordens Aand oppe og bar Folkelivet frem paa stærke Skuldre; men kun til en vis Tid. I 8de og 9de Aarhundrede efter Christi Fødsel er Forholdet vendt om; da er det Menneskene, der bære Guderne. Helten stoler paa sin stærke Arm og sit skarpe Sværd: han troer paa Thor, fordi han troer paa sin egen Tapperhed. Hvad betyder vel det Hemmelighedsfulde i Gudernes Skjæbne, som kun Nornerne kjende, Gaaden, hvorover Baldur grunder

i Veemod, Mimers Brønd, hvor Odin har sat sit Øie i Pant, Andet end det dunkle, uoplukkede Dyb i Nordboens eget Indre. Med alt deres Mod, Selvstændigheds- og Frihedssands føle de stærke Mænd sig dog bestandig undergivne mørke Magter; der er en ubøielig Nødvendighed, noget Koglende og Troldomsagtigt, der hilder dem
[72] i sit Garn. De ere tause, indesluttede, ordknappe, naar de udruge Planer og skride til Handling. Sindet er tynget, det er Nødvendighedens Aag, det ufrie, naturbundne Væsen. En Sigurd Fofnersbane kan dræbe Dragen og hæve Skatten, men Skæbnens Lindorm, den gaadefulde Tilværelses store Drage, formaaer end ikke Folke-Aanden selv at dræbe. Saa opkommer Anelsen om en Alfader: Harald Haarfager troer paa en eneste, almægtig Gud; saa er der midt i Kampens Larm en stille Længsel efter Fred, en Søgen efter Lys, et Suk efter Befrielse.

I sin uforlignelige Romance: „Hakon Jarls Død", har Øhlenschlæger fremstillet denne Overgang paa sindbilledlig Maade. „De Nætter ruge saa lange og sorte, Syvstjernen skimter saa mat" . . det er en nordisk Vinternat, Hedenskabets mørke Nat, hvis kolde Aande vi fornemme. Omkring Offerhøien staae Guderne, gamle og graae, i sprukne Stene: „Vor Tid er forbi, snart synke vi". Modbilledet hertil er et Skyggerids af den gothiske Kirke med de røde Mure. Gjennem Blyvinduet naaer Maanens Straale til Alterets Crucifix og lyser med en Forjættelse: „Du seirer vist, du hvide Christ, snart skal den vilde nordlige Zone neie sig for din Tornekrone". Saa begynder Virkeligheden: „Olaf Trygvesen lander i Norge". Messer synges, Korsbanneret vaier, „Hellebarderne vildt i Ætheren vælte, de lyne, de lyne afsted"; det er et folkeligt Sammenstød, et blodigt Stævne mellem den gamle og den nye Tro.

Seet fra et evangelisk Synspunkt kunne blinkende Hellebarder og klirrende Sværd naturligviis ikke bruges til Beviser for Christendommens Sandhed; men naar Talen
[73] er om en Folketro, saa er Sandhed en Kraft, Livskraft, Heltekraft: viis mig din Tro af dine Gjerninger. — Menneskelivet kan ikke bære sig selv og endnu mindre bære sine egne Guder. Sandhedens hellige Gud, som bærer Alt, er uendelig ophøiet over det Menneskelige; men just derfor ogsaa — som Kjærligheden selv — Menneskenes sande Gud, en sand Menneskegud. Det sande Livets Ord maa indprænte i Hjerterne og vinde Sjælene.

Over halvandet hundrede Aar før Olaf Trygvesens Optræden i Norge havde Ansgar, en Fredens Apostel fra Klostercellen, forkyndt Ordet hos os. Mild som Evangeliet, sagtmodig, selvfornegtende som den, der træder i Frelserens Fodspor, modig-taalmodig som den af Aanden Grebne, der higer efter Martyrkronen, havde Ansgar ved sit Ords Varme allerede begyndt at smelte Isen, optøe de kolde Sind og tænde Alterlys

omkring de Brynieklædte. Saa gik det ad begge Veie, Ordets og Sværdets, fremad med Folketroens Omdannelse.

Men hvor meget Evangelisk der end er i Ansgars Lære og personlige Liv, maae vi dog ikke glemme, hvorfra han kommer. Hans Evangelium er ikke det oprindelig rene; der er sat en Farve paa det. Det er Katholicismen, den romerske, endnu ikke fuldt udviklede Katholicisme, han bringer med sig til Nordens Omvendelse.

Hvor høit Katholicismen har løftet Folketroen, hvilken Sindsforandring den har bevirket, hvor mange Lænker den har løst, hvorledes den har skjærmet de Værgeløse, adlet Kvinden, antaget sig de Fattige og de Livegne og arbeidet paa at bringe Eenhed, Fred og Orden i det vildt forvirrede Samfund, skal ihukommes med Taknemmelighed. Vore gothiske Kirker: Stræbepillerne, Spidsbuerne, de høie Hvælvinger og de slanke *[74]* Taarne, der pege mod Himlen, ere mere end Mindesmærker om en egen Bygningskonst, de ere Mindesmærker om et eget Folkelivets Trin, Vidnesbyrd om Troens Kraft i forbigangne Tider. Fra disse tause Mure taler en forstenet Aand om svunden Magt og Vælde.

Men Katholicismen har fra Begyndelsen begaaet en Synd imod Aanden; der er en Feil, en eneste Grundfeil, hvorfra alle dens Overgreb, Misgreb, ja selv dens Aandsforbrydelser have deres Udspring, den ligger i Opfattelsen af Begrebet: *Myndighed.*

Efter Christi Forbillede skal det hellige Ord forkyndes med Myndighed; men efter Christi Forbillede skal da ogsaa denne Myndighed udtrykkelig stamme fra Aand d. e. fra overbevisende Sandhed, opoffrende Kjærlighed, personlig Overlegenhed. Hvorledes har Katholicismen nu opfattet og anvendt Christi Myndighed? Den har ganske rigtig taget Udgangspunktet i Aanden. Men hvormeget den end har ivret for at faae den Hellig-Aands Personlighed sat fast som Dogme, saa er det dog umiskjendeligt, at den ved Ordningen af det hele Kirkevæsen, er kommet til at gjøre, hvad den ikke vilde, idet den i Virkeligheden er kommet til at gjøre sin Hellig-Aand saa upersonlig som muligt.

Paa Dogmet om Aandens umiddelbare Nærværelse i den ufeilbare Kirkes ufeilbare Bispeforsamlinger er den katholske Lære om den geistlige Myndighed begrundet. Kirkens Lærere og Styrere have da ikke den guddommelige Myndighed, i Lighed med Christus selv og hans Apostle, fra det Personlige i deres eget Indre. Tvertimod! det religiøs-sædelige Indre kan, som hos andre Dødelige, befinde sig i megen Skrøbelighed; deres Myndighed lider intet Afbræk, fordi de ikke ere Dydsmønstre. De geistlige *[75]* Personer skulle ikke bedømmes efter deres eget personlige Værd, men efter den Stilling og Rang, de have i Kirken. De ere Kirkens Organer, dens Tjenere og dog

tillige dens Bærere: deres Myndighed er Kirkesystemets Myndighed, personlig i det Feilbare, upersonlig i det Ufeilbare. Kirkesystemet er udvortes og de kirkelige Personer ligesaa. Kirken kan ikke handle uden igjennem sine Personer; det hele Kirkesystem maa da i Virkeligheden omfatte baade Personer og Kirke. Men Personerne kunne jo feile; for at det Ufeilbare kan befrie sig fra det Feilbare, maa der skee et Mirakel, et Aandens Mirakel, hver Gang Bisperne samles. At Bisperne endda ikke saa sjældent have været samlede, uden at Miraklet er skeet, er vitterligt, eftersom den ene katholske Bispeforsamling jo høitidelig har fordømt den anden. Paastanden om Miraklet og den dertil svarende Myndighed bliver altsaa en reen udvortes Paastand. Myndigheden bliver ikke mindre, men mere udvortes endnu, naar en enkelt Bisp, en enkelt, i og for sig feilbar Person, skal i Medfør af Aandsmiraklet og Kirkesystemet omskabes til ufeilbar.

Paa et grundløst Mirakel blev den geistlige Myndighed begrundet og bragt til Fuldendelse i Middelalderen. Hvor udvortes Myndigheden var, sees af den kirkelige Adskillelse mellem Geistlige og Lægfolk. Alle Geistlige vare myndige; alle Lægfolk d. v. s. Ikke-Geistlige vare — i Aanden — umyndige; dermed var Sagen afgjort. At nu en saadan Myndighed ingenlunde var, hvad man fra protestantisk Side undertiden
[76] har villet udgive den for, et vilkaarligt Paafund af geistlig Herskesyge, er klart af den hele kirkelige Tankegang. Det skal villig indrømmes, at udvortes Myndighed netop egnede sig for halvbarbariske Forhold i en halvbarbarisk Tid. Det skal indrømmes, at der hørte sandselig haandgribelig Myndighed til for at virke opdragende paa de raae Masser. Men betragte vi det Opdragende i denne Myndighed nærmere, da viser det sig ogsaa, at det netop i sin Udvorteshed har sin Grændse.

Kommer det an paa at frembringe pludselige og stærke religiøse Indtryk, kue Sindsraaheden, vække dybere Længsler, tugte Tvivlen og tage Gjenstridigheden med Magt, da er der vist intet Kirkevæsen, der kan maale sig med Katholicismen. Det Samme gjælder, naar Opgaven er at nære en mystisk Inderlighed og bringe det udvortes Liv med dets utallige Enkeltheder ind under strenge almindelige Regler. Men længere kommer man ikke; det bliver i Inderligheden ved det Mystiske: den ydre Virkelighed maa nøies med det Fromhedsskjær, som et farvet Lys igjennem Kirkens Ruder udbreder over „de gode Gjerninger“. Messer og Helgenbilleder, Chorsange og Røgelser, Klokkeringning og Processioner, alt Sligt egner sig til at udfylde en sandselig Phantasie og gjøre det Aandelige udvortes. At knæle for Guds Moder, bede sin Rosenkrands, ligge med bare Knæ paa Ærter for at afsone en Kirkestraf kan for Umyndige være optugtende nok; men det er en Synd imod Aanden, at Forstaaelsen

mangler, at de Umyndige aldrig naae saa vidt, at de nogensinde kunne blive myndige.

Ved Billedstridens Begyndelse have vi et Ord af Gregor den Store (590 — 604); han siger: „Lad dem læse paa Væggene, hvad de ikke læse i Bøgerne." Herimod vilde der *[77]* Intet være at indvende, dersom vi turde forstaae Ordene saaledes, at den foreløbige Læsen paa Væggene snarest muligt skulde fuldstændiggjøres ved en tænksom Læsning i Bøgerne; men at opdrage et Folk til religiøs Selvtænkning vilde jo, hvad Erfaringen tilstrækkelig har lært, være det Samme som at modarbeide den udvortes Myndighed.

Magtsprog og udvortes Myndighed ere paa det Nøieste forenede; den udvortes Myndighed vil, hvad Christus og hans Apostle aldrig have villet, herske ved Brug af udvortes Midler og udvortes Vaaben. Herfra den lange forbittrede Kamp mellem Pavemagten og Fyrstemagten; hiin var i Kirkens Øine som Solen, denne som Maanen, der maa laane sit Lys fra Solen. Blandt de mange udvortes Midler er intet saa virksomt som Penge. Kirken trængte til Penge, altid Penge, flere Penge. Naar nu ikke blot Penge, men ogsaa Syndsforladelse er et Udvortes, saa var der, skulde man mene, jo heller ingen Modsigelse i at ombytte det ene Udvortes imod det andet, altsaa slet ingen Modsigelse i at sælge Syndsforladelse for Penge. Men — mærkeligt nok — denne klare Logik kunde Folkene ikke forstaae. At Paven tog deres Sjæle, deres Samvittighed, deres indre Frihed og aandelige Selvstændighed, fandt de sig i med Taalmodighed som gode Christne; men at han tog deres Penge, det var oprørende. Imod det Oprørende gjør man Oprør; tilsidst var Maalet fuldt: Reformationen kom til Gjennembrud.

Paa Rigsdagen i Vorms (1521) saae Verden et Exempel, som viste, hvad Aandsmyndighed formaaer, om den end møder i udvortes Ringhed, og fremtræder under en *[78]* uanseelig Skikkelse. Man forestille sig den glimrende Forsamling; Keiseren, Fyrsterne, den pavelige Legat, Cardinalen, Ærkebiskopper, Biskopper, Abbeder, hvilke Repræsentanter for verdslig Storhed, for kirkelig Magt og Myndighed! Og saa den ringe Munk, den Anklagede, paa hvis Forsvar man ikke vilde høre, men hvis Ulydighed, man strengelig vilde straffe, dersom han ikke ydmygede sig under Kirkens Ufeilbarhed og tilbagekaldte Alt, hvad han havde talt og skrevet. Det var et stort Øieblik, da den Trierske Official faldt Luther i Talen og forlangte et slet og ret Svar, om han vilde tilbagekalde eller ikke; thi Luther svarede: „Med mindre jeg med Vidnesbyrd af den hellige Skrift eller med offenlige, klare og indlysende Grunde bliver overbeviist og fangen i min Samvittighed af Guds Ord, saa kan og vil jeg Intet tilbagekalde, thi det er hverken sikkert eller raadeligt at gjøre Noget imod sin Samvittighed." Her var en nyfødt Samvittighed med en ny Myndighed; det Indre brød frem som Lynet af den mørke Sky, og Lynet tændte.

Hvilke Vækkelser og Forhaabninger, hvilke Strømme af aandeligt Liv, Reformationen medbragte, er almindeligt anerkjendt. Luther gjorde Reformationens Sag til en Folkesag. „Enhver sand Christen er af geistlig Stand; Kalken i Nadveren tilkommer Folket; det skal staae Enhver frit for at troe den nyopfundne Forvandlingslære eller hvilketsomhelst virkeligt Fællesskab mellem det indviede Brød og det guddommelige Legeme. Mod hele Betydningen af den udvortes Kirke sættes Troens alene saliggjørende Almagt. Derfor maa den christelige Frihed ikke bindes ved nogen Sætning og
[79] vilkaarligt Løfte“ o. s. v. Men den nye Kirke, som efterhaanden dannede sig, turde ikke staae vaabenløs som Luther paa Rigsdagen. Gjennem den hellige Skrift gik man tilbage til det Oprindelige: istedenfor Pavens Myndighed gjaldt alene Christi Myndighed, og Apostelmenigheden blev den evangeliske Kirkes Forbillede. Dersom denne hos Luther oprindelige Livstanke skulde have været gjennemført, saa maatte de unge lutherske Menigheder ogsaa have fundet sig i at blive staaende ved Christi og Apostlenes Livsvilkaar; men frivillig at vælge Lidelsen og Martyriet efter en saadan Maalestok, dertil var der med al den Troens Inderlighed og det Opoffrelsens Heltemod, hvorpaa hiin Tid har saa mange og skjønne Exempler at opvise, dog ikke Aandskræfter nok. Saa lod man de for aandelig Myndighed afgjørende Betingelser blive udenfor, slog af paa Forbilledets Efterfølgelse og holdt sig til Læren, „den rene Lære“. Trods sin næsten ubændige Iver for den rene Lære fandt Kirken sig til Rette med de historiske Omstændigheder og gav sig ind under Staten. Den indvortes Myndighed gav tabt og faldt i Armene paa den udvortes: saaledes blev vor lutherske Kirke en Statskirke.

Dersom Folket her til Lands kunde enten oversee eller miskjende, hvor meget Ædelt og Godt, vor lutherske Statskirke i Tidens Løb har fremmet hos os, hvor meget der saa vel fra gudsfrygtige Kongers som fra rettroende Geistliges Side er udrettet til Sjælenes Trøst, til Sædernes Rensning, til stille Fremgang i Aandskultur og almeen Oplysning: da maatte vort Folk i sørgelig Maade mangle — hvad det lykkeligviis ingenlunde mangler — historisk Sands. Ikke at tale om, at det var Statskirken, som
[80] med eet Slag slog Hierarchiet til Jorden, saa kan jo næsten ethvert Skridt fremad, enhver Foranstaltning, hvorved den nærværende Frihedstilstand er blevet forberedt, umiddelbart eller middelbart føres tilbage til Statskirkens religiøse og borgerlige Indflydelse. Naar et Folk staaer i Begreb med at danne og fremarbeide noget Nyt, da er det en Taknemmelighedspligt at mærke sig de Fortjenester, som det Gamle, der nu skal skriinlægges, virkelig har havt. Ved at opfylde denne Pligt sikkrer man sig bedst imod det Overilelsens Feilgreb at bortkaste netop det, som nødvendig maa bevares.

I eet Punkt har den lutherske Statskirke syndet; den har i Lighed med Katholi-

cismen sat den udvortes Myndighed over den indvortes. Luther har med stor Styrke fremhævet, at ethvert Sakrament, som forvaltes i Kirken, udtrykkelig maa have Christi Befaling. Da dette kun gjælder om Daaben og Nadveren, forkastede han Katholikernes andre fem Sakramenter som selvgjorte. Den gamle Statskirke sluttede nu saaledes: have Sakramenterne Christi Befaling, saa maa det fremfor Alt være den christelige Øvrigheds Pligt, at Christi Befaling punktlig bliver opfyldt. For at sikkre sig dette, blev der da føiet en Øvrighedsbefaling til Christi Befaling: den udvortes Myndighed traadte til for at hjælpe paa den indvortes. Det var et uhyre Misgreb, for ikke at bruge det haarde Ord: en Aandsforbrydelse. Hvor Christus befaler, taaler han ingen Indblanding af andre Befalende; hans Myndighed krænkes, naar uvedkommende Hjælpere træde til og ville understøtte den med en Myndighed af ganske anden Art. Christi Befaling lyder paa Tro, og Troen er fri: fri Tro, fri Lydighed, fri Tilegnelse ere det religiøse Livs første, ufravigelige Grundbetingelser. Havde Christus villet sætte sine Befalinger *[81]* igjennem ved Anvendelse af Tvang: da havde han jo Magt, og kunde have brugt Magten. Men at han ikke vil tillade, at nogensomhelst udvortes Myndighed under nogetsomhelst Paaskud indblander sig i det, som efter sin Natur hører ind under Aandsmyndigheden, har han i Gjerning beviist ved at gaae Lidelsens Vei og lade sig korsfæste. Luther forstod Christus, da han erklærede, at det skulde staae Enhver frit for at troe — man tænke sig — „den nyopfundne Forvandlingslære"! Men, desværre, den lutherske Statskirke forstod ikke Luther.

Ligesom i Katholicismen saaledes har ogsaa i den protestantiske Statskirke den udvortes Myndighed gravet sin egen Grav; men, det forstaaer sig, Graven er en anden, thi her er en anden Graver.

Det attende Aarhundrede har i særegen Forstand faaet Navn af Oplysningens, navnlig Forstandsoplysningens Tidsalder. Med den fremadskridende Videnskab blev Tænkningen frigjort; den undersøgende Forstand kastede sig paa Alt; den vilde begribe Alt, og forkastede Alt, hvad den ikke kunde begribe. Med blussende Fakkel forfulgte Oplysningen Nisser, Trolde, Gjengangere og Underjordiske, som flygtede alt hvad de kunde; tilsidst bandt den an med Djævelen selv. Ifølge den orthodoxe Grundsætning, skulde man tage Fornuften fangen under Troens Lydighed; men Troens Lydighed var jo det Samme som Lydighed mod den af Statskirken foreskrevne Troeslære, en blind Underkastelse under en udvortes Myndighed. En saadan Aandstrældom vilde Fornuften ikke længer finde sig i. Ved Forstandens Hjælp bragte Videnskaben det snart saa vidt, at den selv blev øverste Domstol, og Religionen maatte nu underkaste *[82]* sig Fornuftens Myndighed.

Holberg, der maa betragtes som Rationalismens første Forkæmper hos os, udtaler sig herom blandt Andet saaledes: „Jeg haver viset, at Orthodoxie selv, som grunder sig alene paa Andres Myndighed ikke kan være Gud behagelig. Thi ligesom en stor Kunstner finder ingen Behag derudi, at hans Arbeide prises af en Blind eller uskjønsom Mand, som ingen Øien haver; og en Musicus ikke kan glæde sig ved, at hans Musik roses af een, der ingen Øren haver, saa kan Gud ingen Behag finde udi dem, der dømme om hans herlige Egenskaber, hvorom de ei have umaget sig at faae mindste Idee. — Skal en Lovsang eller Dyrkelse behage, saa maa den gjøres af den, der veed, hvorfor han dyrker; og skal en Tro kaldes Tro, saa maa den grunde sig paa Kundskab, saa at den Talemaade: *Jeg troer*, maa være det samme som: *Jeg veed.*

Forstandsoplysningen indskrænkede sig ikke til at rokke ved den bestaaende Rettroenhed fra et Standpunkt udenfor Kirken, den sneg sig ind ad Kirkedøren. Under Skin af en oplyst, fornuftig Rettroenhed begyndte Rationalismen med at kritisere Bibelen og endte med at bortforklare Underet og udvande Christendommen.

Tilsidst indtraadte et Vendepunkt, hvor Striden mellem Videnskaben og den orthodoxe, officielt anerkjendte Kirkelære blev saa hæftig, at den bragte Statsmyndigheden selv i Forlegenhed. Staten havde unegtelig forpligtet sig til at opretholde den gamle lutherske Rettroenhed; den havde ladet alle sine Geistlige aflægge Ed paa de symbol-
[83] ske Bøger. Men paa den anden Side maatte Staten jo ogsaa holde paa Oplysningen og anerkjende Videnskabens Ret; her var en Korsvei. Det viste sig, for at nævne et Exempel, da det kongelige danske Cancelli i Aaret 1834 kom til at brydes med „de stærke Jyder“. Den gammeldagstroende Almue kunde nemlig ikke finde sig tilrette med de nye Lærebøger, men sendte Børnene i Skolen med de gamle. Det blev betragtet som Skoleforsømmelse, og Forordningen af 1814 bragtes i Anvendelse. Mulktering og Udpantning skulde overbevise det eenfoldige Folk om de nye Bøgers Fortrinlighed; men det frugtede ikke. De fattige Bønder fandt sig i Udpantning og Salg af deres Indbo, deres Faar, Køer o. s. v.; men i Brugen af Balles Lærebog vilde de ikke finde sig. De indskrænkede sig end ikke til simpel Vægring, de anførte Grunde, og gave en Fortegnelse over de Steder, som stode i Strid med den gamle Tro og havde vakt deres Forargelse; men den høie Øvrigked kunde naturligviis ikke indlade sig paa religiøse Beviisgrunde.

Her stod Ret imod Ret. Bønderne havde virkelig Ret til at fordre den gamle strenge Lutherdom opretholdt; det var jo netop denne Opretholdelse, hvortil Statens øverste Myndighed høitidelig havde forpligtet sig. Men Cancelliet havde ogsaa Ret; det holdt de autoriserede Lærebøger i Hævd, fordi de vare *autoriserede.* At give efter for Opsæt-

sighed mod det Autoriserede var at svække Statens Myndighed. For at opretholde sin Myndighed brød Staten sin Forpligtelse: den statskirkelige Myndighed var kommet i Splid med sig selv.

For at dække denne Splid med et passende Slør, har man beraabt sig paa Noget, der kaldes det protestantiske Princip, og som navnlig skal bestaae deri. at den luther- *[84]*
ske Lære i Aandens og Frihedens Navn ligger aaben for kritiske Prøvelser og lader sig omforme, eftersom Skriftfortolkningerne med dertil svarende Bearbeidelser af Dogmerne vexle, medens den katholske Kirkelære, forstenet og krystalliseret i gamle Former, maa værge sig mod den frie Videnskab ved at unddrage sig dens Kritik og anvende Magtsprog istedenfor Grunde. Protestantismens Væsen er Udvikling: den søger Sandheden og følger med Tiden. Katholicismens Væsen er Stillestaaen, den paastaaer at have Sandheden og fører en fortvivlet Kamp med Aanderne i den nye Tid. Heri er noget Sandt, men ogsaa noget Vildledende.

I Sammenligning med den Høihed, Charakteer og Sluttethed, som udmærker den romerske Katholicisme, tager det protestantiske Statskirkevæsen i Nutiden sig kummerligt ud. Katholicismen veed, hvad den vil, paa hvad Grundlag den staaer og hvilke Vaaben den skal bruge; den har paa sin Viis endnu Myndighed, Aandsmyndighed. Det er mere end man kan sige om de i sørgelig Maade forkrøblede Statskirker. Paa hvilket Grundlag ville de staae? Nogle beraabe sig paa de symbolske Bøger, juridisk, juridisk! Men naar de symbolske Bøgers juridiske Autoritet bogstaveligt, strengt skal opretholdes af Statsmagten, hvad bliver det saa til med det protestantiske Princip? Andre beraabe sig paa Videnskaben: Kritik, Kritik og mere Kritik! Men dersom det virkelig er den videnskabelige Kritik, som i høieste Instans skal afgjøre, hvad Religio-
nen er, og hvormange Stumper af Bibelen, der endnu maae have Lov til at være ægte: *[85]*
hvad har saa Statsmyndigheden at betyde, og hvad bliver der af Kirken?

Her er en Opgave at løse. Hvorledes dens Løsning er mulig, særlig for os efter vore Forhold, er et Spørgsmaal, hvis fulde Besvarelse først vil kunne fremgaae af meget udførlige Forhandlinger. Hvad jeg ved denne Anledning har at tilbyde, er en kort og bestemt Angivelse af de Synspunkter, som efter min Overbeviisning ere og maae være de afgjørende. Jeg skal bestræbe mig for at belyse disse Synspunkter i et følgende Foredrag.[*)]

[*)] See 7de Foredrag.

Sjette Foredrag.

(Aagaard.)

---

[86] „Mand døer, men aldrig døer Mands Minde“, det er et gammel-nordisk Ord, det vidner om en høisindet Livsbetragtning. De, som kun leve for Egennytten, burde helst ikke nævne dette Ord, thi det truer dem med en Dom: den lave Egennytte, den raa Egoisme, kan opnaae meget i Verden, men der er Noget, den aldrig har naaet og aldrig naaer: et hæderligt Eftermæle. Hvad der gjælder om den enkelte Mand, gjælder i videre Betydning om en heel Samtid. Vi vide jo alle, hvor fristende det er, at see paa den nærmeste Fordeel. Naar de, som holde paa et Bestaaende, selv maae erkjende, at den gamle Bygnings Fald er uundgaaelig, og dog for Fordelens, den nærmeste Fordeels Skyld klamre sig til de møre Piller og sætte imod hvert Fremtidsstød den fattige Trøst: „det holder vel nok, saa længe vi leve“: da giver Sligt intet hæderligt Eftermæle. Naar et Fremskridtsparti benytter, hvad det anseer for et gunstigt Øieblik, paa en saa hensynsløs og lidenskabelig Maade, at det nødvendig maa forvirre og skade den nærmeste Fremtid, naar Løsenet bliver: „Nu er det vor Tid, vi maae benytte vor
[87] Fordeel, de fjernere Følger blive, som de ville!“ da giver Sligt intet hæderligt Eftermæle. Efterslægtens Dom bliver en Straffedom, en Fordømmelsesdom; „Mand døer, men aldrig døer Mands Minde.“

Fremtidens Dom er mere end en Menneskedom, det er en Gudsdom. Der gaaer igjennem Historien en sammenhængende Række af Gudsdomme; det kommer kun an paa, hvorvidt vi Mennesker ere i Stand til at opdage dem, og i bvilken Dybde vi formaae at erkjende dem.

Middelalderen tog Sagen ligefrem efter det gamle Testamentes Forbillede; David fældede Goliath, det var en Gudsdom. Naar en Retssag eller en Æressag af stor Betydning skulde afgjøres, da kom det ikke væsenlig an paa Vidnerne og de retlige Forhør, nei, Afgjørelsen laa i noget Andet, f. Ex. i en Tvekamp. Var der blevet reist krænkende Beskyldninger imod en fornem Dames Charakteer, greb hendes Ridder til Sværdet; og hvis han beseirede Modstanderen, var dennes Udsagn med det Samme fældet som usandt. Det var en Folketro, at Gud ved et Mirakel vilde lade den Retfærdige seire. Betragte vi de egenlig saakaldte Gudsdomme, Jernbyrd, Nadverprøve, Korsprøve, o. s. v., saa viser sig det Charakteristiske. Man meente, at Brødet paa Alteret, idet man fremsagde en vis Formular ved Messen, skulde vende sig om, hvis den Mistænkte var skyldig. Eller man indsvøbte nogle Stykker Træ, af hvilke et var betegnet med et Kors,

et andet ikke, i Uld og lagde dem paa Alteret: dersom den Mistænkte nu tog det Stykke med Korset paa, blev han erklæret for uskyldig, i modsat Fald for skyldig. Tørke, Pest, Hungersnød, bleve betragtede som umiddelbare Foranstaltninger af Gud til *[88]* Synderes Afstraffelse og Retfærdighedens Fremme. Selv en mægtig Fjendes naturlige Død var et Fingerpeg fra oven. Da Keiser Frederik den Anden, Hohenstauferen, var død (1250), udbrød Pave Innocens den Fjerde i en Henvendelse til Siciliens Geistlighed: „Himlen jubler og Jorden fryder sig, thi Lynild og Storm, hvormed Gud den Almægtige saa længe har truet Eders Hoveder, ere ved denne Mands Død blevne forvandlede til en forfriskende Zephyr og en befrugtende Dug." Endnu for omtrent hundrede Aar siden vilde den spanske Geistlighed forbyde Opførelsen af Stykker med lutter Sang (Operaer), „fordi denne ugudelige Underholdning var Skyld i den herskende Regnmangel." Man har nu rigtignok beraabt sig paa, at slige religiøse Udlægninger vare vel skikkede til at vække Samvittighederne og gjøre Forestillingen om Guds allestedsnærværende Retfærdighed levende; men det er dog indlysende, at dersom den Almægtige ved indgribende Mirakler selv vilde paatage sig at sørge for Retspleien, saa var det umuligt, at saa megen Uretfærdighed kunde trives i Verden.

Den nyere Tid er naaet til den modsatte Yderlighed. Den guddommelige Frihed har fanget sig selv i Lovene; de uforanderlige Love ere Baand, som den ikke kan løse: i Sammenhængen af naturlige Aarsager, Betingelser og Mellemaarsager hersker en ubøielig Nødvendighed. Det erklæres reent ud, at man ikke vil høre Noget om „en uansvarlig Gud"; og med Menneskenes Ansvarlighed har det, for Historiens Domstol, heller ikke stort at betyde. Betragtes de handlende Personer enkeltviis, da maa der vel gjøres Forskjel mellem gode og slette, ædle og uædle Charakterer: Roes *[89]* og Dadel kunne ikke ganske udelukkes. Men opfatte vi Heelheden med de talløse Enkeltheder i Sammenhæng, da overbevises vi om, at Historiens store Mænd altid have handlet saaledes, som de ifølge Omstændighederne nødvendig maatte handle. En sædelig Maalestok for Godt og Ondt, Retfærdigt og Uretfærdigt, kan ikke anlægges paa Verdensbegivenhederne og de stærke Aander, den borgerlige Morals Kræmmeralen er her for lille. Det Store vil hverken roses eller dadles, hverken elskes eller hades; det vil, med eet Ord, beundres. En Tiberius og en Nero have lige saa meget Tiltrækkende for Historikeren som enten en Paulus eller en Luther. Verdenshistorien er Verdens Dom: Dommeren er som Skjæbnen selv, og Dommen uden Samvittighed.

Vilde Nogen driste sig til at møde denne storagtige Verdensbetragtning med religiøs-sædelige Vaaben i Troens Eenfoldighed — som David mødte Goliath, da vilde man vistnok med et overlegent Smiil minde ham om, at David er død, og hans Tro

et for længst tilbagelagt Standpunkt. For „en Gudsdom“ frygter man ikke; man er sikker paa, at Miraklet vil udeblive o. s. v. — Hvor mærkværdigt! I Middelalderen var Almagten fri, men hele Tidsalderen ufri; i vore Dage skal Tidsalderen være fri, men Almagten selv ufri. Her maa stikke Noget under.

Hver Gang et stort Maal med en stor Opgave sættes ind i Historien, er det Almagten selv, den evig frie Aand, der aabner Mulighedernes Dyb og stiller Menneskene Opgaven. Opgaven udtales ikke med rene Ord fra Himlen; det er foreliggende Kjends-
[90] gjerninger og indre Tilskyndelser, hvorigjennem den melder sig. En historisk Opgave kommer ikke nøgen til Verden; den er iklædt Naturbetingelsernes, Tildragelsernes, Omstændighedernes folderige Dragt: den har et Slør for Ansigtet. Menneskevillien vaagner, idet den Tilslørede viser sig. Det er Frihed, der vækker Frihed, Villie, der taler til Villie. Efterhaanden som Opgaven nærmere bestemmes og dens Fordringer træde ud i Virkeligheden, afsætter den en Mangfoldighed af særskilte, underordnede Opgaver: her er Arbeide fuldt op i alle Retninger. Den menneskelige Villie, som vælger, virker og arbeider, faaer i alle Dele og fra alle Sider, enten den veed deraf eller ei, med den guddommelige Villie at gjøre. Vor Frihed er begrændset, vor Villie paa utallige Maader betinget af Omstændighederne. Men Omstændighederne farves af Erkjendelsens Lys, og Hindringerne selv give Villien Spændkraft. Forskjellige Omstændigheder kunne lede den menneskelige Villie ind i høist forskjellige Spor; men der er ingen Omstændighed, som kan forhindre vor Villie fra at ville.

Den Maade, hvorpaa Millioner Villier arbeide sammen og i Forhold til den fælles Opgave danne en Fællesvillie, en herskende Almeenvillie, charakteriserer *Tidens Aand.* Af Tidens Aand ere Tidens Børn alle uden Undtagelse, den Mægtigste saa vel som den Ringeste, afhængige, og dog i Forhold til Opgaven alle uden Undtagelse, den Ringeste saa vel som den Mægtigste, hvad Muligheden angaaer, uafhængige. Enhver kan ville og vælge paa sin Maade, den Ene det Gode, den Anden det Slette; men Styrelsen gjør dem alle ansvarlige. Naar der saa er arbeidet med den satte Opgave saa længe, at Indholdet er udtømt, og Kræfterne opslidte, saa gaaer dens Tidsalder i sin Grav og
[91] giver Plads for en ny Tid. For saa vidt vi da ved enhver saadan Overgang, den foregaae stille og langsomt eller pludselig som i et aandeligt Jordskjælv, agte paa Aandsvilliens uendelige Overmagt over de endelige, men hver især ansvarlige Menneskevillier, erkjende vi en Gudsdom i Historien.

Fra dette Synspunkt falder der en egen Belysning over den verdenshistoriske Kamp mellem Ret og Uret, Godt og Ondt, der har opvakt Tvivl hos saa mange Tænkere. Den styrende Aandsvillie tilskjøder os ikke Besiddelse af disse eller hine jordiske Eiendele;

den vil i evig Forstand hjælpe Menneskene frem med at ville og virke, men den tager ikke ligefrem Parti med det Gode. Det Gode, den historisk vil, lægger den ind i den store Opgave. Menneskene kunne gribe denne Opgave fra hvilken Side, de ville; de, der stride under dens Fane, have i det Hele Styrelsen med sig. Der kan paa Opgavens Regning begaaes Forbrydelser; ja Forbrydelserne ville endog kunne være desto større, jo dybere Opgaven ligger, jo mere historisk Ret, den har.

Bocaccio, en italiensk Digter fra det fjortende Aarhundrede, har i sin „Decamerone" en Række Fortællinger, hvoriblandt følgende. To Kjøbmænd, en Christen og en Jøde, vare meget gode Venner. Den christne Kjøbmand havde saa mange Prøver paa sin jødiske Vens Ærlighed, Trofasthed, Tjenstvillighed og retsindige Tænkemaade, at han, som selv var en god Katholik, følte en inderlig Bedrøvelse ved Tanken om, at en saa redelig Sjæl skulde gaae fortabt. Hvad gjorde han? Han søgte naturligviis at omvende ham til Christendommen. Da han imidlertid snart mærkede, at hans egne Overtalelsesgrunde ikke vilde slaae til, thi Jøden var sikker, naar han forsvarede sin *[92]* Religion, tænkte han ved sig selv: „jeg maa have ham hen til Præsten." Men det gik ikke. „Til Bispen da." Men det gik heller ikke; og saa vidste den gode Mand tilsidst ikke, hvad han skulde gjøre. En Dag træder hans Ven ind til ham og siger: jeg vil gjøre en Reise til Rom; jeg har Forretninger der, og ønsker at see mig om i den berømte Stad. — Herregud, sukkede Katholiken ved sig selv, kommer Abraham til Rom og seer det Sodoma og Gomorrha, saa faaer jeg ham da aldrig omvendt; nu er mit sidste Haab ude. — Jøden reiste og blev borte i længere Tid. Da han kom tilbage blev der talt om Handelsaffairer og allehaande verdslige Ting; men det Punkt om Religionen turde den christne Ven ikke røre, han turde end ikke nævne enten Paven eller Cardinalerne. Hvor forbauset blev han ikke, da Vennen pludselig taug, betragtede ham med et eget mildt Blik og derpaa sagde: jeg vil betroe Dig Noget; jeg har besluttet at blive Christen. — Er det muligt? Hvor kunde Du midt i Frækhedens, Gudsbespottelsernes og Udsvævelsernes Pøl faae gode Tanker om Christendommen? Det er klart, svarede Jøden, den Gud, som kan taale Sligt, maa være barmhjertigere end min.

Hvad her er sagt som en bidende Spot, kan tages for fuldt Alvor. Det Høidemaal af Forbrydelser, hvortil den middelalderlige Kirke omsider drev det, er tillige et Maal for den religiøse Dybde og sædelige Storhed, som Opgaven oprindelig indeholdt. Efter denne Maalestok maae vi erkjende den Gudsdom, hvorunder den sank.

Kaste vi et Blik paa det Tidsafsnit, der umiddelbart grændser op til vort eget, og dog ligger afsluttet for os, nemlig Napoleon den Førstes Tidsalder, da see vi et Exempel *[93]* paa, hvad en Gudsdom er. Den Opgave, som her blev stillet, var ikke ligefrem religiøs;

og dog var Aandsvillien med, det var i Sandhed en stor. for Menneskelighedens (Humanitetens) Sag betydningsfuld Opgave. Revolutionen brød brutalt med den historiske Fortid. Den vilde i sin forfærdelige Vrede knække det gamle Aag, som man knækker en udtørret Green paa et gammelt Træ; den vilde med blodig Øxe hugge Træet om, og mærkede ikke, hvor dybe Rødderne vare. Ved intet Vendepunkt i Historien har Massernes Vildhed og Mængdens Afmagt, hvor det gjælder en Styrelse, viist sig i et klarere Lys end just da „Bjerget“ sank. og „Dalen“ igjen begyndte at hæve sig. Trods forbausende Opsving, uhyre Anstrengelser af beregnende Kløgt, fanatisk Iver og et Røvermod, der har sat Alt paa Spil, saae det dog ud, som skulde „Menneskerettighederne“ kvæles i det Umenneskelige, og Forsvarerne af den gamle Trældom vende tilbage med tidobbelt Ret. Da Groa, siger Mythen, sang Tryllesange over Thor, blev Guden saa glad, at han fortalte hende, hvorledes han havde baaret hendes Mand, Ørvandel, over Elivaagerne. Der hørte overmenneskelige Kræfter til for at bære det nye, i sit Inderste oprørte Samfund hen over Revolutionens Elivaager. Men Aandsvillien var med; der hævede sig op af Mulighedernes Dyb en heroisk Skikkelse, en Magthaver af høiere Orden, et verdenshistorisk Geni, Napoleon Bonaparte. Han havde en Villie.

At en saadan Villie umulig kan være et simpelt, naturnødvendigt Produkt af
[94] Omstændighederne, fremlyser paa det Klareste deraf, at den overalt, til Verdens Forbauselse, gjør sig til Omstændighedernes Herre; den faaer Lykken til at gaae med og lærer de mødende Tilfælde at bøie sig dybt for den Overlegne. Saa havde den nye Verden da faaet sig en ny Villie, en Centrumsvillie. Millioner og Millioner Villier, stærke og svage, smaa og store, sættes i Bevægelse. Overraskelse, Misundelse, Beundring, Venskab, Fjendskab, Haab, Frygt, Had, Begeistring, Frihed, Tvang, lige meget! alle Tanker, alle Stemninger, alle Villier maae med: de maae alle dreie sig sóm Planeter om den ene Sol, alle bevæge sig om den ene Centrumsvillie. Her er Frihed midt i denne Nødvendighed; her er en Verden af Villier.

See vi paa Gangen, det tog med Opgavens Løsning, da glemte Tidsalderens Heros desværre underveis, at det var „Menneskerettighederne“, hvorfra han var gaaet ud. Istedenfor at være Aandsvilliens Tjener, blev han et Skjæbnens Redskab: Keiserørnen slog ned paa det Hele som et Rov. Naar man betænker, hvorledes det ene Skridt førte til det andet, hvorledes den ene Magtudvidelse fordrede den anden, hvorledes det Overordenlige blev dynget paa det Overordenlige, Ossa paa Pelion, som i Gudekrigenes Dage, indtil den kolossale Bygning omsider styrtede sammen, og Mythen om Titanen, den til Klippen lænkede Prometheus, blev gjort til Virkelighed paa St. Helene: da er

der unegtelig Stof nok for dem, som fordybe sig i Begivenhedernes Sammenkjædning og beundre Nødvendigheden. Ikke desto mindre er denne Nødvendighed fra Først til Sidst betinget: udadtil af Tilfældenes Sammenstød, indadtil af Villiens Valg. I Vexelvirkningen af Tilfælde og Valg ligger den betingede Frihed. Det er Verdensherskeren, *[95]* som af selvisk Drift uafbrudt omsætter Aandsvillien i Skjæbnevillie. Det store Skuespil, den forviklede Knude, de vidt straalende Glandspunkter, de rystende Optrin og den tragiske Slutning, Alt er saaledes gjennemvævet af Frihedens og Nødvendighedens Traade, at Forsyn og Skjæbne begge gaae ind paa den Stærkeres Ret og udfordre hinanden til en verdensrystende Kraftprøve. En saadan Prøve er aldrig seet paa den gamle Verdens Skueplads. En Alexander, Hannibal, Scipio, Cæsar ere Exempler paa, hvad Geniet formaaer i Kraft af ubetvingelig Driftvillie; men Skjæbnen hersker, Friheden overskygges af Nødvendigheden. Heltene fra den klassiske Oldtid kunde umulig have en saadan Bevidsthed om Frihedens Væsen og Vilkaar, som Revolutionens Søn fra det attende Aarhundrede. Saa bliver den Mægtige ansvarlig, saa gjør Aandsvillien sin Overmagt gjældende; saa bliver Dommen mere end en Verdensdom, det bliver en Gudsdom.

Naar det stundom kan forarge os, at den Stærkeres Ret lige saa fuldt skal gjælde i Historien som i Naturen, da tør vi ikke glemme, at det paa Frihedens Vilkaar har en egen Sammenhæng med det, vi kalde det Stærkere. Det hedder i Religionens Sprog: bedre at lide Uret end at gjøre Uret; men Magthaveriets Mening er: bedre at gjøre Uret end at lide Uret.

Der kan stundom paakomme raae Magthavere en saa uvilkaarlig Lyst til Ødelæggelse, at de hjemsøge Lande med Ild og Sværd og afbrænde fredelige Byer, uden at have anden Hensigt end den, at ville vise Verden, hvor ussel en Ting det er, man kalder Lov og Ret. Nero er ikke den eneste, der indtager en udmærket Plads blandt de kronede Mordbrændere. En saadan Misbrug af Magten er forsvindende i alle civiliserede *[96]* Lande. Men dermed ere „Menneskerettighederne“ endnu kun lidet hjulpne. Staternes Stillinger til hverandre indbyrdes er og maa ifølge Sagens Natur være, Magtstillinger. Til at haandhæve Retten udkræves der Magt; den i og for sig sande Sætning: *Ret er Magt*, vendes da om og kommer til at betyde: *Magt er Ret.* Derved fremkommer et stiltiende anerkjendt Magthaveri, som mere end alt Andet i Verden undergraver den sædelige Bevidsthed hos Folk og Stater. Forstaaer sig, den Magthavende forsømmer aldrig at give sine Fordringer, om de endog indeholde den meest himmelskrigende Uret, et Skin af Ret; der er Paaskud nok til Krig, naar man vil overvælde en svagere Nabo. Saa skeer der Uret i det Store. Og naar Uretten er skeet, hvad saa? Saa dømmer

man efter Udfaldet. Hvad der er skeet, det er skeet; den Forurettede maa finde sig i sin Skjæbne. Lad Uretten være vitterlig for Alle, saa vitterlig, at det eenfoldigste Menneske kan føle paa den med Hænderne; lad den Overmægtige selv indsee, at det virkelig er Uret, og at det kun koster ham et Ord, at gjøre Uretten god igjen: han kan dog ikke — saa svag er han, den Stærke, i dette Punkt — han tør dog ikke gjøre det. Og hvorfor ikke? Fordi det er hans Ære for nær; det vilde jo see ud som Svaghed. Den Magthaver som frivillig giver et eneste, om end nok saa lille Stykke, bort af sin Magt, har opgivet sig selv og forraadt det hele Magthaveri. At gjøre en Uret god, det er jo at indrømme dens Tilværelse. „Magt er Ret"; hvorledes skulde en Magthaver fornedre sig til at indrømme, at han nogensinde enten havde gjort eller kunde gjøre Uret. At
[97] gjøre en enkelt Uret god? Nei, nei! Skal man indlade sig paa det Enkelte, saa bliver Gjælden for stor; der staaer en Hær af Creditorer udenfor Døren. Bedre at gjøre Uret end at lide Uret.

Og nu den offenlige Mening? Politiken er ikke sentimental, men praktisk. Den offenlige Mening skal jo netop fra dette Synspunkt optugtes til at forstaae, at Spørgsmaal om Ret og Uret kun have hjemme i Statsstyrelsens indre Anliggender, i Civil- og Criminalprocessen, men ingenlunde vedkomme Magtstillingen. Det er ingen Ringeagt for Ret og Retfærdighed. Tvertimod! Jo høiere vi agte Ret og Retfærdighed, med desto større Høiagtelse og Ærefrygt maae vi jo see op til den Magthaver, der er stillet saa høit, at han uden Undseelse, uden Skamrødme, kan vise Verden, at han har Retten under sin Fod, og lære os, hvad Uret betyder. — Det var saa en Forklaring af den Stærkeres Ret; vi gaae nu over til en anden.

Bedre at lide Uret end at gjøre Uret; det er Fattigmands Trøst i de Mægtiges Øine, og desværre: den kan ved at misforstaaes kun alt for let blive fattig nok. *At lide* Uret bliver sædvanligviis opfattet saaledes, at Eftertrykket falder paa den bare Liden, den daadløse Taalen, der i Sløvhed trøster sig med, at herved er Intet at gjøre. Det er en oprørende Forestilling, forargelig især, naar den skal gaae under Navn af Christendom, thi det er en aabenbar Fornegtelse af Christustanken.

Der har været En i Historien, en Eneste, som i Aand og Sandhed vidste, hvad det var, at lide Uret. Millioner have lidt og lide endnu den Dag idag større eller mindre
[98] Uret; der er vel neppe Nogen iblandt os, som hvad dette Punkt angaaer, ikke har Et eller Andet at beklage sig over. Vi kunne have Ret i Meget, men have dog altid Uret i Noget. Ingen tør sige, at han kun led Uret, men aldrig gjorde Uret. Kun den ene Lidende led Uret, ikke *endskjøndt* han havde Ret i Meget, men *fordi* han havde Ret i Alt, fordi han aldrig havde gjort Uret. De mange Lidende maae tilstaae, at det,

som især paadrager dem Lidelsen, er Savnet af de Goder, man med Uret har berøvet dem. Hvem tør sige, at han for Retfærdighedens Skyld frivillig har valgt at lide? Vi elske ikke saa meget Retten selv, som vi hade dem, der negte os vor Ret. Kunde vi komme til vor Ret ved at slaae lidt af paa Retfærdigheden, saa gik vi vel gjerne paa Akkord: det er Modstandernes Umedgjørlighed, der tvinger os til at lide. Kun den ene Lidende, han der frivillig led for Retfærdighedens Skyld, vilde ikke gaae paa Akkord, og derfor led han indtil det Yderste. Var nu hans Liden en mat og daadløs Taalen, fik han maaskee intet Stort udrettet i Verden? Ogsaa han anvendte den Stærkeres Ret: han var i Sandhed den Stærke.

Dersom det, at lide Uret, kun var et Tegn paa Svaghed og Afmagt, saa var Christendommen aldrig blevet til. Christus med sine Vidner gaaer i Borgen for, at den, der lider Uret, kan være langt stærkere end den, der gjør Uret. Overføre vi dette paa Folkelivet, da er det indlysende, at et Folk, som, idet det maa lide Uret, forstaaer at forvandle Nødvendighedens Tryk til en Frihedens Opgave, kan, om det end er et lille Folk, faae en stor Betydning i Historien.

At elske Ret og at hade Uret er den første Betingelse for at opnaae en bedre Samfundstilstand. Men hos hvilket Folk skal man nu vente at finde den største Kjærlighed *[99]* til Ret og det stærkeste Had til Uret? Dog vel hos det Folk, hvem Tilskikkelserne have lært, hvad det betyder at lide Uret. Her er ikke Tale om en mat og daadløs Liden. Gaaer det saa vidt med den ørkesløse Taalen og Finden sig i Alt, at man tilsidst forsoner sig med Uretten og tænker i sit stille Sind: den Stærkere har dog i Grunden Ret; vi vilde have gjort det Samme som han, hvis vi havde havt Magten, da er Selvstændighedsgnisten udslukt, og Folket maa døe. Der er Intet, der i den Grad vækker den Overmægtiges Foragt som logrende, feig Eftergivenhed hos dem, hvis Ret han har traadt under Fødder. Vi lære det hos Romerne, vi lære det af den franske Cæsars Historie.

Det Folk, der opdrages til at elske Ret ved at lide Uret, faaer en god Opdragelse. Der føres i alle Stater, med fri Forfatning, Forhandlinger nok om Love og Rettigheder, — et uhyre Lovgivningsarbeide! Forhandlingerne tage undertiden en saadan Vending, at de ere nærved at drive det civiliserede Samfund til Fortvivlelse. Retsmaskineriet arbeider, stønner og puster; det knager og knirker i Skruer og Hjul. Men jo mere man stimes om Ret og det Rette, desmere skævt og kroget kommer det til at see ud; tilsidst bliver det umuligt at faae et eneste heelstøbt Arbeide frem. Beregnet Imødekommen, snilde Overeenskomster, strategiske Kneb og taktiske Manøvrer ville ikke slaae til: det er en Alt gjennemtrængende Retfærdighedssands, Kjærlighed til Ret og Had til

Uret, som ufravigelig fordres. En stærk og levende Sands for Ret, er tusinde Gange
[100] mere værd end titusinde retslærde Folianter. Hvor det Første mangler, giver det Sidste kun en kummerlig Erstatning; men naar det Første er givet, vil det Andet jo følge som af sig selv.

Dersom Lovgivningsvæsenet udelukkende skulde være afhængigt af juridisk Indsigt i alle Enkeltheder, da kunde hele Folket gjennem sine Valgte umulig sikkre sig nogen virkelig og levende Deeltagelse i Lovgivningen selv. Men naar det ikke er juridisk Pindehuggeri i det Smaa, men en altid vaagen Retfærdighedssands, et sundt og aabent Blik for Retsforholdene i det Store, hvorpaa det væsenlig kommer an: saa kan Folket efterhaanden opdrage sig selv til stedse virksommere Deeltagelse og dybere Indgriben i alle Lovgivningens Grene. Selvopdragelsen skrider da frem paa følgende Betingelser.

1) Vælgerne maae drage Omsorg for, at den Valgte i det Hele kan siges at repræsentere Vælgerkredsens Stemning; thi Folket har en ubestridelig Ret til at lægge sin Stemning i Vægtskaalen.

2) Den Valgte er under alle Forhandlinger i den lovgivende Forsamling forpligtet til at blive sin Charakteer tro, den Charakteer, hvormed han optraadte for sine Vælgere; men han er ingenlunde forpligtet til at stemme med et sluttet Parti i Et og Alt eller klamre sig fast til en forudfattet, forstenet Mening; han er tvertimod forpligtet, i Retfærdighedens hellige Navn paa Ære og Samvittighed forpligtet til at søge Oplysning, lytte til Sagkyndiges Udtalelser, mærke sig Modstandernes Grunde, danne sig en selvstændig Overbeviisning og stemme efter sin Overbeviisning.

3) Den Valgte staaer Vælgerne til Regnskab. Dersom disse Vælgere een Gang for
[101] alle have sat sig i Hovedet, at kun det er Ret, som behager dem, og alt det, som er dem ubehageligt, Uret: da udgjøre de kun en Mængde, ikke en organisk Deel af Folket. Men ere de modtagelige for Grunde og ville oprigtig, hvad Ret er, kan han jo oplyse dem om Sagens Sammenhæng og derved give dem Midler i Hænde til at fælde en fri og selvstændig Dom. Finde de saa, at den Valgte ikke har truffet det, som efter deres Synsmaade er det Gavnlige og Rette, saa have de jo fuld Ret til at vælge en Anden. Der er i ethvert Tilfælde skeet et Fremskridt paa den bedre Erkjendelses Vei.

Disse Sætninger med de deri liggende Sandheder indeholde intet Nyt; men det Gamle, som bestandig maa blive os nyt, er dette: hvorledes staaer det sig med vor Retfærdighedssands? Vi, som udadtil maae lide Uret, have vi indadtil lært at elske Ret? Er Fleertalsmagtens Uretfærdighed i den Grad blevet os modbydelig, at vi i Forhold til hverandre indbyrdes hellere, om saa skal være, selv ville lide Uret end forurette vore

Modstandere? Slige Spørgsmaal ere ikke politiske; det er Samvittighedsspørgsmaal. Men Politiken tør ikke udelukke Samvittigheden; saa sandt der er et Folkeliv, saa er der ogsaa, og maa være, en Folkesamvittighed.

Hvem er saa i høiere Forstand den Stærkere, den, som beviser sin Magt ved at gjøre Uret, eller den, som har lært at udvikle sin Selvstændighed ved at lide Uret? Den Første har stillet sig selv under Skjæbnen, den Sidste staaer under Forsynet. Skjæbnenødvendigheden breder sig, naar Uret bestandig skal bøde paa Uret, og det, som er erhvervet ved Vold, besiddes ved Tvang. Paa brede Grundlag af Urettens Slangeknuder kan der *[102]* ganske vist reises store Statsbygninger, og det er dette Storhedsskin, der uophørlig blænder og frister de Magthavende. Men saa lidt som man kan plukke Viindruer af Torne eller Figen af Tidsler, saa lidt kan man høste Frugter af Ret paa Urettens Ager. Dynger af gammel Uret afsætte Kræftknuder i Statens Legeme. Den stærke Constitution taaler meget, og Samfundsorganismen har mange helbredende Udveie; men Urettens Stoffer maae bortskaffes. Man bilder sig ind, at Uretten kan glemmes, at Tiden efterhaanden kan standse dens Følger og sætte den ud af Virksomhed. Det er en Magthaverindbildning. Urettens Elementer ere som et Giftstof, langsomt tærende, uophørligt virkende. Magthaveriet bilder sig ind, at Politikens Konst med Tiden skal kunne forvandle det dræbende Stof til et sundt Næringsstof. Umuligt! Kommer der ikke en lægende Haand, som bortskjærer Urettens Kræftskade, saa bliver Sygdommen ulægelig: det Onde gaaer over i Blodet. Det er en Skjæbnenødvendighed, at Urettens Storværk maa falde, thi det bærer sin Undergangs Spire i sig selv. Uretten er det ødelæggende, Retten det opholdende Princip i Historien. Et stort, af Vold og Uret sammenvoxet Statslegeme kan ved sin Sammenvoxen tilsidst blive til en eneste stor, forviklet Kræftknude. Skjæbnedyrkerne beundre den store Kræftknude og lovprise Nødvendigheden. Men Nødvendigheden staaer under Friheden; Nødvendigheden er, at Aandsvillien maa fuldbyrdes; hver Gang vi i Historien see dens Fuldbyrdelse, erkjende vi en Gudsdom.

Syvende Foredrag.

(Kolding).

---

[103] Den gamle lutherske Statskirke har i sit Hjertes Oprigtighed, vistnok fra Begyndelsen af i den allerbedste Mening, sammensmeltet tvende til Troeslivet hørende, men dog uligeartede Bestanddele, nemlig: Tro til *Salighed og Tro til Sædelighed.* Kirken er derved blevet stillet i et tvetydigt Lys.

Tro til Salighed er Menighedstro, og Kirken betyder Menigheden; Tro til Sædelighed er Folketro, og Kirken betyder Folkekirke. Troen under begge Former har væsenlig samme Udspring; thi Aanden er, oprindelig seet, den samme: kun Menighedens Aand formaaer at afgive det evige, fuldgyldige Grundlag for en sand Folke-Aand.

Men Aanden virker i Menneskelivet paa forskjellig Maade, med forskjellig Kraft i forskjellig Retning. „Vort Borgerskab er i Himlen"; det er den Tro, som Aanden vækker, stadfæster og nærer i Menigheden. „Vort Borgerskab er paa Jorden"; det er den Tro, som Aanden vækker, stadfæster og nærer i Folket, en Tro paa et sædeligt, daadskraftigt
[104] Livs Betydning, en folkelig Tro, som viser sig i Gjerninger. Menighedstroen er det Oprindelige, Folketroen det Afledede. Forskjellen er iøinefaldende: vi kunne fordybe os i det Oprindelige med et taaget, usikkert Blik for det Afledede; og Mennesker i Tusindtal kunne benytte, bruge og bearbeide det Afledede, uden derfor i dybere Forstand at bekymre sig om det Oprindelige.

Aanden er Livets Kilde, alt Liv er fra Aanden; derfor skulle Tilværelsens forskjellige Grundakkorder bringes til Samklang i en stor, fuldtonende Harmonie af de mange Sjæle, de mange Aandens selvlydende Instrumenter. Men hvor forskjellige ere ikke disse Grundakkorder! Naar Banneret vaier, den røde Dug med det hvide Kors, og Folket synger i tusindstemmigt Chor: „Kong Christian stod ved høien Mast", saa rører det sig forunderligt i de Manges Bryst; det er Troen paa, at vi ere et Folk: det er som en Susen af Folke-Aandens Vinger, vi høre. Men Menighedens Aand stiller Korsbanneret i et andet Lys. Menighedstroen seer i den Korsfæstede, den Tornekronede, der har bøiet sit Hoved, et Varsel om en anden Strid, den sidste Strid; saa synger den en anden Sang, til dybe Orgeltoner en Dødssang: „Hvo veed hvor nær mig er min Ende?" Det er forskjellige Grundakkorder; det er modsatte Livets Poler; mon den ene af disse ligefrem være bestemt til at udslette den anden?

Livets Grundlov er dobbelsidig: at afdøe fra Verden og dog leve i Verden; vi skulle leve kraftig for at afdøe, og afdøe for at leve kraftig. Det Dobbelsidige beroer paa, at

det guddommelige Ord peger i to Retninger: mod det Salige og mod det Sædelige. „Naar Nogen slaaer dig paa din høire Kind, vend ham ogsaa den venstre til," saa talede Christus, da han lærte fra Bjerget; men da han stod for den Ypperste Præst, og en af *[105]* Tjenerne gav ham en Kindhest, da vendte han ikke den anden Kind til, men han sagde: „haver jeg talet ilde, saa beviis det, men haver jeg talet ret, hvi slaaer du mig." — „Elsker Eders Fjender, velsigner dem, som Eder forbande, gjører dem Godt, som Eder hade, og beder for dem, som gjøre Eder Skade og forfølge Eder;" det er et Salighedsvilkaar, det Sind, som kan forstaae dette, faaer at vide, at der er Noget til, som kaldes saligt. Men hvilket Folk vil kunne forstaae det, som om Sædelighedens Lov forbød at føre Vaaben mod Statens og Fædrelandets Fjender? Det Sædelige kan gaae op i det Salige; men der vil dog Ingen paastaae, at Menneskene ikke kunne være sædelige uden at være salige. Her er i Aand og Tro en Forskjel mellem det Salige og det Sædelige. Denne Forskjel maa i det jordiske Liv, under Endelighedens Betingelser, udvikle sig til en virkelig Modsætning — ikke Modsigelse — mellem Menighedstroen og Folketroen.

Til Folketroen svarer Folkekirken. Der staaer i vor Grundlov med rene Ord, at den evangelisk-lutherske Kirke er Folkekirke. Hermed er ingenlunde meent, at den evangelisk-lutherske Menighedstro skal paatvinges Folket ved Lov. Dersom dette var Meningen, saa havde der staaet et andet Ord: der havde staaet, ikke *Folkekirke*, *men Statskirke.* Det var jo netop, som nylig anført, det Charakteristiske ved den gamle Statskirke, at den paa uklar Maade sammensmeltede Menighedstro og Folketro. Regjeringen holdt urokkelig fast ved den Grundsætning, at Ingen kunde være en god Statsborger, en tro og lydig Undersaat, med mindre han var en sand, troende *[106]* Christen, og at Ingen kunde være en sand, troende Christen, som ikke bekjendte sig til den af Staten, i Overeensstemmelse med Skriftens og den rettroende Kirkes Lære, befalede Tro. Det var ikke alene for Sædelighedens, den borgerlige Enigheds og Eensformighedens Skyld i det Udvortes, at den anvendte saa strenge Forholdsregler imod Anderledestroende, nei det var udtrykkelig ogsaa for Salighedens Skyld, for de umyndige Sjæles egen Skyld. Statsstyreren antog virkelig, at han, hvad det Kirkelige angik, holdt Undersaatternes Samvittighed i sin Haand og skulde paa Dommens Dag staae Gud til Regnskab som øverstbefalende Sjælesørger.

Hvor ganske og aldeles dette statskirkelige Synspunkt er forladt i Grundloven, fremlyser tydeligt af § 76. „Borgerne have Ret til at forene sig i Samfund, for at dyrke Gud paa den Maade, der stemmer med deres Overbeviisning, dog at Intet læres eller foretages, som strider mod Sædeligheden og den offenlige Orden."

Hver Tøddel og Bogstav i denne Paragraph er en Protest imod Statskirken. Det er

ikke et Mindretal af Anderledestroende, nogle enkelte religiøse Partier, som nu een Gang ikke ville sværge paa den lutherske Kirkes symbolske Bøger, og som desaarsag erholde Tilladelse til at dyrke Gud paa deres egen Viis, hvorom her tales. Nei, her tales ikke om Tilladelse, men om Ret, ikke om Menighedens Medlemmer, men om Borgerne, alle Borgerne uden Undtagelse. Men naar alle Borgere have Ret til at dyrke Gud paa den Maade, som stemmer med deres Overbeviisning, saa har jo uimodsigelig hele Folket Ret til at gjøre det Samme. Derimod have Borgerne ingenlunde Ret til
[107] at lære eller foretage Noget, som strider imod Sædeligheden. Adskillelsen mellem Tro til Salighed, den særegne Menighedstro, og Tro til Sædelighed, den almindelige Folketro, er altsaa udtrykkelig anerkjendt. Grundlovens 3die Paragraph, som siger: „Den evangelisk-lutherske Kirke er den danske Folkekirke og understøttes som saadan af Staten“ staaer hermed i god Overeensstemmelse, thi her tales ikke om Noget, der *skal* være, men om Noget, der er. Vil man søge en Rest af det Statskirkelige deri, at den lutherske Kirke understøttes af Staten: da maae vi spørge, hvorfor den alene skal understøttes. Det kan ikke være fordi Fleertallet i det danske Folk for Tiden ere Lutheranere, thi saa maatte der have staaet *Fleertalskirke*; men nu staaer der udtrykkelig Folkekirke. Det er en sand Lykke for Land og Rige, at der staaer Folkekirke; havde der staaet Fleertalskirke, saa vilde jo ikke blot Fleertalstro, men ogsaa Fleertalsvillie, Fleertalsret og Fleertalsmagt med det Samme været høitidelig anerkjendt.

At den evangelisk-lutherske Kirke er den danske Folkekirke, vil sige: den evangelisk-lutherske Menighedsaand og den danske Folke-Aand ere væsenlig beslægtede; Folketroen og den dertil svarende Opdragelse bør, i Medfør af vor Folkenaturs Eiendommelighed, overveiende gaae i luthersk Retning og gjennemsnitlig antage et evangelisk-luthersk Præg. Hvorledes dette nærmere bliver at forstaae, vil vise sig, idet vi betragte det Følgende: „Folkekirkens Forfatning ordnes ved Lov“.

Vægtige Stemmer hæve sig imod at lade den Lov, hvorefter Folkekirkens Forfat-
[108] ning skal ordnes, udgaae fra den folkelige Lovgivning. „Den bekjendelsesløse Rigsdag“, hedder det, „kan ikke give Love for det, som særlig vedrører den evangelisk-lutherske Troesbekjendelse“. Vi kunne ikke slutte os til denne Synsmaade, fordi vi ikke kunne billige dens Forudsætninger. Her forudsættes, at det er de evangelisk-lutherske Menighedsanliggender, Læren, Gudstjenestens Indretning, Sakramenternes Forvaltning, Sjælesørgernes Kaldelse o. s. v., om hvis Ordning Grundloven taler. Men at Grundlovens Tanker gaae i anden Retning, sees af § 76. Her forudsættes, at Lovene skulle være Tvangslove, ikke som i Apostlenes Dage aandelige Frihedslove. Men at ville

regjere Sjælesorgens indre Anliggender ved Anvendelse af Tvangslove er jo ligefrem at træde i den gamle Statskirkes Fodspor. Her forudsættes endelig en Lovgivnings- og Regjeringsmyndighed af saa reen kirkelig Art, at dén indtager en selvstændig Stilling overfor den verdslige. Men er det allerede urimeligt at ville indføre to fuldstændig sideordnede Regjeringsmyndigheder, en kirkelig lige over for en verdslig, i een og samme Stat, da er det mere end urimeligt, det er aabenbar Modsigelse at ville unddrage Folket Lovgivningsret, naar det, som skal ordnes ved Lov, netop angaaer Folkekirken, Folkets Kirke.

Der er Andre, der mene, at Tiden nu er kommet, da man endelig bør gjøre Alvor af at adskille Kirken fra Staten. For saa vidt det igjen er den gamle Forestilling om en Statskirke, som spøger i Hjernerne, have vi Intet herimod at indvende. Religion og Stat kunne begge være tjente med Skilsmissen: Religionen bliver fri for en trykkende Byrde, og Staten ligesaa. Men Talen er ikke her om en Statskirke, men om Folkekirken *[109]* og dens eiendommelige Stilling til Menigheden. Det gjælder om, at gjøre sig Forholdet mellem Menighedskirke og Folkekirke saa klart, som muligt. Menighedskirken med Sakramenterne og Salighedsordet har sin bestemte Troesbekjendelse; Folkekirken med Sædelighedsordet har ingen Sakramenter og bekjender sig kun til det religiøssædelige Folkelivs almindelige Grundsætninger. Det er hermed i god Overeensstemmelse, at det Lys, det Liv og den Inderlighedskraft, hvormed de store Sædelighedsgrundsætninger fyldes og fremtræde, kunne give os en Afglands af den Aand, der rører sig i Menigheden. Naar det nu netop er Folkekirken, som i sig indeslutter de Aandsmidler og Betingelser, der danne Grundlaget for Folkets Underviisning og Opdragelse i det Hele, hvorledes vil man da kunne forsvare at adskille Folkekirken fra Folkestaten.

Folkekirkens Forfatning kan og bør ordnes ved Lov; her kan i dette Punkt være Tale om Tvangslove, statsborgerlige Love. At ville anvende Tvang paa det, som ifølge sin Natur ikke lader sig tvinge, er et Misgreb; men at ivre imod al Tvang, hvor Tvangslove væsenlig høre hjemme, er ogsaa et Misgreb.

Af gammel Skræk for statskirkelig Myndighed have Adskillige taget Ordet for en næsten ubegrændset Frihed i Folkekirken. Det skal efter deres Mening staae i Strid med Frihedsprincipet, at Lærerne i Folkekirken ansættes af Staten, thi derved blive de jo, siger man, Medlemmerne paatvungne. Det skal være et Indgreb i Familiens Rettigheder, at Børn uden Forældrenes Samtykke nødes til at søge Skolen og gjennemgaae et lovbefalet Underviisningskursus, der blandt Andet ogsaa indbefatter Religion o. s. fremd. Mon det Ubeføiede i slige Indsigelser ikke skulde blive klart, naar man vil *[110]* begynde med at spørge sig selv, hvad det er for en Stat, hvad det er for en Kirke og

hvad det er for et Underviisningsvæsen, hvorom her tales? Den Statsmagt, hvorfra Lovene udgaae, staaer jo ikke enten udenfor Folket eller over Folket; det er tvertimod ifølge Grundloven en folkelig Magt; dens Villie er en i Love udtalt Folkevillie. Det er Folket selv, som igjennem den folkelige Stat ad Lovgivningens Vei ordner sin Kirkeforfatning.

Ved den lovbestemte Ordning sikkrer Folket sig, at Kirken ikke gives til Priis, hverken for Mængdens eller for Individernes vexlende Luner. Det er ikke en selvmægtig Stat, som stiller sig over Folket, men det er Folket, som formedelst Staten stiller sig over Individerne; det er Folket, som ved sin lovgivende Myndighed skaffer sig Sikkerhed for, at alle Individer i den hele Befolkning deelagtiggjøres i den Underviisning og Opdragelse, som Folketroen kræver.

I de forskjellige Samfundsklasser kan den særlige Opdragelse og Dannelse naturligviis være meget forskjellig og naaes ad meget forskjellige Veie; men der er Noget, som maa være fælles for Alle, og det er det Folkelige. Alle Børn, Piger og Drenge, de høre forøvrigt til Familier i hvilkensomhelst Stand og Stilling, af hvilkensomhelst Troesbekjendelse, skulle ikke alene opdrages og undervises; men de skulle, hvad det Folkelige angaaer, udtrykkelig opdrages og undervises paa den Maade, som Folkevillien foreskriver: de skulle opdrages og undervises i Folketroen. Det humane Folk kan paa de almindelige Sædelighedsbetingelser indrømme Borgerne Ret til „at forene sig i
[111] Samfund og dyrke Gud paa den Maade, der stemmer med deres Overbeviisning;“ men dersom der er et Samfund, hvis Troesbekjendelse ikke tilsteder en saadan sædelig Opdragelse, som Folketroen fordrer, da er det dog vel indlysende, at Medlemmerne af et saadant Samfund umulig kunne regnes til Folket. De, der paastaae, at Forældre have Ret til at bestemme, hvorvidt deres Børn skulle nyde nogen Underviisning og Opdragelse eller ikke, paastaae med det Samme, at Forældre have Ret til at bestemme, hvorvidt deres Børn skulle have Adkomst til at nyde statsborgerlige Rettigheder eller ikke. De, der indrømme Forældrene Fuldmagt til at afgjøre, om deres Børn skulle opdrages i Folketroen eller ikke, maae tillige indrømme dem Ret til at afgjøre, om Børnene skulle regnes til Folket eller ikke. Men naar man indrømmer Befolkningens Individer en saadan Ret lige over for Folkevillien: hvor er saa Folkets Myndighed, hvad er saa Folket?

At Folkekirken, saaledes som den for Tiden bestaaer, er et tvetydigt Væsen, kan allertydeligst sees paa den i mange Henseender vanskelige Stilling, hvori Ordets Tjenere befinde sig. Christus siger: „Ingen kan tjene to Herrer“. Men saa længe Kirkens Forfatning endnu er, som den er, maae Ordets Tjenere tilstaae for sig selv, at man i

Virkeligheden forlanger det Urimelige af dem, at de skulle tjene to Herrer. De skulle være Christi Tjenere, med Myndighed af Christi Myndighed, Aandsmyndighed; og de skulle med det Samme være Statens Tjenere, thi de ere jo Statens Embedsmænd og have i denne Egenskab al deres Myndighed fra Staten. Hvor vanskelig en saadan Dobbeltjeneste er, lære vi paa ethvert Blad af den gamle Statskirkes Historie. Først *[112]* naar Modsætningen mellem Menighedskirken og Folkekirken træder tydelig frem, vil det dobbelsidige Tjenesteforhold blive befriet fra al Tvetydighed.

I Menigheden ere Ordets Tjenere ubetinget Christi Tjenere; for denne Tjeneste staae de som Sjælesørgere Christus og Menigheden til Regnskab: her gjælder ingen Indblanding af statsretlig Myndighed. I Folkekirken ere Ordets Tjenere i religiøs-sædelig Aand Folkelighedens Tjenere og maae i denne Egenskab være den folkelige Statsmyndighed undergivne. I begge Tjenester ere de Arbeidere, og en Arbeider er sin Løn værd; men Sjælesørgerens Arbeide kan ikke lønnes paa samme Maade som Folkelærerens.

„Naar I gaae ud," siger Christus til sine Disciple, „da prædiker og siger, at Himmeriges Rige er kommet nær. Helbreder de Syge, renser de Spedalske, opvækker de Døde, uddriver Djævle. *I have annammet det for Intet, giver det for Intet.* I skulle ikke have Guld, ei Sølv, ei Kobber i Eders Bælter; ei Taske til at reise med, ei heller to Kjortle, ei heller Skoe, ei heller Stav; thi en Arbeider er sin Føde værd." Her er ikke Tale om almindelig Folkeunderviisning; her tales udtrykkelig om Forkyndelsen af Salighedsordet, om den sjælefrelsende Virksomhed. Alt gives for Intet, thi det gives af Kjærlighed, og Kjærlighed gives altid for Intet: det er en Vare, som hverken kan sælges eller kjøbes! Derimod kan og bør det forudsættes, at hvor Kjærlighedens Ord finder Indgang i Menneskenes Hjerter, ville de, som annamme de aandelige Goder, være villige til at afhjælpe den timelige Trang hos dem, som for Intet meddele dem disse Goder, idet de erkjende, at „en Arbeider er sin Føde værd". Et saadant Forhold kan ikke *[113]* „ordnes ved Lov"; Sjælesørgerens Arbeide er intet Akkordarbeide: han er forpligtet til at give Alt for Intet, men saa er han ogsaa berettiget til at modtage frivillige Gaver.

Anderledes med Lærernes Stilling i Folkekirken. Folkelæreren udfører et lovbefalet Arbeide mod Vederlag i en dertil fastsat Løn. Han er forpligtet til at udføre Arbeidet og han er berettiget til at fordre sin Løn. Ligesom Folkemyndigheden i det Hele vil vide at afdæmpe Individernes Vilkaarlighed, saaledes vil den folkelige Lovgivning ogsaa vide at sikkre det folkelige Ords Tjenere den Løn, som en saadan Tjeneste er værd, og stille de religiøs-sædelige Opdragere saa frit, at de ikke paa upassende Maade blive afhængige af Individer, som allerhelst skulle føle sig i fri Afhængighed af det

opdragende Ord.

Hvor lidt man endnu har tænkt paa at omdanne Statskirken til Folkekirke, kan sees af de Bestemmelser, som fra Lovgivningens Side ere trufne angaaende Oprettelsen af Frimenigheder. Hvad danner nu Modsætning til Frimenighederne? De ufrie Menigheder, Menighederne i den af Statens Midler understøttede Folkekirke. De ufrie Menigheder høre altsaa til Reglen, de frie til Undtagelsen; en uhyggelig Undtagelse! Er der noget Samfund i Verden, som har oprindeligt Krav paa Frihed, da er det nok Christi Menighed; dens Frihed er ikke tilranet, den er dyrt betalt: han kjøbte den med sit Blod. At Folkekirkens Menigheder ere ufrie, beviser i Kjendsgjerning, at de endnu befinde sig i den gamle statskirkelige Tilstand.

[114] Det nye Arrangement med Adskillelsen mellem frie og ufrie Menigheder er især charakteristisk ved den Maade, hvorpaa det bliver forsvaret. At en menneskelig Øvrighed har taget sig af de guddommelige Ting og indrettet Kirkeforfatningen saaledes, at Alt skeer ifølge en allerhøieste Befaling, at Salighedsordet er lovbefalet, Sakramenterne lovbefalede, de almindelige Bønner lovbefalede o. s. v., alt dette for Ordenens Skyld Lovbefalede — siger man — gjør aldeles ingen Indgreb i den christelige Frihed. Og hvorfor ikke? Fordi ethvert Menneske, som ikke er tilfreds med den lovbefalede Ordning, jo har Ret til at træde ud og søge, om han vil, sin Opbyggelse i en Frimenighed eller et andet ikke lovbefalet Samfund. Saa trøster man sig med, at Troen er fri, at vi i Virkeligheden have en fuldstændig gjennemført Religionsfrihed. Der er i denne Betragtningsmaade endda ikke saa Lidt af en Selvskuffelse.

For saa vidt her er Tale om Individernes Valgfrihed, er Friheden tilvisse saa udstrakt, at Ingen har Noget at beklage sig over. Men man lægge vel Mærke til, at det ikke er Individernes Frihed, hvorom Talen er, men Menighedens Frihed, Menighedskirkens egen Frihed, hvorledes staaer det sig med den? Eller skulde det vi kalde den christelige Frihed slet ikke vedkomme Salighedsordet selv og dets Forkyndelse, ikke Sakramenterne og deres Forvaltning? Kan Menighedens Aand maaskee allerbedst virke som Frihedens Aand, naar de Midler, hvorigjennem den virker, alle ere ufrie? Kan Menigheden høre frit, naar den veed, at Sjælesørgeren ikke tør tale frit? Kan der udøves nogen aandelig Tugt (Kirketugt) af Sjælesørger og Menighed i Forening, naar
[115] begges Samvirken øieblikkelig kan blive gjennembrudt af en udenfra indgribende Myndighed? Disse Spørgsmaal har man slet ikke faaet besvaret, fordi man, saa vidt vi skjønne, endnu ikke har forelagt sig dem med klar Bevidsthed.

Frimenighederne, der skulde raade Bod paa den totale Mangel af aandelig Frihed, hvoraf Statskirken lider, ere, som det synes, heller ikke i Stand til at løse Opgaven.

Der kan sagtens danne sig Frimenigheder, som paa Forhaand juridisk forpligte sig til at lønne deres Sjælesørgere; men der er neppe nogen Frimenighed, i hvilken Sjælesørgeren væsenlig kan siges at gjøre Christi Befaling Fyldest: „I have annammet det for Intet, giver det igjen for Intet." De, som i Et og Alt lægge an paa at fyldestgjøre den apostoliske Frihed, maae ogsaa i Et og Alt underkaste sig de apostoliske Livsvilkaar.

For at det, som ikke kan undergives Tvang, og det, som ifølge sin Natur ikke kan undvære Tvangslove, kunne komme i det rette Forhold til hinanden, maa Menighedskirkens og Folkekirkens, Menighedstroens og Folketroens indbyrdes Vexelvirkning nødvendig klares. At Menighedskirken kan bestaae for sig uden Folkekirke, er ved sig selv indlysende: Apostelkirken var med hele sit folkelige Præg ingen Folkekirke, den var i Ordets allerdybeste Betydning en Menighedskirke. Folkekirken kan fra sin Side virke for sig uden umiddelbar Forbindelse med Menigheden; thi ihvorvel den for at være, hvad den især skulde være hos os, gjennemtrængt af evangelisk-luthersk Aand, maa have et almindeligt Præg af et evangelisk-luthersk Menighedsliv: saa er den dog uden bestemt Troesbekjendelse og uden Sakramenter. Den væsenlige Adskillelse er en *[116]* Betingelse for, at de kunne virke sammen i god Forstaaelse og fredelig Eenhed. Menigheden med Salighedsordet og Sakramenterne indeholder det Særlige og Oprindelige; det store folkelige Opdragelsessamfund med Sædelighedsordet, Ungdomsunderviisningen o. s. v. hjælper sig med det Almindelige og Afledede. Opfattes nu begges Forening og Vexelvirkning i Folke-Troens Lys fra den folkelige Side, saa have vi, hvad Grundloven forstaaer ved den evangelisk-lutherske Folkekirke.

For at kunne gjøre Fyldest som Ordets Tjenere i en saadan Folkekirke, maae de unge Mænd, som dertil føle et indre Kald, gjennemgaae en Forskole, der svarer til Forberedelsen i begge Retninger. De maae som vordende Sjælesørgere gjøre sig fortrolige med den evangelisk-lutherske Menigheds Aand og Lære; de maae som vordende Folkelærere gjøre sig fortrolige med de folkelige Tilstande, med Folkets historisk-sædelige Tankegang, kort: med de Livsbetingelser, hvorunder Folke-Aanden virker. Som Folkelærere indsættes de af Statsmyndigheden; som Sjælesørgere vælges de af Menigheden og erholde den apostoliske Indvielse. Den Strid, som kunde opstaae i Anledning af det dobbelte Valg og den dobbelte Indsættelse, er i Principet udlignet derved, at den religiøs-sædelige Folkelærer jo meget vel kan virke uden at være Sjælesørger, og at Valget af en Sjælesørger er saa frit, at Menigheden, hvis den i et ganske særeget Tilfælde skulde føle Trang dertil, kan, uden at krænke den beskikkede Folkelærer eller støde an imod Statsmyndigheden, vælge sig en Anden til Sjælesørger.

Hvad Tilsynet angaaer, er det en Selvfølge, at ogsaa det maa blive dobbelsidigt. *[117]*

Folkelæreren staaer, som enhver anden Embedsmand, under Tilsyn af Regjeringsmyndigheden og hans Arbeidsdygtighed vurderes i Forhold til den Aandskraft, hvormed han i sædelig-folkelig Retning indvirker paa Sognets Befolkning. Sjælesørgeren staaer under Tilsyn af Saadanne, som have Indsigt og Aandsmyndighed til at klare de religiøse Livsopgaver, udvikle Eiendommelighederne i den evangelisk-lutherske Lære og paavise Udskeielserne derfra. Hvorledes en Regjeringsmyndighed vælger sine Tilsynsmænd, og af hvilke Virkninger Tilsynet kan være, er en bekjendt Sag. Hvorledes Menighederne i den apostolisk frie Tid fik deres Tilsynsmænd (Biskopper og Ældste) valgte, og hvilke Virkninger Aandsmyndigheden udøvede, er ogsaa bekjendt.

Der hersker hos Mange en Frygt for, at et aandeligt Tilsyn uden retlig Ordning og juridiske Tvangsmidler vil blive ubestemt og ufrugtbart, at Forvirring i Lære og en tilsvarende Forstyrrelse af Troeslivet ikke vil kunne undgaaes. Det er en utidig Frygt. Vel maa det indrømmes, at mange af de Afvigelser, hvilke Statskirken i sin Tid stemplede og straffede som Kjætterier, kunne komme frem paa Ny. Men ere disse Afvigelser farlige, kunne de jo belyses; og naar de belyses, har jo enhver Menighed Ret til at kalde sin Sjælesørger til Regnskab. Saadanne Kjætterstorme, som rystede de gamle Statskirker, ville ikke være at befrygte i den nyere Tid; thi Opfattelsen af *Dogmet* er i det Hele undergaaet en væsenlig Forandring.

Dogmet er en i bestemt Form udtalt Troessætning. I ældre Dage, da Rettroenhe-
[118] den var juridisk, holdt man sig saa nøie, saa smaaligt til hver enkelt Læresætnings Form og bogstavelige Udtryk, at Enhver, der vovede at tale frit og levende ud af et religiøst bevæget Sind, udsatte sig for at blive beskyldt for Kjætterier, hvorom han neppe havde drømt. Her var i Kjætteriernes Opramsen Nok, som kunde opflamme Lidenskaberne, ægge Spidsfindigheden og forøge Drillerierne. For at frigjøre sig fra Orthodoxiens døde Formelvæsen, vilde Pietismen tilegne sig Alt med Følelsen. Men idet Følelsen, saa at sige, blødte Dogmerne op, blev Troeslæren geléagtig, og det Hele flød hen i taageagtig Ubestemthed. Begge Yderligheder undgaaes, naar vi betænke, at hver enkelt Sætningsform vel er et bestemt, men tillige eensidigt Udtryk for Troens Indhold, at Indholdet altid er rigere end den begrændsede Form, at Udtryksformerne maae vexle, naar Indholdets Rigdom tilfulde skal udfoldes. Det er ikke dogmatisk Indifferentisme, men en grundigere Opfattelse af Troessandhedernes Væsen, hvorpaa vi ved en Afvisning af hiin utidige Frygt kunne støtte vor Antagelse.

Hvad her er blevet fremsat skal ikke betragtes som et praktisk Forslag til en Omdannelse af den bestaaende Kirkeforfatning; det er slet intet Forslag, men en Belysning, som med Udelukkelse af ethvert Hensyn til praktiske Vanskeligheder,

ligefrem er lagt an paa at opklare de Grundsætninger, hvorefter Omdannelsen i Tidens Løb nødvendig maa foregaae. At der i praktisk Henseende er Vanskeligheder at overvinde, kan ikke gjælde som Indvending mod den her udtalte Anskuelse.

Ved Bedømmelsen af denne Anskuelse maa der udelukkende tages Hensyn til Grundsætningerne selv. Lader det sig godtgjøre, at de opstillede Synspunkter enten *[119]* ganske eller tildeels ere forfeilede, saa ere naturligviis Grundsætningerne falske, og det Hele falder sammen af sig selv. Men skulde det ved nærmere Prøvelse befindes, at Grundforholdet mellem den særlige Menighedstro og den almindelige Folketro er blevet opfattet og bestemt paa en saadan Maade, at de paagjældende Hovedsætninger flyde deraf og svare til Sagens Natur, da have vi jo, om end i flygtige Omrids, et fast Grundlag. Paa et fast, med Sandheden stemmende Grundlag maa Kirkeforfatningen ordnes. Thi der er dog vel Ingen, der vil paastaae, at der ved et Anliggende, som med Rette kan kaldes Menneskelivets, og da ogsaa Folkelivets, høieste og helligste Sandhedsanliggende, kan gives praktiske Hensyn, som gjøre det tilladeligt at slaae sig til Ro ved det Halvsande eller endog ved det Usande.

Ottende Foredrag.

(Kolding).

---

[120] Vi have talt om Folke-Aand, Folketro og Folkelærere i Almindelighed, men hvorledes tager alt dette sig ud, naar det føres over i Virkeligheden: hvad er nu egenlig Folkelærerens Opgave? hvad er det, der gjør en Underviisning folkelig?

Til et Folks Oplysning behøves mange Slags Lærere; lige som vi jo ogsaa have mange Slags Skoler: Almueskoler, Borgerskoler, Folkehøiskoler, Realskoler, Landbohøiskoler, Militærskoler, Veterinærskoler, Navigationsskoler, politechnisk Læreanstalt, Latinskoler, Universitetet, foruden andre Skoler saasom: Handelsakademier, Haandværksskoler, Tegneskoler, Syngeskoler og da ogsaa — Dandseskoler! Ere nu alle disse Skoler folkelige, eller er det kun nogle af dem, der ere folkelige, medens andre ikke ere folkelige, ja enkelte maaskee endog ufolkelige?

At Befolkningen i det Hele har Trang til mange forskjellige Skoler, skjønnes jo allerede deraf, at slige Skoler ere i Gang; at oprette en Skole og holde den i Gang koster Penge og Arbeide: Sligt gjør man ikke omsonst. For nu at overveie, hvilke og
[121] hvormange af disse Skoler der kunne siges at være til Bedste for Folket som Folk, tør vi ikke indskrænke os ved snævre Hensyn til det Allertarveligste eller dog til det i Hverdagsforstand Gavnlige og Nyttige; vi maae tillige see paa det Ædlere, det Aandelige, ja, vi kunne, naar Blikket er frit, saare nødig overtale os til at udelukke det Fornøielige. Vel kunde det fra et strengt statsøkonomisk Standpunkt synes, som om navnlig Syngeskolerne og især Dandseskolerne maatte høre til Luxusartiklerne. Men nei! Hvad Syngeskolerne i den nyere Tid have udrettet, vil vistnok Enhver, som har folkelig Sands, taknemmelig paaskjønne. Digternes Sange glæde os dog allermeest, naar de synges, det vil da sige: naar de synges reent og i den rette Tone; thi naar Tonen er falsk, saa skurrer det i vore Øren. En naturlig god Stemme vinder meget ved at gjennemgaae en Syngeskole. Det Samme kan siges om vore naturlige Bevægelser, især naar vi hoppe, springe og dandse. Det er ikke nok med den bare Naturlighed, der maa lidt Skole til. Anstaaer det et oplyst Folk at synge oplyst, saa klæder det da ogsaa godt at dandse oplyst.

Men, kunde man indvende, Et er en Underviisning, som i forskjelligt Maal og forskjelligt Øiemed meddeles de forskjellige Individer i Befolkningen, et Andet er en folkelig Underviisning. Hertil maa svares, at det, som i enhver Underviisningsgreen og navnlig i enhver Skole væsenlig begrunder Adskillelsen mellem Folkeligt og Ikke-

Folkeligt, ikke saa meget afhænger af Gjenstanden som af den Maade, hvorpaa, og den Aand, hvori Underviisningen drives. Efter mit Skjøn kan baade det Folkelige og det Ufolkelige, for saa vidt der ved Underviisningen kan være Tale om at danne og *[122]* udvikle en bestemt Tænkemaade, trives i alle Skoler, i nogle mere umiddelbart, i andre mere middelbart.

Ifølge en Mening, som med Fortrin kalder sig folkelig, og paastaaer at have det rette Syn paa, hvad Folket og det Folkelige er, skal Sagen ikke desto mindre forholde sig anderledes. Der skal da her i Landet være to store Skoler, af hvilke den ene ligefrem er folkelig, den anden, mildest talt ikke-folkelig, ja paa Heldingen til at blive ufolkelig, nemlig: *Folkehøiskolen og Universitetet.* At nu Universitetet ikke kan gaae ligefrem op i det Folkelige, saaledes som Folkehøiskolen, skal villig indrømmes; men hvorfor den videnskabelige Høiskole absolut skal være ufolkelig, indsee vi ikke. Man paastaaer, at den har en Skygge, en falsk Skygge, der ikke længere svarer til den Side, hvorfra Lyset kommer, en uhyggelig sort Skygge, der blinder Aanden og formørker Folket; denne skumle, dødningeagtige Skygge er — Latinen!

For ikke at overile os med at forsvare Noget, som ikke lader sig forsvare, ville vi gaae sindig og grundig til Værks. Vi ville ikke begynde med at undskylde Universitetet og Latinskolerne, thi det kunde let faae en Bismag af eensidig Forkjærlighed. Nei, vi ville begynde omvendt; vi ville begynde med at samle, fremdrage og udpege alt det Onde, som deels er sagt og fremdeles kan siges om Latinen. Vi ville ikke lade os kyse af en Skygge, men dristig gaae den latinske „Uvætte“ tillivs. Der kan siges Meget imod Latinen, grumme Meget.

For det Første er Latinen et dødt Sprog. At elske et dødt Sprog fremfor et levende, især Modersmaalet, at elske det saa høit, at man ikke blot læser det, men gjør Stiil *[123]* baade, naar man taler det, og naar man skriver det, er at elske det Døde. Men at elske det Døde er kun muligt for Dødfødte eller rettere „Dødbidere“: „alle Latinere ere Dødbidere“. Hvor uhyggeligt, naar Livet er lyst og Hjertet glad, at møde paa sin Vei en dødfødt, tvær Latiner med et Ansigt som en Grammatik; man er nær ved at miste sin Barnetro. Den eneste danske Latiner, som virkelig har Krav paa Aflad og Syndsforladelse, er Saxo, Absalons Klerk; derfor er da ikke alene hans Historie, men ogsaa hans Navn blevet omplantet paa Dansk: han hedder ikke længer Saxo Grammaticus, men Saxe Sagemand; hvilket er meget folkeligt.

For det Andet er det en bekjendt Sag, at Latinen fordærver Folkeblodet. Det latinske Blod er oprindelig blandet med Ulveblod. Romulus og Remus, disse to Verdens første, store Latinere, have jo, ifølge Historiens udtrykkelige Vidnesbyrd, diet en Ulvinde.

Adelsstammernes Marv og Safter, Gothernes og Normannernes navnlig, vilde have holdt sig langt renere og Tungemaalenes Eiendommelighed staaet os langt klarere, dersom det gamle Latineri var blevet kvalt i Folkevandringen; men Ukrudt forgaaer ikke saa let. Det latinske Kulturblod gjorde Kulturen ulveagtig til samme Tid som det i Hjerterne afsatte dødt Kjød.

Hos os i Middelalderen var hele Litteraturen paa faa Undtagelser nær Latin, Psalmerne paa Latin, hele Gudstjenesten paa Latin. Det Meste af det, Folk lærte, var Latin, og derfor var det i Grunden godt, at man Ingenting lærte. Kæmpeviserne, Riimkrønni-
[124] ken og Euphemiaviserne holdt sig dog lykkeligviis frie for Latin: Folkets gode Natur modstod Forgiftningen. De Geistlige vare jo rigtignok Latinere, men Smitten bredte sig ikke vidt; de beholdt, saa at sige, Blodet for sig selv: de maatte jo ikke gifte sig. Dertil kom, at Smitstoffet heller ikke var saa kraftigt, som man skulde have befrygtet, thi det var daarlig Latin, det var Munkelatin. Farligere saae det ud ved Reformationen, eftersom Latineriet ogsaa blev reformeret. Da blev det bedærvede Munkemudder kastet bort, og den ægte, gamle, kraftige Latin fra Romervældens gyldne Dage med Flid hentet op af den klassiske Kjælder. Zwingli og Calvin toge dybe Drag, og Melanchthon selv var ikke fri for at have sig en lille Ruus. Luther holdt sig ædru; men saa havde hans Giftermaal, hvor høit vi ellers maae prise det, nær afstedkommet en stor Ulykke. Man betænke vel, hvad det vil sige, at Præsterne, som nu paa Grund af den forbedrede Latin for Alvor fik deres Blod fordærvet i den sorte Skole, giftede sig og derved gjorde Fordærvelsen arvelig.

Den berømte Naturforsker Darwin har, hvad det Arvelige angaaer, opdaget Noget, han kalder Atavisme. Der fødes i en Familie et Barn med f. Ex. en besynderlig Vorte paa Næsen. Man undrer sig og spørger: efter hvem kan den Lille dog have den Vorte? Hos Ingen af Forældrene findes mindste Antydning af en saadan Forhøining; Bedsteforældrene saa vel paa fædrene som paa mødrene Side examineres og befindes ligeledes at have normale, vortefrie Næser. Og dog er Vorten arvet. Der er, naar man gaaer længere tilbage, en Oldefader eller en Oldemoder, der har havt Vorten; Arveligheden har sprunget nogle Mellemled over: det er Atavisme.

[125] Dette finder nu en skjøn og rig og saare frugtbar Anvendelse paa Latineriet. Der fødes i en Familie, lad os antage det, foruden de sunde Børn et Par Individer med svage Nerver, Hovedpine, Kjertelsyge, Tørhed i Hjertet og et yderlig sløvt Blik for det Folkelige: hvorfra stammer det? Fra Latinen! At Moderen ikke kan Latin og Faderen ikke heller, gjør Intet til Sagen. Er der ikke en Bedstefader, saa er der en Oldefader eller en Tip- eller en Tip- Tip-Oldefader, der har forlæst sig i den sorte Skole. Man

skal nok, ved at gaae tilstrækkelig langt tilbage, tilsidst støde paa Latinen.

Hvor den latinske Indgift har fundet Sted i store Portioner, bevirker den autokratisk Hjertebanken, Gjæring i Blodet og en voldsom Politik. I Frankrig, Italien, Spanien, i det Hele hos de romanske Folkestammer, kommer Blodet let i Kog, og Partierne tørne hæftig imod hverandre. Partierne! Ja, her er rigtignok en Besynderlighed, som ved første Øiekast maa synes at tale imod vor Antagelse. Skulde det virkelig være det latinske Blod, der drev saa stærkt paa i Politiken, saa maatte jo vore Venstremænd, som dog vitterlig ikke ere Latinere, staae langt tilbage for Høiremændene, thi Høiremændene ere desværre stive Latinere. Men at Sagen forholder sig omvendt, kan ikke nægtes; det er ikke Venstremændene, men tvertimod Høiremændene, som aande trangt og ere nær ved at seile agter ud. Ikke desto mindre har Tingen sin Rigtighed, naar vi see nærmere til, og ikke forglemme, at det kommer an paa Portionerne og paa Atavismen. I ældre Dage indtog man Latinen i store Portioner; for nærværende Tid blive Portionerne bestandig mindre, ja ofte saa smaa, at de nærme sig til en Lidenhed, der minder om Homøopathernes usynlige Kugler. Nu seer man strax, hvordan det *[126]* Hele hænger sammen. Høiremændene, som have faaet Indgifterne i smaa Portioner, udmærke sig ved en vis Kjølighed, omskuende Forsigtighed, sindig Tilbageholdenhed, og en egen Missen med Øinene, der er et umiskjendeligt Tegn paa, at de ofte have Vanskelighed ved at skimte det Folkelige. Venstremændene, som ingen Portioner have faaet, ere i Reglen friskere, med voxende Mod og et stort Øie paa Folket. At noget Voldsomt undertiden kommer paa dem, at ogsaa de, som Latinen udtrykker det, stundom synes at lide af noget Menneskeligt — humanum quid patiuntur — er ikke deres Skyld; det er Latineriet i deres Blod, der river dem hen. Det er ikke deres egen Latin, nei, det er Forfædrenes, som efter Atavismens Lov bryder frem i dem, og det en Gang imellem med saa stærke Stød, at vi ogsaa ved dette Syn maae sukke og sige: „al vor Ulykke kommer fra Latinen."

Det er en stor Bekræftelse paa en Hypotheses Gyldighed, at det, som ved første Øiekast synes at tale imod den, ved nærmere Overveielse befindes at tale for den. Vi kunne da trøstig gaae videre og forelægge os selv det alvorlige Spørgsmaal, om ikke den megen Forvirring i Pengevæsenet, de falske Speculationer og gruelige Falliter, hvorom man læser i Aviserne, i det mindste for en stor Deel, skulle befindes at have deres første Udspring og sidste Rod i Latinen. Horatz siger: *virtus post nummos*, „Pengene først, saa kan Dyden komme bag efter"; det er klassisk Latin. Det være som det vil med Falliterne; saa meget er vist, at det gaaer tilbage med Forlovelserne, og at *[127]* dette er Latinens Skyld, kan bevises saa klart som at To og To er Fire.

Det er en vitterlig Sag, en ved mange og paalidelige Erfaringer stadfæstet Kjendsgjerning, at den døde Latin gjør Hjertet koldt; men naar Hjertet er koldt, hvorledes skal man da kunne elske? Hagbarth og Signe, Axel og Valborg, Other Ebbesen og Sigrid med Sløret, slige Forlovelser findes ikke mere i Norden — det skulde da være som Undtagelser, ifølge en ganske særegen oldnordisk Atavisme — derimod findes Fornuftpartier, Pengepartier og, hvad der næsten kan bringe Haarene til at reise sig paa Ens Hoved, Avisfrierier i Mængde. Hvorfra det stammer, er let at opdage; det stammer især fra den slemme, mere og mere overhaandtagende Vane at frie skriftlig; men denne Vane eller rettere Uvane stammer igjen fra Latinen. Hvad er det Latinen ringeagter? Det levende Ord. Hvad er det Latinen høiagter? At gjøre Stiil. Men at frie skriftlig er jo at gjøre Stiil. Ved at sætte de to Ting sammen vil man kunne forstaae, at et nordisk Menneske med et latinsk Hjerte maa lade det Øieblik i Livet, hvor det levende Ord og i dobbelt Forstand den varme mundtlige Meddelelse er og bliver det Høieste, gaae sig koldt, ligegyldigt forbi.

Et koldsindigt, ukjærligt Hjerte kan ikke elske Folket, et latinsk Hjerte kan umulig nogensinde enten være eller blive et ægte dansk folkeligt Hjerte; det er i en Hovedsum alt det Onde, jeg for Øieblikket veed at sige om Latinen.

Altsaa tilbage til Spørgsmaalet: er Universitetet ufolkeligt, fordi Oldtidens Tanker
[128] og Oldtidens Sprog udgjøre en væsenlig Bestanddeel af det Grundlag, hvorpaa det er bygget? Kunne omfattende Undersøgelser og indtrængende Sagkundskab antages at svække den sunde Menneskeforstand og omtaage den naturlige Sands? Er det maaskee en Selvfølge, at vedholdende Øvelse i sammenhængende Tænkning, mangesidig Opfattelse af Tilværelsens Vilkaar, grundig Forstaaelse af Nutidens Forbindelse med Fortiden, omhyggelig Skjelnen mellem det, som vides, og det, som ikke vides, o. s. v. skulde være til Hinder for en rigtig Bedømmelse af det, der foregaaer for Alles Øine og viser sig for det umiddelbare Syn? Den Folkelærer, som enten ligefrem eller ad Omveie udbreder slige falske Forestillinger iblandt Folket, fører Folket vild. At der desværre kan gives Videnskabsdyrkere eller rettere lærde Sysselmænd, som sysle med det Forbigangne i den Grad, at de tilsidst forglemme det Nærværende, er unegteligt; men det er Folkelærerens Pligt at gjøre opmærksom paa, at Skylden er hos Personerne, ikke hos Videnskaben. De, som paastaae, at den strenge Videnskab ikke har Noget med det virkelige Liv at gjøre, udmærke sig just ikke ved klart Syn paa det Virkelige. Det er jo netop den strenge Videnskab, der har lært os at beherske Naturen ved Kjendskab til Naturens Kræfter og Love. Ikke alene Dampskibene, Jernveiene og Telegraphtraadene, men endog vore Agerdyrknings- og Arbeidsredskaber, Stoffernes Blanding til Bedste

for Jorden, Planternes og Dyrenes Behandling o. s. v. minde os jo hver Dag og i hver Time paa Dagen ved hvert Skridt vi gjøre, om Videnskabens vidunderlige Indgriben i vor naturlige Tilværelse. Vil Nogen yttre sig med den uforgribelige Mening, at det kun er det Nyttige i Videnskaben, ikke Videnskaben selv, et Folk maa sætte Priis paa, da *[129]* er det Folkelærerens Pligt at oplyse ham om hans Vildfarelse. Det er dog vel lige saa umuligt at drage Nytte af Videnskaben, naar man unddrager dens Dyrkere de fornødne Midler, som det er umuligt at have Nytte af et Huusdyr, naar man forsømmer dets Røgt og Pleie. Udstykning, Kniberi og Kvaklen med Adskillelse mellem det Theoretiske og det Praktiske i Videnskaben har ingensteds hjemme: enhver Videnskab er, ifølge sin Natur, theoretisk.

Derimod gives der en Forskjel, en væsenlig og gjennemgribende Forskjel mellem sande og falske, om man vil, forlorne Videnskaber. Ligesom man i det virkelige Liv har adskillige Ting, der kaldes forlorne — forlorne Krøller, forlorne Tænder, forlorne Hofter o. dsl. — saaledes findes der endnu i Videnskabernes Kreds Adskilligt, der maa kaldes Forlorent. At adspørge de Døde, (Spiritismen), at gjøre Mirakler eller, hvad der omtrent er det Samme, at forklare Mirakler, udgrunde de guddommelige Mysterier og begribe den hellige Treenighed, Sligt hører ind under de forlorne Videnskaber. Det er Folkelærerens Pligt at oplyse Folket om, at der gives noget Forlorent, som kalder sig Theologie, en Humbugsvidenskab, som svækker og undergraver den oprindelige Sands for det i Religionen Oprindelige og derved skader det Folkelige.

Den inderlige Sammenhæng mellem det Videnskabelige og det Folkelige kommer især tilsyne, naar Spørgsmaalet er om vort eget Folks Andeel i Civilisationens og Videnskabens Fremme. Vi have i denne Henseende ikke alene holdt Skridt med Tiden; men vi have et endog forholdsviis betydeligt Antal Mænd, som staae paa øverste Trin og blive af alle oplyste Nationer ærede som Videnskabens ypperste Repræsentanter: *[130]* en Niels Steensen, en Tycho Brahe, en Ole Rømer, en Hans Christian Ørsted, det er Navne, som have Noget at betyde i Videnskaben. Der udkommer neppe et større Værk over Videnskabernes Historie, være sig i Europa eller i Amerika, uden at disse Navne findes deri og lyse som Stjerner af første Rang; det er Navne, som kaste Glands over Folk og Fædreland. Sligt bør fremhæves, ikke for at give den nationale Forfængelighed Næring, men for at vække den folkelige Selvfølelse og indskærpe en dertil svarende Forpligtelse.

I Oplysningens Tidsalder er det af Vigtighed, at et Folk holder Synskredsen aaben til alle Sider, ikke lukker sig inde med sine egne Forestillinger og forgaber sig i det umiddelbart Hjemmegjorte; men det er tilvisse ogsaa af Vigtighed, at et Folk, især et

lille Folk, ikke fortaber sig i tomme Efterligninger af det Udenlandske, at det har Tillid til sig selv, lærer at stole paa sine aandelige Førere og tilegne sig det Fremmede saaledes, at det derved erholder Betingelser for en rigere, sikkrere og alsidigere Udvikling af sit Eget. Det er dets egne fremragende Repræsentanter, Digtere, Konstnere, Tænkere, Talere, Naturforskere, Sprogforskere, Historikere o, s. v., paa hvilke et Folk skal kjende sin Begavelse. Det er Folkelærerens Pligt at gjøre opmærksom paa, at disse Begavede med deres Intelligens ikke staae udenfor Folket, men høre i allerstrængeste Forstand Folket til, ere Folkets egne Organer. Deres Viden er Folkets Viden, deres Intelligens er Folkets Intelligens; det er med deres Øine, at Folket seer, hvad det ellers ikke kunde
[131] see; det er i deres Tanker, at det gjenkjender sine egne Tanker og tilfulde kan arbeide med i Tankernes Verden. Ved dem er Videnskaben Folkets Videnskab, dens klare Øie, Folkets Øie. Derfor skal man lære den menige Mand, at de, der nedsætte Intelligensen, haane det intelligente Folk. Det skal siges høit og frit, at Enhver, som angriber den høieste videnskabelige Læreanstalt i Landet, er, om han ellers veed, hvad han gjør, i Færd med at slaae et Øie ud paa Folket og stjæle en Juveel af Folkelivets Krone.

Og Et endnu. Der er hos det menige Folk en Følelse af, at Videnskaben er verdslig, at den nærer Vantroen og leder til Ringeagt for Religionen. Nogle ville heri see et godt Tegn, et Varsel om Befrielse fra gamle trykkende Fordomme, en Forjættelse om, at Menneske-Aanden omsider bliver myndig og kommer selvstændig til sig selv. Men de Fleste ere dog enige om, at det voxende, mere og mere om sig gribende „Fritænkeri“ er farligt, at man desaarsag ikke kan Andet end nære en vis Mistro til Videnskaben. Det er Folkelærerens Pligt at lyse op i dette Virvar og gjøre det paa en saadan Maade, at det menige Folk kan følge med og danne sig en selvstændig Dom. Vistnok vilde det være upraktisk og usundt at belæmre Folket med videnskabelige Forhandlinger og vikle det ind i lærde Stridigheder, men det behøves heller ikke. Der er Noget, som ligefrem kan gjøres indlysende for den sunde Sands, og det er tilstrækkeligt.

Religion og Videnskab have hver sit Øiemed og sine særlige Opgaver. Religionen henvender sig til Menneskets Samvittighed; den vil vække os til *Selverkjendelse*,
[132] udvikle og klare vor *Gudserkjendelse*. Videnskaben henvender sig til Menneskets Bevidsthed om de synlige Ting, om deres Væsen og Sammenhæng; den vil vække os til *almindelig Selvtænkning*, udvikle og klare vor *Verdenserkjendelse*. Forsøger man nu i Religionens Navn at ville foregribe Verdenserkjendelsen og hovmesterere Videnskaben, saa gjør man Overgreb; forsøger man i Videnskabens Navn at ville foregribe Gudserkjendelsen og hovmesterere Religionen, saa gjør man ogsaa Overgreb. Her maa gjøres Forskjel mellem Religionen selv og en falsk Anvendelse af det Religiøse,

og ligesaa imellem Videnskaben selv og en falsk Anvendelse af det Videnskabelige. Det kommer herved fornemmelig an paa en tilstrækkelig Adskillelse mellem den religiøse Sandhed og den religiøse Forestillingsmaade, mellem den videnskabelige Sandhed og den videnskabelige Forestillingsmaade.

Ifølge Bibelens Lære er Verden skabt i sex Dage. Den Religiøse, som ikke kjender Videnskaben, holder sig i al Troskyldighed til den bibelske Forestillingsmaade, og gjør vel deri; thi hvert Træk i den storstilede Fremstilling anskueliggjør den skabende Almagt, den skabende Viisdom, den skabende Villies Øiemed. Den videnskabelige Forsker tager den virkelige Natur, som den er; han seer bort fra den bibelske Forestillingsmaade, og gjør vel deri; thi han maa jo see med uhildet Blik paa Tingene. Saa kommer han da til det Resultat, at Alt udvikler sig naturligt og desaarsag langsomt; at der til Jordens Afkjøling maa være hengaaet Millioner Aar, inden der kunde fremkomme levende Væsener o. s. v. Forvexler man nu Forestillingsmaaden med Sandheden, er Forvirringen grændseløs. De Religiøse holde fast paa Forestillingen om de sex *[133]* Dage, fordi de holde fast paa Forestillingen om Verdens Skabelse. De Videnskabelige forkaste Forestillingen om Verdens Skabelse, fordi de forkaste Forestillingen om de sex Dage. Fra begge Sider glemmer man Sandheden. Den videnskabelige Sandhed, at en Naturudvikling kan udkræve Millioner Aar, staaer ikke i Strid med den religiøse Sandhed, at den virkelige, sig udviklende Natur har sin Oprindelse fra den skabende Aand.

Der er en Række Grændsebestemmelser angaaende Religion og Videnskab, som for Folketroens, Folkelivets og Folke-Aandens Skyld nødvendig maae staae klart for hele Folkets Bevidsthed. Det er ikke de forviklede Undersøgelser, men de tydelig fremspringende Hovedpunkter, hvorpaa det kommer an. Ogsaa fra denne Side vil det kunne sees, hvilken Betydning en Læreanstalt som Universitetet kan have for Folkelivet i det Hele. Den Oplysning, hvorpaa det menige Folk har Krav, og hvortil det høiligen trænger, dersom det virkelig skal komme med og gjøre sin Stemme gjældende i Samfundets høieste Anliggender, er af en ganske egen Art. En eenfoldig Katechismusunderviisning i Forbindelse med nogle tarvelige Kundskaber og en Deel praktiske Klogskabsregler strækker ikke til; Folkets Øie maa lidt efter lidt vænne sig til at see de virkelige Verdensforhold i Nutidens Lys; Folket maa, med andre Ord, lære Kulturens Vilkaar at kjende. For at dette kan skee, er det ikke nok, at en Folkelærer sætter sig ind i Folkets Tankegang og taler fatteligt og forstaaeligt. Hans Tale være nok saa jævn, fattelig og eenfoldig: den maa dog i det Hele som i det Enkelte have Farve og Skjær af det Sandhedslys, som udgaaer fra de klare Tankers Rige; Folkelæreren maa *[134]*

være en videnskabelig alsidig dannet Mand, han maa selv være et levende Bindeled imellem det Folkelige og det Videnskabelige.

Vende vi os nu til Folkehøiskolerne, jeg mener de grundtvigske, da have vi her et storstilet, ja enestaaende Exempel paa, hvor oprindeligt, klart og dybt indtrængende et aandeligt Syn paa Folkets Tarv og det Folkelige selv kan være. Den „Livsoplysning", for hvilken Grundtvig stred og som han omsider fik sat i Kraft, er i alle Hovedtræk, saa vidt vi skjønne, saa træffende anlagt og eiendommelig ordnet, at hermed i Sandhed kan siges at være gjort en ny Begyndelse. Øret aabnes, Sindet vækkes; Mythologien, Poesien, Sagaen og Historien oplukke deres Gjemmer og tilbyde deres rige Skatte, ikke for at belæsse Hukommelsen og eensidig øve Forstanden, men for at oplade den indre Sands, belyse Menneskelivet og afgive Maalestok for hvad der er smaat og hvad der er stort i Tilværelsen. Det er her ikke Opgaven enten at lovprise eller forsvare de grundtvigske Høiskoler; de forsvare sig selv. Hvor megen Famlen og Uklarhed der end kan hæfte ved en saadan første, ny Begyndelse, saa er det dog en Kjendsgjerning, at disse Skoler i Landets forskjellige Egne — ikke mindst i denne Egn — have udøvet en saa vækkende, saa dannende og oplivende Indflydelse, at ingen andre Underviisningsanstalter kunne opvise noget Tilsvarende.

Men just fordi vi sætte et saa stort Haab til Folkehøiskolernes stadige Fremgang og voxende Indflydelse, just fordi vi ansee det for ubodelig Skade, om disse Skoler skulde forfeile deres Opgave og skuffe Forhaabningerne, just derfor er det vor Pligt
[135] at gjøre opmærksom paa, at ogsaa disse Skoler med al deres Folkelighed kunne lede Folket vild og saaledes blive ufolkelige.

At forelske sig i vor hedenske Oldtid og vor katholskromantiske Middelalder paa en saadan Maade, at man derved forsømmer at klare sig Forstaaelsen af Nutidens Vilkaar, er usundt. Et daadskraftigt Folk kan ikke leve af bare Minder, om de end ere nok saa herlige, nok saa store; endnu mindre kan et oplyst Folk ville gjøre Forsøg paa at skrue Nutiden tilbage til Oldtiden. Det har for det menige Folk noget Tiltalende at see tilbage paa den store Bondetid. Thorgny Lagmands Tale til Oluf Skotkonning bliver undertiden dragen frem til et Exempel paa, hvorledes et frit Folk har at forholde sig lige over for en fri Konge. Dette Billede, saa charakteristisk det end er for hiin Tid, er blændende og vildledende, naar det stilles op som et Forbillede for den nærværende Tid. Man lægge vel Mærke til, at Thorgny's dristige Ord netop ere betegnende for den udfordrende Selvtillid, hvormed Bondefolket meente at kunne stole paa de gamle Kræfter og de gamle Rettigheder, uden Anelse om, at de to Kulturmagter, Kirken og Staten, som vare bestemte til at føre Historien videre, ogsaa vare bestemte til at

kue den trodsige Almue, ja trykke den ned i en næsten ottehundredeaarig Trældom. Thorgny Lagmand seer ikke, hvad det er for to forunderlig mørke Uveirsskyer, der alt drage op og trække sig sammen over hans Hoved.

Vi prise Valdemarernes Tid; vi see op til Biskop Absalon og ære ham som en Rigets og Folkets Mand. Men det er jo vitterligt, at Valdemarernes Tid var ingen Bondetid: *[136]* Biskop Absalon var ikke Bøndernes Ven; og dog var han, efter Datidens Vilkaar, i Ordets sande Betydning, Folkets Ven. Hvor lidt „den menige Mand" paa Absalons Tid var skikket til at føre det store Ord om Krig og Fred, skjønnes blandt Andet af de Betænkeligheder og Omsvøb, der forhindrede Kong Valdemar fra at udføre sit første Forsæt: strax at angribe Venderne. Absalons Svar i denne Anledning er bekjendt; han var i sit stille Sind forbittret over, at Kongen havde været saa uforstandig at raadføre sig med den menige Mand om Sligt. Saxo er ganske af Absalons Mening; „thi," siger han, „Krig skal besluttes med faa vise Mænds Raad og fuldføres med den menige Mands Hjælp og Styrke."

Valdemarernes Historie lærer os, at Adelsvælden lige saa lidt som Hierarchiet har været et Produkt af Tilfældet eller af Storætternes vilkaarlige Herskesyge. Det menige Folks Undertrykkelse og stadige Synken var dybt begrundet i Forholdenes Natur, en sørgelig men nødvendig Følge af, at den uoplyste og desaarsag umyndige Almue ikke formaaede at fatte de høie Kulturmagter, sikkre sin Selvstændighed ved at benytte de rette Midler og følge Civilisationens Gang.

At give det Udseende af, at Menigmandssyn og Menigmandsforstand, overladt til sig selv, er i Stand til at magte Kulturforholdene, organisere Samfundet efter sit eget Hoved og selv udelukkende staae for Styret, er at bedrage den menige Mand og berede ham bittre Skuffelser. Skal det menige Folk raade med og give sin Stemme Vægt, da maa det efterhaanden lære at gjennemskue den Modstand, som det hidtil har havt i sit Ubekjendtskab med de Aandsmagter, hvis Indflydelse det kun altfor let *[137]* har meent at kunne oversee. Vi ønske den store Bondetid tilbage, men, vel at mærke, ikke paa Oldtidens, nei, paa Nutidens Vilkaar.

Der er et Stykke Fædrelandshistorie, som slet ikke seer folkeligt ud; det gaaer fra Enevoldsmagtens Indførelse til Stavnsbaandets Løsning. Man kan ikke fortælle det som man fortæller en gammel Saga eller gjengiver et Optrin fra Saxo eller fra Snorre; og dog indeholder det Afsnit, hvis rette Belysning er af høieste Vigtighed, naar det menige Folk skal faae Øiet op for Tilblivelsen af de Samfundstilstande, hvori vi leve. Stemninger, Billedsprog og livlige Skildringer ere af ubetalelig Værdi for folkelig Vækkelse; men det er i Virkeligheden ikke nok med den bare Vækkelse.

Nutidsforholdene ere indviklede; der hører Indsigt og Sagkundskab til for at oprede Vævet og løse Knuderne. At gaae ind i Enkeltheder og forsøge en virkelig Løsning, kan naturligviis ikke være Folkelærerens Opgave. Men det kan og maa være hans Opgave at gjøre det menige Folk opmærksomt paa, at Knuderne nu en Gang ere der, og at de lige saa lidt lade sig opløse i et Billedsprog som de lade sig overhugge med en Buløxe.

Skal det lykkes i vort Land, hvad man overalt tilstræber, men endnu ingensteds har naaet, at gjennemføre en virkelig Folkeopdragelse, Folkeoplysning og Folkedannelse, da maa der være et Omraade, hvor Universitetet og Folkehøiskolen trolig arbeide sammen. En saadan Samarbeiden vil ikke udslette Forskjelligheden af de to Skolers Charakteer; men den vil — i folkelig Forstand — udslette det gamle uhyggelige Grændseskjel mellem Lærde og Ulærde, Menige og Ikke-Menige, Intelligente og Ikke-
[138] Intelligente, som saarer og adsplitter, den vil bringe Lyset fra oven og Kræfterne fra neden i en saadan Vexelvirkning, at de aandelige Næringssafter komme i Omløb, at vi med alle en alsidig Oplysnings Farvetoner, med alle Afskygninger i alle Overgange fra det Dunkle til det Klare, fra det Eenfoldige til det i Kundskab og Indsigt Mangfoldige udgjøre et i Sandheds og Virkeligheds Erkjendelse enigt, oplyst Folk.

At Vexelvirkningen vil være frugtbar ikke alene for Folkehøiskolen men tilvisse ogsaa for Universitetet, er en Overbeviisning, som paa iøinefaldende Maade har stadfæstet sig for mig ved den aandelige Opvakthed og uhildede Imødekommen, jeg har fundet i denne Kreds. Jeg takker den ærede Forsamling, Tilhørere og Tilhørerinder, for velvillig Opmærksomhed. Jeg skal ikke glemme, at dersom det her Udtalte er, hvad jeg haaber, blevet forstaaet, som det er blevet hørt, da skyldes det vel for en god Deel de Folkehøiskoler, som i en Række af Aar have virket i denne Egn. Den Tak, jeg bringer Dem, er vel begrundet; jeg er taknemmelig for det Indtryk, jeg her har modtaget af aabent Øre, af opvakt Sands og fremfor Alt af et frisk, fremblomstrende Folkeliv.

Niende Foredrag.

(Fredericia).

Vi ere et lille Folk. „Ja desværre," svarer man med et Suk, „vi ere for smaa til at *[139]* gjøre vor Ret gjældende. Havde vi en Armee paa 800,000 Mand og en Flaade, som svarede dertil, hvor vilde det lyse op i Folkerettens gamle og nye Papirer. Alene den moralske Virkning paa det diplomatiske Corps skulde være opbyggelig at see paa. Den Rimelighed og Forekommenhed, den redelige Villie og Hjertens Oprigtighed, hvormed man da fra alle Sider — for Fredens og Enighedens og den gode Forstaaelses Skyld — vilde tilbyde sine bona officia, maatte jo gjøre et rørende Indtryk paa enhver Menneskeven; rastløs Iver med at faae sønderrevne Traktater helede, besvorne Løfter opfyldte, forglemte Erstatninger ydede o. s. v. skulde sikkerlig give det nu tvivlende Europa et lige saa slaaende som overraskende Beviis paa, at der endnu er Ærlighed, Ordholdenhed og Redelighed til i den politiske Verden. Men, ak desværre, vi ere et lille Folk! At vi nu just skulle mangle det Kvantum Jern og Bly, der er saa nødvendigt for at sætte Retfærdigheden i Bevægelse, er det dog ikke, som hvilede der en Forbandelse over os." Denne Synsmaade er ikke alene trykkende, den er tillige eensidig og falsk. *[140]* Er det allerede betænkeligt, naar en ellers vel begavet Person er blevet saa vred paa Skjæbnen, at han ikke længer gider bruge de Kræfter, han har, da bliver Sagen endnu mere betænkelig, dersom et vel begavet Folk kunde falde paa at give sig hen til en lignende Fortvivlelse. Der kan hvile tunge Byrder paa de smaa Folk; men derfor tør det dog ikke oversees, at de, der hvile paa de store, kunne forholdsviis være lige saa tunge. Lad os i denne Sammenhæng betragte vore Vilkaar fra den lyse Side og betænke, hvor megen Velsignelse der kan følge med det: at være et lille Folk.

Et lille Folk, hvor modigt og tappert det end er, kan, navnlig i vore Dage, ikke vente at høste saadanne Laurbær i Krigen, som et stort Folk; men kan det derfor Intet gjøre for at forsvare sin Selvstændighed? Det franske Folk er i Ordets ædlere Betydning tilvisse et stort Folk, et Folk, der har glimret og i Fremtiden sikkerlig ogsaa vil glimre paa Krigens Skueplads; men har det desuagtet ikke maattet prøve, hvad Nederlag og Ydmygelse er, fuldt saa vel som vi? Der er for det Selviske i Menneskenaturen unegtelig noget Tilfredsstillende i at sætte sig ud over Moralens Fordomme og gjøre store Erobringer; der er, naar Lidenskaberne hidses, noget endnu mere Tilfredsstillende i at lade Gjengjældelsens Sværd lyne og tage Hævn over lidte Nederlag. Slige Tilfredsstillelser ere alene de store Folk forbeholdne. Maatte vi nu tilstaae for os selv, at de uhyre

Menneskeslagterier, hvormed Herskesygen og Hævnen gjensidig bespise hinanden,
[141] høre til det Ædleste og Bedste, for hvilket det er værd at leve, saa havde vi unegtelig Grund til Klage; men dersom Menneskelighedens Sag ogsaa kan fremmes paa fredelig Maade, da har et lille Folk i denne Henseende jo Intet at beklage sig over. Et stort Folk kan offre Menneskeliv i Tusindviis uden just derfor at sætte sin Tilværelse paa Spil, det har jo Masser nok at gjøre til Kanonføde; men et lille Folk maa sætte Livet ind, naar dets Selvstændighed trues. For et lille Folk faaer altsaa Forsvarskrigen en ganske anden sædelig, personlig Betydning end enten Erobringskrigen eller Hævnkrigen faaer for et stort. I dette Sædelige, dette Personlige er der en Velsignelse.

En tapper, men ellers fredelig Riddersmand spørger ikke om, hvor stor Sandsynligheden er for at seire, naar hans Ære og Person angribes; han vover Livet, thi Ære og Liv ere hos ham uadskillelige. Han gnider ikke paa en Skilling, naar Spørgsmaalet er om et Sværd og en tilforladelig Rustning, thi Sværd og Rustning udgjøre en væsenlig Deel af hans virkelige Personlighed. Han anseer ikke den Tid og Flid, han har maattet anvende paa sine Vaabenøvelser, for spildt; han antager ikke, at Noget derved er tabt for hans fredelige Liv og Sysler, thi han veed, at et Liv i Fred og Ro er uden Værd, naar Selvstændigheden mangler.

Et lille Folk maa være som en fredelskende, men tapper og veludrustet Riddersmand. Det spørger ikke, hvor stor Sandsynligheden er for at seire, naar dets Ære og Personlighed angribes. Det veed med sig selv, at den sande Selvstændighed staaer uafhængig af Seier og Nederlag. Saalænge Befolkningens Fleertal kun følte sig som blindthen lydige Undersaatter under en selvmægtig Stat, kunde det falde naturligt,
[142] at Borgerne lode Staten om Forsvaret, betragtede Krig som en reen Ulykke og Fred for enhver Priis, som et ubetinget Gode. Kunde Staten ikke forsvare sig, hvad var det saa Andet end, at man fik en ny Regjering; man kunde altid være vis paa at beholde de gamle Byrder og Plagerier. Det var den politiske Betragtning i Fablen om Hesten og Æslet, som gjentog sig med en lille Ændring. Anderledes, naar Staten er folkelig, er Folkets Stat; en saadan Stat er et Udtryk af Folkets virkelige Personlighed, og Personligheden maa forsvares.

Et stort og mægtigt Folk kan snart være krigerisk, snart fredelig stemt; men det har, paa Grund af det Masseagtige, vanskeligt ved at faae de modsatte Stemninger til at gaae sammen til Eenhed. Hos et lille Folk, som kun kan føre Krig for Fredens Skyld, maa Folke-Aanden til enhver Tid i lige Grad være baade krigerisk og fredelig. Det lille Folks Selvstændighed er ikke, som det stores, en Gang imellem udsat for Fare og saa igjen betrygget; nei, det lille Folk er, væsenlig seet, altid i Fare, just fordi det er lille.

Det maa altid være aarvaagent, altid i Spænding. Men netop i denne Aarvaagenhed, denne Spænding er der en Velsignelse. Fredens Gjerninger og Forberedelserne til Forsvar paa Liv og Død bør gaae Haand i Haand med hverandre.

Det er ikke Overspændthed, ikke opskruet Ridderlighed, som herved anbefales. Den opskruede Ridderlighed er tvertimod paa deres Side, som uden Sands for Selvforsvarets virkelige Betingelser, synge om Oldtidsbersærker og gamle Helte, menende, at det egenlig ikke kommer an paa Vaaben og Vaabenøvelser, men alene paa „Ordet *[143]* og Aanden." Det er Uforstand, det er huul Begeistring. At sende uøvede eller dog kun halvøvede Soldater i Marken er jo, reent ud sagt, at sende Fædrelandets Sønner blindt i Døden. Nei, saa hellere slutte sig til dem, der tage Sagen materielt. Det er dog altid Sands for Realitet, at arbeide paa Befolkningens Ernæring; man kan jo tilsidst — af Agtelse for det Reelle — give Folkeselvstændigheden en god Dag og sætte Grødgryden høiere end Æren.

For en alsidig Gjennemførelse af Frihedens og Lighedens Grundsætninger stiller den historisk nedarvede Samfundsorden unegtelig store Hindringer. Men at skrive de stedfindende Misforhold udelukkende paa Statsindretningernes Regning og mene at kunne komme Uligheden tillivs ved at kulegrave det Bestaaende, er en uhyre Vildfarelse. Uligheden er mere end vilkaarlig; den er dybt rodfæstet i de menneskelige Naturforhold. Skulde den udslettes, da maatte det skee ved en saa unaturlig Tvang og en saa ubarmhjertig Samfundsdespotisme, at spartansk Strenghed vilde være Børneværk i Sammenligning dermed. Hvor skarpt Samfundsklasserne med den høist ulige Fordeling af Goder og Rettigheder kunne staae imod hverandre, endog paa Dannelsestrin, der mere tilhøre Naturen end Kulturen, viser Historien i mangfoldige Exempler. Vi skulle ikke her udbrede os over Kastevæsenet i Indien eller i det gamle Ægypten, men holde os til vor egen Fortid.

Det gammelnordiske Digt *Rigsmaal* beskriver os de forskjellige Stænders Oprindelse. „Guden Heimdal havde engang under Navnet Rig begivet sig paa Vandring. Han kom ind til et Par gamle fattige Folk, Ae og Edda; der var usselt hos dem, Brødet *[144]* var bagt i Asken og fuldt af Saaer. Nogen Tid efter fødte Konen en Søn, som blev overøst med Vand og kaldet *Træl.* Han var mørk af Farve, Huden paa hans Hænder var grov, Knoerne tykke, Fingrene plumpe, hans Ansigtsfarve gusten, Ryggen kroget og Hælene lange. Han voxte op og lærte at bruge sine Kræfter. Engang kom der en Kvinde til Huset med tung Gang, solbrændte Arme og Vabler under Fødderne. Hun hed *Thy* d. e. Trælkvinde, og giftede sig med Træl. Deres Sønner, som hed Røgter, Kludrer, Plump, Dovning, Nøler, Krogryg og Slæber, beskjæftigede sig med at sætte

Hegn, gjøde Marker, vogte Sviin og Gjeder og skjære Tørv. Døttrene hed Sorte, Klunte, Krognæse, Krumryg og Langbeen. Af disse er Trællenes Æt oprunden. Rig vandrede videre og kom til Bondens Gaard, til et Par lykkeligere Folk, Ave og Amma. En Ild var antændt midt paa Gulvet. Manden sad og tilsnittede Træ til en Væv; hans Skjæg var redet og Haaret klippet i Panden, Skjorten var snæver og aaben i Brystet. Huusmoderen snoede Tenen og tilberedede Garnet til Væven; hendes Haar var snoet i en Top, Trøien stod aaben i Brystet. og hun havde en Krave om Halsen og Knapper om Skuldrene. Konen fik en Søn, der blev svøbt i Lærred, overøst med Vand og kaldet *Karl* d. e. Fribaaren. Det var en blomstrende Dreng lys af Haar og med tindrende Øine. Han voxte til, lærte at tømre, smede, og kjøre Ploven. En Pige, hvis Navn var *Flink*, kom agende til Gaarden i Gedeskinds Kjole med Nøgleknippet ved Siden. De giftede sig og levede fornøiet sammen. Deres Sønner vare Mand, Svend, Selveier, Bonde, Huusbonde,
[145] Langskjæg og Bravmand. Døttrenes Navne vare Ordsnild, Brud, Sneehvide, Blufærdig, Stadskjær, Myndig og Kvinde. Rig kom derpaa til en Bygning, hvis Dør vendte mod Syd; i Døren, som var lukket, sad en Ring, og Halm var strøet paa Gulvet. Manden og Huusmoderen sade og betragtede hinanden og legede med Fingrene. Manden syslede med Vaaben, og Konen bar Ringsmykke paa Brystet; hendes Pande var klarere og hendes Hals hvidere end den nyfaldne Snee. Ni Maaneder efter Rigs Besøg fødte hun en Søn, der blev svøbt i Silke, overøst med Vand og kaldet *Jarl*; han havde lyst Haar, og hans Øine tindrede som en Slanges. Han lærte efterhaanden som han blev stor, at skyde med Bue, ride, svinge Sværdet og tumle sig i Vandet. Og Rig kom til ham, lærte ham at kjende Runer og bød ham at vinde Lande. Saa drog *Jarl* ud, færdedes i Krig og vandt atten Gaarde som sit Eie. *Erna* (den Raske), Herses Datter, som var smal i Midie og hvidere og stoltere end andre Møer, blev hans Hustru, og herlige Sønner smykkede deres Ægteskab."

Et Samfund med saa indgroede, faste, naturbundne Uligheder er, hvad Exemplet med Trællene angaaer, ikke langt fra det Umenneskelige: skulde noget Lignende ikke, om end under andre Betingelser, kunne siges med Hensyn paa det i vore Dage stadig voxende Proletariat? I ethvert Samfund, det være nok saa demokratisk, vil der altid gives en Ulighed, som enten allerede er eller dog staaer paa Spring til at blive oprørende: mod Ulighedens Overgreb maa Folket uafladelig være paa sin Post. Men i Ulighedens Væsen er der en Hemmelighed.

[146] Ligheden bliver umenneskelig, naar man vil afskaffe Uligheden; Uligheden bliver umenneskelig, naar man ikke vil gjennemføre Ligheden: *det er paa Ulighedens Grundlag, at Ligheden maa gjennemføres.* Samfundets Kvaler hidrøre fra, at denne simple

Sætning bliver misforstaaet fra to modsatte Sider.

De, som have Interesse af at opretholde Uligheden, holde sig eensidig til det Naturnødvendige med alle deraf flydende Vilkaarligheder. At Samfundsstigen har mange Trin, at der paa Grund af Arbeidets Deling nødvendig maa gives forskjellige, høiere og lavere, Arbeidsklasser, at Eiendomsrettens Ukrænkelighed, Formuens Arvelighed, forskjellig Dygtighed, forskjellig Lykke o. s. v., maa frembringe Uligheder, som ingen menneskelig Haand formaaer at udviske, om alt dette vide Forsvarerne af det Bestaaende fortræffelig Besked. Men naar saa Sagen faaer det Udseende, at Uligheden uden videre er det Solide, det rette Fornuftige, hvorved man trygt kan blive staaende; naar det atter og atter forglemmes, at Uligheden, fastholdt for sig, er umenneskelig, at Uligheden kun er til, for at Ligheden i stedse rigere Maal kan virkeliggjøres: da bliver Anskuelsen ufornuftig, og det Parti, som strider under dens Fane, umedgjørligt.

De, som lide under Ulighedens Tryk og desaarsag ere interesserede i at gjøre Ligheden gjældende, have vægtige Grunde at anføre. „Kan det kaldes en Frihedens og Lighedens Tid, naar man tilsikkrer de Besiddende at lade den utrættelige Kapital arbeide for sig, voxe, uopslidelig under Arbeidets Fremgang, medens tusinde og tusinde virkelige Arbeidere maae slide sig op uden at naae det Nødtørftige, fordi det økonomiske Spørgsmaal ikke er om Arbeideren, men om Arbeidet, fordi Kapitalen, *[147]* dette Alt blodsugende Upersonlige, er blevet Arbeide, og Arbeidet Kapital? En Hest kan man vurdere og behandle efter dens Arbeide, thi Arbeidet er ikke for Hestens, men Hesten for Arbeidets Skyld. Skal den offenlige Moral maaskee forherliges ved den statsøkonomiske Profit: at sætte et Menneske, der arbeider, paa lige Trin med en Hest? Kan det kaldes Agtelse for Menneskets Personlighed, naar golde Abstractioner, almene Frembringelser af virkelige Menneskers Anstrængelse i deres Ansigts Sved, — thi Andet er jo Kapital og Arbeide ikke — skulle have Ret til at bruge de arbeidende Personer som levende Maskiner? Er det maaskee den Forret, Loven tilkjender det Levende fremfor det Livløse, at Kapitalen er forpligtet til at reparere de døde Maskiner, efterhaanden som de slides, medens de levende kunne kastes bort, naar de ikke længer ere i Stand til at reparere sig selv?“ Her er Spørgsmaal, som naar de fremsættes i praktisk Form med Sigte paa det Enkelte, vel kunne sætte Statsøkonomer i Forlegenhed og bringe det civiliserede Samfund med sine „Menneskerettigheder“ til at rødme. Vi kunde skjænke Lighedens Forkæmpere vor udeelte Sympathie, dersom det blot var muligt at faae den Vildfarelse udryddet, som svækker og hæmmer den hele Bestræbelse. Grundvildfarelsen ligger i, at man, istedenfor at erkjende Ulighedens Betydning som Grundlag for Ligheden, vil have Uligheden selv rykket op med Rode. En sørgelig

Vildfarelse! Den Lighed, der ikke formaaer at optage Ulighedselementet i sig, er og bliver utopisk.

Hos de Dyr, der leve i Selskab, har Naturens Herre sørget for, at Individerne af
[148] forskjellige Klasser, hvor saadanne findes, nøiagtig udføre det til hver Klasse svarende Arbeide og i Overeensstemmelse hermed erholde deres Andeel af Samfundets hele Erhverv. Myrer, Termiter, Bier o. s. v. afgive Exempler paa, hvorledes Uligheden paa naturlig Maade lader sig forene med Ligheden. Foreningens Vilkaar er at hver Klasse af Individer har af Naturen et saa eiendommeligt Præg, at den indenfra drives til at udføre sit eiendommelige Arbeide og desaarsag befinder sig i en saadan Afhængighed af det hele Samfund, at den umulig kan løsrive sig fra det. Det er en saadan Afhængighed af særegne Naturanlæg, hvortil Skildringen i det anførte „Rigsmaal" peger hen. Trællen, Bonden, Jarlen have alle deres Oprindelse fra Gudens Besøg; men deres Naturbegavelse er saa forskjellig, at man endog vil kunne see det ligefrem paa deres Ydre, til hvilken Klasse enhver iblandt dem oprindelig hører. Denne Forklaring er grundfalsk; Uligheden faaer her en saa forfærdelig Førstefødselsret, at Ligheden umulig kan komme frem. Vel er der lavere og høiere Naturbegavelse, men den gjælder Individerne, ikke Klasserne; Historien har viist, at der lige saa vel kan gives kløgtige Trælle som dumme Jarler. Fra et andet, mere ophøiet Stade har man forsvaret Uligheden ved at beraabe sig paa Guds udtrykkelige Villie. Det skal da, ifølge den officielle Religion, være ganske afgjort, at Gud selv har villet en saadan Stændernes Adskillelse, at en Stand er sat i Høihed, en anden i Ringhed, at nogle Mennesker ere af Forsynet bestemte til Slid og Armod, andre til Nydelse og Rigdom. Frugterne af denne officielle Fortolkning have viist sig i forskjellige Lande. Det forsømte Proletariat, hvis
[149] Uvidenhed om det Aandelige paa mange Steder er grændseløs, har, forstaaeligt nok, sammenblandet det ydre Kirkevæsen med Religionen selv og ladet sig det bilde ind. at Troen paa en levende personlig Gud var det Samme som Troen paa en overmenneskelig Despot, der tog Parti med de Store og hjalp dem med at underkue de Smaa. Denne Indbildning maa fra Grunden af udryddes, dersom det i nogen Grad skal lykkes at gjennemføre Ligheden.

Det for Christusreligionen Eiendommelige er, at den lægger Vægt baade paa Uligheden og paa Ligheden; den lader ikke blot den stedfindende Modsætning mellem Høie og Lave, Mægtige og Ringe, Herrer og Tjenere, Rige og Fattige bestaae, den gaaer videre og henfører al denne Ulighed til en guddommelig Orden. Men det maa for Alting ikke oversees, at den netop betragter den forudsatte Ulighed som en Betingelse for at gjennemføre Ligheden. Den taler til Herre og Tjener, til Rig og Fattig, og hvad siger

den? „Husker paa, at I ere lige for Gud, at I ere Brødre." Paa dette Vilkaar har Tjeneren lige saa vel Forpligtelse mod Herren, som Herren imod Tjeneren, den Fattige lige saa vel Forpligtelse mod den Rige, som den Rige mod den Fattige. Men Religionens Aand kjender Verden og veed, hvor haard Tilværelsen er; just derfor lægger den to Gange, tre Gange Vægt paa den Riges Forpligtelse mod den Fattige, to Gange, tre Gange Vægt paa Herrens Forpligtelse mod Tjeneren, paa Arbeidsgiverens Forpligtelse imod Arbeideren. Vidste Du fattige Arbeider, hvo Han er, der har talt og endnu fremdeles taler din Sag for Gud og Mennesker og med en saadan Myndighed, at dit personlige Værd, din ufortabelige Ret skal staae urokkelig fast, at Du i Aand og Væsen kan være *[150]* Ligemand med Jordens Rige og Mægtige: i Sandhed, Du glemte ham aldrig!

Med den religiøs-sædelige Erkjendelse af Menneskets Værd maa den politisk-borgerlige Udligning af de Misforhold, som Uligheden indfører, uafbrudt tilstræbes. Det bør fra begge Sider, lige saa vel fra deres, der føle sig trykkede, som deres, der ere begunstigede, indrømmes, at Ulighedsknuderne ikke lade sig løse, som man løser en Sløife. Der maa fra den ene Side være Villighed til at bringe Offere og paa den anden Besindighed nok til at give Tid og tage til Takke med Noget, indtil der kan opnaaes Mere. Hovedsagen er, at der for Bestræbelserne i det Hele bliver lagt en Plan, som begge Parter maae erkjende for hensigtssvarende; at der arbeides sammenhængende Skridt for Skridt, saa at det Foregaaende forbereder det Efterfølgende; at der ad den borgerlige Lovgivnings Vei virkelig udrettes Noget. Her, om ellers nogensteds, kan det da sees, hvor inderlig Sindelag og Handling høre sammen. Mangler Sindelaget, saa ere alle praktiske Forslag forgjæves; mangler Handlingen, saa kan man ræsonnere og moralisere saa meget, man vil: det fører til Intet.

See vi os nu omkring efter de gunstigste Betingelser for en virkelig Løsning af Lighedens Opgaver, mon det da ikke skulde vise sig, at et lille Folk har væsenlige Fordele fremfor et stort? Hos et stort Folk ville de forskjellige Samfundsklasser ikke alene holde sig adskilte; men hver Klasse vil endog paa Grund af Massernes Storhed, Individernes Mængde, udgjøre en egen Verden for sig. To Klasser af samme Befolkning kunne i Levesæt, Omgangssprog, Sæder og Vaner staae hinanden fjernere, end to Per- *[151]* soner af forskjellig Nationalitet, naar de befinde sig paa samme Dannelsestrin. Vistnok ville Blandinger, Overgange og Sammensmeltninger finde Sted paa mange Maader; men Ulighedselementerne med det Fremmedartede, det Fjernende og Frastødende dukke op under saa mange Former og holde sig i en saa haard Umiddelbarhed, at den ethisk-praktiske Gjennemarbeidelse bliver, om ikke umulig, saa dog overordenlig vanskelig. „Der er," siger en aandrig fransk Forfatter, „to Folkefærd i Frankrig: Provindsen

og Paris; det ene spiser, sover, gaber, lytter til; det andet tænker, vover, vaager og taler. Det første drages med af det andet som en Snegl af en Sommerfugl, idet det afvexlende mores og foruroliges af sin Førers Lunefuldhed og Dristighed. Det er da Føreren, vi maae see hen til." De sidste Aars Begivenheder have i sørgelig Maade viist, at den moralske, politiske og sociale Splid mellem de særlige Samfundsklasser i det store Land ingenlunde indskrænker sig til den her angivne Modsætning mellem Provinds og Hovedstad; den grener sig saa vidt og skjærer saa dybt i Samfundets Rødder, at det vist har lange Udsigter, inden Ligheden i Menneskerettighedernes Fædreland bliver forligt med Uligheden og de stridende Parter forsonede.

Hos os ere Forholdene anderledes gunstige, at sige, naar Folkevillien alvorlig vil benytte dem. Det er en Kjendsgjerning, at jo mindre et Selskab er, desto større Vægt kan der lægges paa dets enkelte Medlemmer. Netop den Omstændighed, at Samfundsklasserne hos os ere for smaa til at udgjøre egne afsluttede Verdener, maa
[152] begunstige en Tilnærmelse, en saa at sige personlig Forstaaelse imellem dem. Et Individ af hundrede er, i Egenskab af Individ, ti Gange saa meget værd som et Individ af tusinde, og ti tusinde Gange saa meget værd som et Individ af en Million, ifølge almindelig Masseberegning. Men hvad er en Masse? Ordet Masse er netop betegnende for Materien, det Døde, det Uorganiske, Livløse. Materien bestaaer af udeelbare Dele, hvis samlede Mængde udgjør Massen. Jo flere Dele, desto større Masse, jo større Masse, desto større Tiltrækningskraft. Kloderne i Rummet virke i Forhold til deres Masser, idet de paavirke hverandre efter Tiltrækningens Lov: i denne Region ere de store Masser Stormagter. Overføres denne Betragtning paa de menneskelige Samfund, saa blive Menneskeindividerne Massedele, og Loven gjentager sig: jo flere Individer, desto større Masse, jo større Masse, desto større Tiltrækningskraft. Men hvo seer nu ikke det Farlige, det for Folkelivet Fordærvelige i, at den døde Tiltrækningslov anvendes paa personlige Væsener. Jo mindre Selvstændighedsfølelse der er hos de enkelte Individer, desto stærkere Tilbøielighed have de til at flokke sig i Mængde og klumpe sig sammen i Masse. Paa disse Betingelser vil det store Folk altid udøve en tyngende, trykkende Indflydelse paa det lille. Ikke alene i Krig, ogsaa i Fred. En fjantet Mode, en tankefattig, men slibrig glimrende, nervepirrende Roman, f. Ex., gaaer ud i Paris, og hvad skeer? Det nye Phænomen bliver ikke bedømt efter sit indre Værd; langt fra! Om ogsaa Kritiken gjør sin Pligt, det hjælper ikke. Det er forslugne Masser, der holde Vægtskaalen, Masseindividerne, der fælde Dommen. Romanen kommer
[153] ud i syv Oplag; den store Nation, hedder det, har godkjendt dens kulturhistoriske Betydning. Hvad følger heraf? „At en Oversættelse naturligviis er nødvendig for at

berige vor Litteratur; vi tør ikke staae tilbage“: det lille Folk er ganske imponeret.

Et lille Folk kan ikke slaae sig igjennem ved Hjælp af Masser; det er af Forsynet just blevet stillet under saadanne Vilkaar, at den sunde Sands maa gjøre det opmærksomt paa, hvilken Forskjel der er mellem Folk og Masse. Massen som Masse er uorganisk og for saa vidt altid raa; i Folket som Folk er Alt organiseret, levende, personligt: jo mere Massen breder sig, desto mere indskrænkes Folket; jo mere Folket udvider sig, desto mere indskrænkes Massen; eller: jo mindre Masse, desto mere Folk, jo mere Masse, desto mindre Folk. Men at være sat under saadanne Vilkaar, at der for Aandsvillien netop er den allerstærkeste Opfordring til at faae Individerne udviklede til personlig Selvstændighed, faae Massen organiseret og forvandlet til et levende Folk, faae det Hele gjennnemtrængt, beaandet og bevæget af een Tanke, een Villie, eet Sind, deri er der da ingen Forbandelse; nei tvertimod, den største Velsignelse.

Vort Fædreland, som i tidligere Dage stundom har været Undergangen nær, men dog paa vidunderlig Maade er blevet frelst, har navnlig i dette Aarhundrede lidt en haard Medfart. Under alt dette have vi dog beholdt et Gode, som er uskatteerligt. Der er i Historien to store Love, som, efterdi de ere Aands- og Frihedslove, under Endelighedens Brydninger saa let komme i Strid med hinanden, men dog bestandig maae bringes til Overensstemmelse, det er: *Fortsættelsens* Lov, en Lov for den jævne Udvikling, og Frem*skridtsloven*, en Lov for de nye Ideers Gjennembrud. I ethvert *[154]* afgjørende Vendepunkt viser der sig en Spænding mellem disse to Love. I Frankrig, i „den store Nation“ har Gjennembrudsloven faaet saa afgjørende Overvægt, at Legitimitetens Grundlag er undergravet. Enhver Samfundsidee, som er i Stand til at opflamme Mængden og samle Masserne omkring sig, har, efterdi den historiske Fortsættelseslov er brudt, i Grunden samme Ret, som det for et Øieblik Bestaaende. Statsskibet er hullet i Kjølen og maa bestandig holdes paa Pumperne. Hvorledes kan Folke-Eenhed komme til Kræfter i et Land, hvor tre Dynastier og to Republiker, samtidig i fuld Virksomhed, kæmpe med hverandre paa Liv og Død, idet enhver af disse Magter — efter Omstændighederne — anseer sig for fuldt berettiget til at gribe Regjeringens Tøiler. Vi skulle ikke hovmesterere „den store Nation“; vi skulle med Beundring erkjende, at den, selv under sine Nederlag, har udfoldet forbausende Kræfter; vi skulle — for „Menneskerettighedernes“ Skyld — troe og haabe, at det Folk, som under forfærdelige Kriser og Udskeielser har formaaet at holde Frihedsbanneret oppe, vil fortsætte sin Gang og naae sit Maal til Hæder for sig selv og til Bedste for den civiliserede Verden. Men naar vi betænke, hvad det vil sige, at vove saadanne Brud paa Fortsættelsens (Continuitetens) Lov, som her er skeet, da maae vi prise vor Lykke.

Det Mærkelige ved vor Forfatning af 1848 er netop dette Dobbelte: at Forandringen er saa gjennemgribende, og dens Indførelse dog saa lovlig. Det kaster historisk Glands paa Frederik den Syvende og hans Mænd, at Fortsættelse og Gjennembrud her vise sig
[155] som to Sider af det Samme. Det er et Fodfæste for dem, der holde paa det Bestaaende; den lovlige Vei, den jævne, rolige Overgang er slaaet fast som Princip. Men det er ogsaa en Støtte for dem, som kjækt og freidigt arbeide for Fremskridt; thi af Principet sees det jo, at man — forstaaer sig, i sindig Alvor — kan tage en Sag fra Roden af, uden at afstedkomme en voldsom, lovløs Omvæltning.

Saa have vi da, hvad der er en Velsignelse over vort lille Folk og gjør „den tunge Eenhed“ let, med Forsynets Bistand alle Betingelser for en driftig, men rolig Udvikling af et sundt og kraftigt Folkeliv i Danmark.

Theoretiske Overblik tør ikke forblandes med de praktiske Opgaver; men saa vist som Sindelag og Handling uafbrudt betinge hinanden, saa nødvendigt er det, at Folket tilstrækkelig oplyses om dets egne Vilkaar ved at oplyses om Menneskelivets Vilkaar i det Hele. Det er Folkelærere, vel forberedte, vel udstyrede Folkelærere, hvorpaa det i denne Henseende først og sidst kommer an. Vi slutte med at minde om den store Folkelærers egne Ord: *Høsten er stor*, men *Arbeiderne ere faa; beder* Høstens Herre, at han *udsender Arbeidere i sin Høst* (Luk. 10, 2).

Til Minde om Istedslaget.

(i Aagaards Skov).

Idag for fem og tyve Aar siden var der Høitid her i Landet; da blev der holdt en Fest, *[156]*
— en blodig Fest paa Isteds brune Hede; det var en Offerfest i gammelnordisk Stiil. Vi vide jo alle hvorom det gjaldt. Det gjaldt en Dyst mod Overgreb af trodsigt Hovmod, af Rænkespil, som bryder Tro og Love; det gjaldt at værge om vort Grændseskjel, vor gamle Ret, vor unge Frihed, vort Moderlands Selvstændighed og Ære. At træde Oprørsøglen under Fod og løfte Dannebrogen høit var Kampens Maal; og Maalet maatte naaes, thi det var Kongens, det var Folkets og det var Soldatens Villie. Saa gik det frem; trods Baghold, Kugleregn og Damp og Blod, ja selv trods Lykkens Luner, gik vore Tappre freidig frem til Maalet. Det var en Hædersdag for danske Hjerter og for danske Løver. Schleppegrell og Læssø! disse Navne har Saga ristet paa sit Skjold; de straale der med ufordunklet Glands til Ihukommelse hos et taknemmeligt Folk. Dog var det mere end Navnkundighed, hvortil der beiledes. Den Helt, som stred den store Strid, saae ei for høit, tog ikke Sigte paa Berømmelsernes Stjerner; det var en djærv beskeden Helt: Fanens Hæder, Pigens Smiil og Kongens Tak var al hans Løn; *[157]*
det var den tappre Landsoldat, som bragte her sit Høitidsoffer.

En herlig Seier uden Brask og Bram. Der var i Glædens Jubel intet Overmod, ak nei, et stille Suk, et taareblændet Veemod. Seiersefterretningen slog ned som Lyn; men, saa fulgte med — den dyre Regning, den lange, den forfærdelige Liste. Enhver, som har oplevet det, veed vel, hvad det vil sige: i Sjæleangst, med bankende Hjerte og skjælvende Haand at gjennemløbe Listen over Saarede og Faldne; det sortner En for Øiet ved Tanken om at finde her — ak, dyrebare Navne. Af Glædens Farvespil og Sorgens Skygger har Tiden med lemfældig Haand lidt efter lidt bragt Ligevægt tilveie og malet os et Billede i Mindet.

Paa Istedseieren er desværre fulgt et Nederlag, et Tab, som smerter; men Æren er uplettet. Overmagten brød igjennem og sønderskar vort Land; men Dannebrog er heel endnu, i denne Dug er ingen Rifter. At binde an med Een, at staae for To, at vige med Foden lidt for Tre og uden Skam at flye for Fire, det var Kong Frodes Lov om Mandemod, og denne Lov har Landsoldaten trolig efterlevet. Betragte vi det Overtal, mod hvilket vi i sidste Kamp have maattet stride, da er vort Forsvar os til Hæder; thi her var mere end To og Tre mod Een, og vore Fjender skulle, efter Ridderskabets Love, just ikke rose sig af Seieren.

Endnu er Kampen staaende; endnu er der en Seier for vor Selvstændighed at vinde, dog med andre Vaaben og paa andre Vilkaar. Selvstændigheden er jo af forskjellig Art, deels noget Udvortes, deels noget Indvortes. Et stort Land med et stort Folk kan holde
[158] sig selvstændigt udadtil, saa længe dets Vaabenmagt formaaer at kue og beseire de udvortes Fjender; men dermed er det ikke sagt, at det ogsaa indadtil er et selvstændigt Folk; langt fra! Det er i Historien ofte seet, at et saadant Folk kan være i megen Splid og Tvedragt med sig selv, at det netop for Storhedens og den ydre Selvstændigheds Skyld maa bære tunge Lænker. Ogsaa et lille Land med et lille Folk kan udadtil bevare sin Selvstændighed, dersom Naturen med sjælden Gunst, ved steile Kyster, høie Fjelde utilgængelige Egne, har sikkret det mod Overfald; men, selv omgivet af en chinesisk Muur, kan et saa betrygget lille Folk dog indadtil være høist uselvstændigt; det kan spalte sig i uforsonlige Partier, det kan fortære sine Kræfter i et tomt, ufrugtbart Røre, det kan oprive sig selv i smaaligt Kiv. For den udvortes Selvstændighed tør ingen menneskelig Magt indestaae; selv den Stærkeste kan snuble: store Riger, store Troner falde. Over Folkenes Skæbne i Tidernes Løb raader et styrende Forsyn, og, det være vor Trøst, Forsynets Øie seer lige saa mildt til de Smaa som til de Store.

Det gjælder da om at vinde den indre Selvstændighed; men til indre Selvstændighed hører Enighed, indbyrdes Enighed i Sandheds, Retfærdigheds, Friheds og Kjærligheds Aand. Folkelivet er ikke et Liv i Paradiis; den folkelige Jordbund maa renses, pløies og dyrkes, det koster Arbeide. Omkring Frihedstræet er der Roser og Kjærminder, ja! men ogsaa Torne og Tidsler. Det er umuligt, at Selvstændighed og Frihed kan udvikle sig hos et kraftigt opvoxende Folk uden indvortes Spænding og Strid. Saa staaer Syn
[159] imod Syn, Parti imod Parti, og modsatte Bestræbelser brydes med hverandre. Det er nødvendigt, at der under slige Brydninger maa være et stærkt Enheds og Enigheds Grundlag. Brister Enighedens Grundlag, da er Folkets Selvstændighed i Fare.

Hvo iblandt os har ikke erfaret, hvor vanskeligt der er at bringe to Mennesker, om de end, hver for sig, oprigtig ville det Rette, til at komme overeens, naar der er Mistanke og hemmeligt Nag imellem dem. I de offenlige Forhold, naar Partierne stride, kan det ofte forekomme en Udenforstaaende, som om den klare Sag, det rette Syn stod mæglende midt i Striden; men med Eet er det igjen forsvundet, et Men, et Sideblik, et enkelt Ord har jaget Forstaaelsen bort: det er ikke uredelig Hensigt, ikke bevidst Underfundighed, det er Nagets Orm, det er Mistankens Indskydelse. Hvad skal rense Mistanken ud og kvæle Nagets Orm? En inderlig stærk og levende Følelse af, hvad Folket er, og hvad Fædrelandet kræver, naar store Interesser staae paa Spil. Ogsaa i denne Henseende kan Mindet om Istedslaget være os til Velsignelse. Der

var Enighed, ja der var der Eenhed, een Aand, een Sjæl, eet Løsen. „Med Gud, for Konge og Fædreland!“ det var et Ord, der gav Soldaten Mod; det boede i hans tause Sind, det gav ham Vished om sit Kald, det tændte Flammen i hans Bryst, det lød med Hurraraab i Skov og Dal, det bruste hen over Heden. Kunde vi see disse Offere, disse Døde, disse Døende, see Blodet risle ud fra Hjertets Kilder, uden at glemme vor Hverdagskiv og føle os opløftede over smaalig Egensindighed, Mistanke og Nag, da vare vi et utaknemmeligt Folk; Krigernes Minde, Aanden fra Heltenes Grave maatte da vidne imod os, at vi gav vort bedste Eie, vor indre Selvstændighed til Priis, og ikke *[160]* vare Friheden værd.

Om Folkets og Fædrelandets store Anliggender er Enighed i det Hele mere end en Følelsessag og mere end et beregnende Forstandshensyn; det er en Villiessag; der skal, der maa være Enighed om det Allervigtigste. Den Mand, der ikke kan blive enig med sig selv, bliver aldrig selvstændig, og det Rige, der er splidagtigt med sig selv, maa falde. Til Enighed hører Villie; til et enigt og selvstændigt Folk en klar og moden Folkevillie. Foranstaltninger til Fædrelandets Forsvar, de første Betingelser for Folkelivets alsidige Udvikling i aandelig som i materiel Henseende høre til de Ting, som ikke taale Omsvøb eller Forhaling; her er Noget, som ikke kan vente til alle Krogveie ere forsøgte, og alle Modstandsmidler hos de stridende Parter udtømte.

Skal Selvstændighedsværket ikke gaae i Staa, maa der holdes vaagent Øie med en dobbelt Fare. Det Ene er: at give for meget efter og lade sig blænde af tomme Løfter og intetsigende Overeenskomster. Det Andet er: at trænge for stærkt paa og, koste, hvad koste vil, sætte, som det hedder, sin Krig igjennem. Det Sidste er lige saa fordærveligt som det Første. Ved at bruge for stærke Midler kunne Folkets Ledere med al deres Iver og gode Villie let komme til at bære sig ad som de Kvaksalvere, der, for i Hast at kurere en enkelt Skade, fordærve det hele Legeme og dræbe Patienten. Ogsaa i denne Henseende have Fredens Mænd adskilligt at lære af Krigerne. — See til Høire! See til Venstre! — Lige ud! det hører til de unge Soldaters første Øvelser. Dersom Sandhedens Vei laa aaben for os, som en indgrøftet Landevei, behøvede vi ganske vist *[161]* hverken at see til Høire eller Venstre; men da vi bestandig maae kæmpe os frem; da Veien kan bugte sig gjennem Vildfarelsers Uføre, og Sandheden ligge snart til Høire, snart til Venstre, saa gjælder det at have aabent Øie for begge Muligheder: et simpelt travende „Lige ud!“ kunde let bedrage os ved Indbildninger om egen Ufeilbarhed. Og endnu Et. I Slagets Tummel lyder et dobbelt Kommando-Ord, snart et: Fremad, gaa paa! snart igjen et Holdt, staa! Det sidste er for den til Kamp opflammede Soldat ofte haardere end det første. At gaae paa, naar Alt er sat ind, og Lidenskaben giver Fart,

falder naturligt; men at staae stille midt i en Kugleregn, see Kammeraterne storme og falde, uden at turde ile dem til Hjælp, koster Overvindelse. Ikke desto mindre er det, for Seierens Skyld, lige saa vigtigt at parere den sidste Ordre som den første. Til det sande Kampmod hører Selvbeherskelse; skulde Nogen tvivle derom, lad ham raadføre sig med Heltene fra Isted.

Naar et Folk i Alvor skal kæmpe for sin Selvstændighed, er det ikke nok, at en Leder sætter sig et Maal, samler en Flok omkring sig, et Fleertal, og siger: vi ere Folket. Det er vel muligt, at en saadan Fleertalsvillie kan være et første, begyndende Udtryk for den sande og egenlige Folkevillie; ja, det er muligt, men det maa dog prøves. Hvorpaa skal det da kjendes? Det skal jo netop kjendes derpaa, at det Maal, der er sat, ligelig omfatter Alt og Alle. At sigte opefter saaledes, at det seer ud, som skulde det hele Folk særdeles arbeide for nogle høiere Lærdomsanstalter, nogle Vidende og
[162] Dannede, hvis Viden og Dannelse, det ikke forstaaer, er usundt. At sigte nedefter, og det saaledes, at det bestandig seer ud, som var det kun det Materielle, det kjødelige Velvære, den timelige Fedme, der var det ene Fornødne, er ogsaa usundt. I begge Tilfælde kunne vi være forvissede om, at det er en Partivillie, vi have for os, ingen sand Folkevillie. Hvor et Samfund lider af den Grundskade, at et enkelt Parti, være sig et Mindretals- eller et Fleertalsparti, raader eensidig, der er Folkevillien lammet. Allermeest maae de smaa Folk vogte sig for at forgude Fleertalsvillien; thi ved en saadan Forgudelse underskrive de deres egen Dødsdom. Har et Fleertal Ret, alene fordi det er Fleertal, hvad følger saa heraf? Saa følger heraf, at, eftersom de smaa Folk altid ere et Mindretal og de store et Fleertal, saa har — hvad en Stormagt gjerne vil paastaae — et lille Folk jo egenlig ingen Ret til at existere selvstændigt.

Som Maalet er, maae ogsaa Midlerne være; paa Valg af Midler og paa Brugen af dem kjende vi igjen Forskjellen mellem Partivillie og Folkevillie. Vi mindes Kong Salomons Dom, der bød, at det levende Barn skulde deles. Men den rette Moder vilde hellere overlade sit Barn til den urette end taale, at det blev deelt og dræbt. Viis os engang en Fleertalsvillie, som uagtet den er sig sin Ret bevidst og kan bevidne det høit, dog for Livets og Enighedens Skyld, lig Barnets rette Moder, udviser den Selvfornegtelse at give efter for et Øieblik, at intet Forhaandenværende skal krænkes og intet nødvendigt Mellemled overspringes! Ja, naar en Fleertalsvillie er saa høisindet, da er den sikker paa sig selv; den vinder Modstandernes Agtelse, den vinder mere
[163] end det, den vinder Folkets Hjerte: det skal nok vise sig, at den er og bliver den rette, selvstændige Folkevillie.

Idag for fem og tyve Aar siden holdt Folke-Aanden Fest i Danmark. Forræderiet,

som altid speculerer i Parti-Aand, vilde splitte os ad og skære et Stykke af vort eget Kjød; men Kongen hævede sin Røst: *det skal ei skee*! og den kongelige Villie var en Folkevillie. Desværre, da denne Røst forstummede i Døden, saa skete dog det, som vi længe havde frygtet. Men Ordet fra de kongelige Læber er ikke dødt; det maner os, at være paa vor Post, det lyder end i vore Øren, en Aanderøst, et Spaadomsord, stadfæstet af Guds Forsyn.

Der er en Selvstændighed, som ikke kan røves; der er Noget i et ædelt Folk, som ikke skydes ned med Kanoner. Stride vi endnu for Folkelivets Sag, saa at vort Løsen er endnu som før: med Gud, for *Konge og Fædreland*! da lad kun dem, som stole trygt paa egen Kraft, længe nok sætte Retten i Spydstagen; lad dem kun mene, at Fleertalsovermagt er nok til at tvinge et fremmed Sprog, et fremmed Væsen og en fremmed Sjæl ind i et Folk, som ærlig har besluttet at ville leve sit eget Liv: hver jordisk Overmagt har dog sin Grændse; der er et Guddomsord, som siger: hertil, ikke længere! Vi have ingen Ret fremfor andre Folk, enten store eller smaa, til at kalde os Guds eget Folk; men vi have baade Ret og Forpligtelse til at føre vort Liv og kæmpe for vor Selvstændighed saaledes, at vi med Grund kunne siges at arbeide for en sindig og alsidig Udvikling af ædel og sand Menneskelighed. Bliver vor Sag i dybere Forstand en Menneskelighedens Sag, da tør vi troe og haabe, at Sagen vil faae Fremgang, at *[164]* ingen Overmagt vil vove det Umenneskelige. Det er dog Menneskehedens Sag og Menneskelighedens Seier, hvortil Historien peger hen; men Menneskelighedens Seier er uadskillelig fra et selvstændigt Folkeliv. Bort da med bange Anelser og tunge Drømme! hver Trusel mod vort Land og Folk skal veires hen; de skulle ei kue os, „det skal ei skee“. Vi troe paa Gud og paa vor gode Ret. Retfærdigheden har en mægtig Røst, og Ordet giver Gjenlyd her i disse Dale; fra Mark og Skov, fra Land og Hav, fra danske Hjerter og fra danske Løver, fra Tonen i vor Sang, fra Stemmen i vort Bryst, fra Himlens Hvælving og fra Istedheltes Grave gjenlyder dette Ord: *det skal ei skee*! Med denne Tro, i dette Haab velsigne vi de Faldnes Minde, vi bringe de endnu Levende vor Tak, og — gamle Danmark leve!